

Vanhemman osallisuus lastensuojelun
sijaishuollon aikana
– fenomenologis-hermeneuttinen näkökulma

Maija Kiljander
Pro gradu -tutkielma
Kevät 2016
Sosiaalityö
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vanhempien osallisuus lastensuojelun sijaishuollon aikana – fenomenologis-hermeneuttinen näkökulma

Tekijä: Maija Kiljander

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu

Sivumäärä: 90, liitteitä: 2

Vuosi: kevät 2016

TIIVISTELMÄ

Vanhemmat ovat lastensa tärkeimmät aikuiset silloinkin kun lapsi on sijoitettu sijaishuoltoon. Asiakkaan osallisuus sosiaalihuollon palveluissa on yleisesti tunnustettu arvo, mutta vanhempien omia kokemuksia osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana ei ole juurikaan tutkittu, kuten ei myöskään työskentelyä vanhempien kanssa sijaishuollon aikana. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää sijaishuoltoon sijoitetun lapsen vanhemman kokemuksia osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana.

Tutkimus toteutettiin fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusorientaation suuntaisesti. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua ja yhtä lukuun ottamatta haastattelut toteutettiin haastateltavien kotona. Yksi toteutettiin sijaishuoltopaikan tiloissa. Tutkimuksen aineisto koostuu seitsemästä (7) vanhempien haastattelusta. Yhteen haastatteluun osallistui molemmat vanhemmat. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 103 sivua. Tutkimuksen analyysissä olen huomioinut sekä fenomenologisen että hermeuttisen tieteellisen perinteen. Fenomenologinen tutkimusperinne pyrkii kokemuksen mahdollisimman tarkkaan kuvailuun ja hermeneuttinen tieteellinen perinne taas mahdollistaa kuvailun lisäksi ymmärtävän tulkinnan. Aineiston analyysi on toteutettu pääosin aineistolähtöisesti, mutta tulkinnallinen ymmärtäminen on tehty tutkimuksen viitekehyksen suunnassa, missä on kirjoitettu auki esiymmärrykseni tutkittavasta ilmiöstä. Aineiston analyysi on siis sekä aineisto- että teorialähtöinen.

Tutkimuksen tulokset olen jakanut kolmen pääteeman alle, jotka ovat syntyneet aineiston analyysin tuloksena. Tutkimuksen tuloksina on syntynyt ymmärrys sijaishuoltoon sijoitetun lapsen vanhemman kokemasta osattomuudesta omaan elämään ennen lapsen sijoitusta. Osattomuuden teema tulee esille vaikutusmahdollisuuksien puuttumisena, yksinjäämisen kokemuksena sekä omaan ja lasten tilanteeseen havahtumisen aikoina ja paikkoina ennen lapsen sijoitusta kodin ulkopuolelle. Toisena teemana tutkimustuloksissa tuli esille vanhempien osallisuuden kokemukseen sijaishuollon aikana vaikuttavia asioita. Näitä ovat sijaishuollon työntekijöiden toiminta vanhemman kasvatuskumppanina sekä se, että työntekijät pystyvät vastaamaan lapsen kasvatuksen tarpeeseen. Nämä asiat pitävät sisällään vanhempien kokemuksia yhteistyöstä lasten kasvatuksessa sijaishuollon työntekijöiden kanssa, sijaishuollon tehtävää vastata lapsen tarpeisiin, vanhempien kokemuksia heidän kanssaan toteutetusta työskentelystä sekä lapsen ja vanhemman välisistä tapaamisista sijaishuollon aikana. Kolmantena tuloksissa tuli esille vanhemman kuulluksi tulemisen kokemuksen rakentuminen. Tulkintani mukaan työntekijällä on suuri merkitys vanhemman kuulluksi tulemisen kokemuksen mahdollistamisessa. Tiedonsaanti taas on edellytyksenä vanhemman tunteiden käsittelylle, minkä olen vanhempien esille tuomista kokemuksista ymmärtänyt tärkeäksi osaksi kuulluksi tulemisen kokemuksen rakentumista ja tärkeänä osallisuutta edistävänä tekijänä.

Vanhempien osallisuuden rakentuminen alkaa jo ennen lapsen sijoittamista sijaishuoltoon. Mitä vaikeampi vanhempien tilanne on ennen lapsen sijoittamista, sitä tärkeämpää on työskentely vanhempien kanssa sijaishuollon aikana. Työntekijöiden merkitys vanhempien kanssa työskentelyssä on ratkaisevassa asemassa ja työntekijöiden vaihtuminen heikentää vanhempien osallisuuden mahdollisuuksia. Vanhempien kanssa työskentelyyn on tärkeää nimetä työntekijä, jotta vanhempien ja koko perheen osallisuutta voidaan lapsen sijaishuollon aikana tukea mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, koko perheen näkökulmasta.

Asiasanat: Osallisuus, kokemukset, fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus, vanhemmat, lastensuojelun sijaishuolto.

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Asiakkaan osallisuus sosiaalipalveluissa	3
2.1 Osallisuus yhteiskunnallisessa keskustelussa ja sijaishuollon toimintakentällä	3
2.2 Asiakkaan osallisuus sosiaalipalveluissa.....	8
2.3 Vuorovaikutus osallisuuden mahdollistajana	12
3 Vanhemman osallisuuskokemuksen rakentuminen sijaishuollon aikana.....	16
3.1 Vanhemman sitoutumisen tukeminen sijaishuollon prosesseissa	16
3.2 Vanhemman ja lapsen välisen suhteen tukeminen	18
3.3 Vanhemmuuden tukeminen.....	21
4 Tutkimusasetelma	26
4.1 Sijaishuoltoa toteuttava lastensuojelulaitos tutkimuksen toimintaympäristönä	26
4.2 Tutkimuskysymys	27
4.3 Metodologiset lähtökohdat ja aineiston kerääminen	28
4.3 Aineiston analyysi.....	39
4.5 Tutkimukseen liittyvien eettisten kysymysten pohdintaa	43
5 Vanhemman osattomuus omaan elämään ennen lapsen sijoitusta	48
5.1 Vaikutusmahdollisuuksien puute	48
5.2 Yksinjäämisen kokemus.....	50
5.3 Tilanteeseen havahtuminen	52
6 Kasvatuskumppanuus tukee vanhemmuutta ja lapsen tarvetta kasvatukseen	56
6.1 Kokemus yhteistyöstä lasten kasvatuksessa.....	56
6.2 Sijaishuollon tehtävänä vastata lapsen tarpeisiin	60
6.3 Työskentely vanhempien kanssa ja lapsen tapaaminen	65
7 Kuulluksi tulemisen rakentuminen.....	71
7.1 Työntekijä vanhemman kuulluksi tulemisen mahdollistajana	71
7.2 Tiedonsaanti edellytyksenä vanhemman tunteiden käsittelylle	76
8 Pohdinta.....	81
Lähteet:.....	87
Liite 1	
Liite 2	

1 Johdanto

Vanhemmat ovat lasten elämän tärkeimmät ihmiset, puutteistaan huolimatta. Lapsen sijoittaminen pois vanhempien luota on haastava tilanne sekä lapselle että vanhemmille. Vanhemman kokemukset sijoitukseen ja sijaishuoltopaikkaan liittyen välittyvät lapsille tavalla tai toisella. Tämä vaikuttaa lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteutumiseen, joka määrittyy lastensuojelulain mukaisesti tavoitteeksi perheen jälleen yhdistämiselle. Vanhempien osallisuus lapsen sijaishuoltoon sijoittamisen aikaisessa työssä on tärkeää lapsen ja koko perheen tilanteen selkiytymisen kannalta, koska vanhemman kokiessa olevansa aidosti osallinen lapsen sijaishuollon työskentelyssä, pystyy vanhempi omalta osaltaan tukemaan lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteutumista ja lapsen mahdollisuutta palata takaisin kotiin vanhempien luokse.

Osallisuuden käsite ja siihen liittyvä keskustelu ovat tämän tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä. Tutkimuskohteena on vanhempien osallisuus lapsen sijaishuollon aikana. Kivistö (2014) on tutkinut väitöskirjansa yhtenä osatutkimuksena osallisuutta kokemuksena. Hän näkee osallisuuden käsitteen liitettävän muun muassa kansalaisuuteen ja asiakaslähtöisyyteen. Yhteiskunnallinen osallistuminen ja toimijuus luovat aktiivista kansalaisuutta (Kivistö 2014, 42–43.) Kuitenkin osallisuus nähdään laajempänä käsitteenä kuin osallistuminen (vrt. Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 115). Erilaisten osallisuuden muotojen avulla, erilaisilla asiakkailla on mahdollisuus kokea osallisuutta palveluissa (Kivistö 2014, 47). Mahdollisuus osallistua vanhemmalle omimmalla tavalla lapsensa sijaishuollon toimintaan, antaa jokaiselle vanhemmalle juuri hänen subjektiivisen kokemuksensa osalliseksi tulemisesta. Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään niitä tapahtumia, toimintoja ja kohtaamisia, jotka rakentavat vanhempien osallisuuskokemuksen syntymistä. Tarkastelen osallisuutta muun muassa vuorovaikutuksen näkökulmasta.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää vanhempien kokemusta osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana. Vanhempien kokemusten avulla saadaan tietoa siitä, mitkä asiat edistävät vanhemman osallisuuden kokemusta. Tuotetun tiedon avulla on mahdollista löytää lastensuojelun sosiaalityön ja sijaishuollon toiminnassa olevia kehittämisen kohtia. Näitä asioita kehittämällä ja huomioonottamalla vanhempien kokemuksen asiakkaana on mahdollista muuttua positiivisempaan suuntaan ja lastensuojelupalvelut

voisivat entistä paremmin hoitaa palvelutehtäväänsä vanhempien ja tietysti myös heidän lastensa kohdalla lastensuojelun sijaishuollon aikana. Ymmärrän sijaishuollon palvelut koko perheen palveluiksi, koska lastensuojelun sijaishuollon työssä huomiota kiinnitetään sekä lapsen että koko perheyhteisön sosiaalisen turvallisuuden ja toimintakyvyn ylläpitämiseen, edistämiseen ja palauttamiseen (Linnakangas, Seppälä, Suikkanen ja Lehtoranta 2013, 302–303).

Tämän tutkimuksen metodologisena lähtökohtana toimii fenomenologis-hermeneuttinen tieteenfilosofia. Filosofisena suuntauksena fenomenologiaa tutkii Miettisen (2010, 151–151) mukaan niitä kokemuksen muotoja, joiden kautta olemme kosketuksissa ympäröivään todellisuuteen. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen henkilökohtaisista lähtökohdista on yksi fenomenologian ydinteemoista ja tämä metodologinen suuntaus ohjaa kokemuksia selvittävää tutkimustani. Fenomenologinen lähestymistapa sopii tämän tutkimuksen tutkimusorientaatioksi, koska osallisuus on jokaisen ihmisen subjektiivinen kokemus. Puhtaassa fenomenologisessa tutkimuksessa tutkittavana ilmiönä on kokemus jostakin ja tulokset tuodaan esille kokemusta kuvailemalla. Hermeneuttinen ajattelu osana tämän tutkimuksen tieteenteoriaa mahdollistaa sen, ettei tutkittavan ilmiön ymmärtämistä tarvitse aloittaa täysin alusta, vaan tutkittavaa ilmiötä voi tarkastella tietyn esiymmärryksen kautta. Hermeneuttisen orientaation tarkoituksena on ymmärtää niitä merkityksiä, joita vanhemmat osallisuudestaan tuottavat. (vrt. Judèn-Tupakka 2008, 64). Tässä tutkimuksessa selvitetään vanhempien kokemusta osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana. Aineistonkeruumenetelmänä on käytetty teemahaastattelua, koska se ei ohjaa liian tarkoilla kysymyksen asetteluilla haastateltavaa, jolloin haastateltavan omien kokemusten kertomiselle jää enemmän tilaa.

Osallisuuden teema ohjaa tutkimusta toimien sen avainkäsitteenä. Tutkimusraportissa johdannon jälkeisessä toisessa luvussa tuon esille lastensuojelun sijaishuollon toimintakenttää, avaan osallisuuden käsitettä sekä vuorovaikutusta sen mahdollistajana. Kolmannessa luvussa käsittelen ja tuon esille vanhempien konkreettisia osallistumisen keinoja lapsen sijaishuollon toimintaan ja sen aikaiseen työskentelyyn. Tutkimuksen tulokset esittelen kolmessa erillisessä pääluvussa viisi, kuusi ja seitsemän. Tutkimusraporttini päättyy pohdintalukuun, missä tuon esille vanhempien osallisuutta tukevia toimenpiteitä niin lastensuojelun sosiaalityössä kuin sijaishuollon palveluissakin.

2 Asiakkaan osallisuus sosiaalipalveluissa

2.1 Osallisuus yhteiskunnallisessa keskustelussa ja sijaishuollon toimintakentällä

Viime vuosina osallisuus on noussut Suomessa yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalipolitiikan keskeiseksi teemaksi. Uusi sosiaalihuoltolaki painottaa asiakkaan mahdollisuutta osallisuuteen ja vaikuttamiseen omassa asiassaan hänen etunsa nimissä (SHL 4§). Osallisuus nähdään myös terveyden- ja hyvinvoinninlaitoksen strategiassa sosiaalisesti kestävä kehityksen tärkeänä osatekijänä yhteiskunnallisesti. (<https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/tavoitteet/sosiaalisesti-kestava-kehitys>). Osallisuuden käsite on yhteiskunnallisesti hyvin moninainen. Sitä on lähestytty muun muassa kansalaisuutena, osallistumisena, voimaantumisenä, asiakaslähtöisyytenä, osattomuuden ja syrjäytymisen vastakohtana, vaikuttamisena ja valinnanvapautena. Nämä näkökulmat eivät sulje toisiaan pois, vaan eri näkökulmien merkitys riippuu yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kontekstista sekä jokaisen yksilöllisestä osallisuuden rakentumisen tavasta. (Kivistö 2014, 42.)

Asiakkaiden osallisuus on keskeinen tavoite sosiaali- ja terveystaloudissa, koska se on sekä keino tavoitteen saavuttamiseksi että päämäärä itsessään (Laitila 2010, 7). Asiakkaan mahdollisuus olla osallinen palveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa sitouttaa asiakkaan tavoitteiden saavuttamiseen. Asiakkaan sitoutuminen yhdessä asetettuihin tavoitteisiin tukee palveluiden mahdollisuutta vaikuttaa muutokseen hänen elämässään. Vaikeavammaisten kuntoutuksen vaikuttavuutta tutkinut Marjatta Martin (2012, 232) toteaa tutkimuksessaan, että kuntoutuksessa kuntoutujan näkökulma on koettu kuntoutukseen osallistuneiden motivoitumisen keskeisenä välineenä. Asetettujen tavoitteiden saavuttamisen kannalta on tärkeää, että kuntoutujan omat odotukset ja tavoitteet kuntoutusta kohtaan tulevat kuulluksi.

Suomalainen palvelujärjestelmä on luotu palvelemaan ja tukemaan kansalaisia heidän erilaisissa elämäntilanteissaan ja usein juuri elämän kaikkein vaikeimmissa tilanteissa. Toimiakseen palvelujärjestelmä ei voi toimia täysin omaehtoisesti ja kuvitella ymmärtävänsä palvelujärjestelmän asiakkaiden tarpeita ja odotuksia, jos se ei ota huomioon asiakkaan omaa näkemystä omasta tilanteestaan. Sen vuoksi asiakkaan

osallisuus palvelujärjestelmän toimivuuden kannalta on erityisen tärkeässä asemassa, kun pyritään motivoimaan asiakkaasta työskentelyyn oman elämäntilanteen parantamiseksi. Asiakkaan osallisuus käsitteenä pitää sisällään oletuksen siitä, että palveluita käyttävän asiakkaan toiminnalla on jonkinlainen vaikutus palveluprosessiin (vrt. Laitila 2010, 8).

Osallisuuskeskustelu linkittyy siis myös palvelujärjestelmän kykyyn ottaa asiakkaat mukaan palveluiden kehittämiseen osallistamalla heitä toimintaan. Valtion hallinnossa säästäminen ja toimintojen tehostaminen on esillä keskustelussa vuodesta toiseen ja koko ajan kiihtyvällä tahdilla. Tämä tehostaminen vaatii mielestäni palvelurakenteilta parempaa kykyä vastata asiakkaiden tarpeisiin, mutta myös kykyä kohdata asiakas yksilönä palveluiden tarjoajille. Palvelujärjestelmämme vaatii suuria rakenteellisia uudistuksia, mutta uudistumista myös asiakkaan osallisuuden mahdollistamisessa ja yksilöllisessä kohtaamisessa.

Sanna Väyrynen (2012) on tutkinut muutosta edistäviä tekijöitä päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Hän näkee muutosta edistävinä tekijöitä palvelujärjestelmän työntekijöiden arvot ja asenteet suhteessa asiakkaisiin, toiminnallisuuden, sekä asiakkaan identiteettiä tukevat keskustelut. Väyrysen tutkimukseen osallistuneille asiakkaille palvelut ovat merkityksellistyneet muutoksena suhteessa omaan toimijuuteen ja identiteettiin. Heidän näkemyksensä mukaan työntekijän ja asiakkaan suhde on parhaimmillaan jaettua toimijuutta (*vrt. jaettu asiantuntijuus*), jolloin kohtaamisissa läsnäoleva valtasuhde on näkyvää ja sopimuksellista sekä asiakkaan omanarvontunnetta ja uudenlaista identiteettiä vahvistavaa.

Yhteiskunnallinen sosiaalipalvelu voi olla joko vapaaehtoista tai velvoittavaa. Lastensuojelun sijaishuollon toiminta voi periaatteessa olla molempia, mutta palvelujärjestelmässämme se on viimesijaista lastensuojelun palvelua. Palvelun tarkoituksena on pyrkiä vaikuttamaan lapsen ja vanhemman elämään niin, että heidän on mahdollista palata takaisin perheeksi yhteiseen kotiin lapsen sijaishuoltoon sijoittamisen jälkeen. Asiakkaan, niin lapsen kuin vanhemmankin, huomioon ottaminen koko palveluprosessin suunnitteluun ja toteutukseen tuottaa parempia tuloksia kuin ilman osallisuutta. Ihmisten elämää ei voi ohjailta ulkopuolelta, vaan muutoksen on

lähdettävä ihmisestä itsestään. Ja ihminen motivoituu muutokseen paremmin silloin, kun voi itse vaikuttaa sen etenemiseen.

Yhdysvalloissa ja Britanniassa on tietoisesti muutettu keskustelu lasten suojelutyöstä lasten hyvinvointiin keskittyvään työhön. Tämä nostaa esiin perhekeskeisen työskentelyn, jossa vanhemmat nähdään tärkeinä ja työskentelyssä tehokkaina osallisina palveluja suunniteltaessa ja toteutettaessa. Jotta vanhemmat voivat olla aidosti osallisia ja työskennellä lastensa edun mukaisesti, heidän kanssaan täytyy asettaa selvät odotukset ja tavoitteet työskentelylle. (Alpert 2005, 363.) Juhila (2006, 119) näkee osallistavan sosiaalityön tärkeänä ulottuvuutena marginalisoitujen, tässä tapauksessa lastensuojelun piirissä olevien, ryhmien aseman vahvistamisessa. Yksinkertaisimmillaan tämä tarkoittaa osallisuuden vahvistumista suhteessa omaan elämään ja siihen liittyviin ratkaisuihin. Eileen Munro (2002, 37) jäsentää lastensuojelupalveluiden ja samalla tietysti myös sijaishuollossa tarjottavien palveluiden tehtäväksi tarjota lapsille korjaavaa hoitoa ja huolenpitoa silloin, kun he eivät syystä tai toisesta saa sitä omilta vanhemmiltaan. Toisena tehtävänä on tukea vanhempia ja auttaa heitä kohtaamaan lastensa tarpeita ja kolmantena suojella lapsia, joilla on riski joutua huoltajiensa laiminlyömiksi ja väärinkäytösten kohteeksi. Nämä asiat tapahtuvat sijaishuollossa normaalin arjen elämisen ohessa.

Johanna Hurtig (2003) tutki väitöskirjassaan avohuollon perhetyötä ja havaitsi, että siinä työssä työntekijöiltä puuttuu uskallus puuttua lasten kasvuolosuhteissa oleviin kasvu- ja kehitystä vaarantaviin tekijöihin. Hurtigin (2003, 163-181) tulkinnan mukaan tällä pyritään luottamuksen rakentamiseen perhetyössä, jotta työskentely perheen kanssa voi jatkua. Parhaimmillaan perhetyössä voidaan kuitenkin herättää vanhemmat näkemään oma ja lastensa avun tarpeet sekä halu ja sitoutuminen muutostyöhön. (Hurtig 2003, 163–181.) Kun lapsi on sijoitettu sijaishuoltoon, on huoli ja tilanteen vakavuus lasten kasvun ja kehityksen kannalta vaarantunut jo vakavasti. Tämä tilanne pakottaa sekä työntekijät, että vanhemmat tarkastelemaan asiaa lasten näkökulmasta ja pohtimaan tarvittavia muutoskohteita. Tällöin myös vaikeista asioista on uskallettava puhua. Tämän vuoksi sijaishuoltoon sijoittaminen voidaan nähdä uutena mahdollisuutena vanhemmuuden tarkasteluun ja muutosten tekemiseen sekä samalla vanhemman ymmärrys omasta avun tarpeesta voi herätä. Tämä mahdollisuus voidaan saada aikaan vain sillä, että vanhempi on mukana muutostyössä ja kokee tullessa mukaan otetuksi ja tasavertaiseksi toimijaksi työskentelyssä.

Pitkäsen (2011) tekemässä tutkimuksessa tulee esiin, että vanhempien tarpeet ovat jääneet kohtaamatta sekä lastensuojelussa että muuallakin palvelujärjestelmässä. Vanhempien tilanteen olisi kohennuttava, jotta lapset voisivat palata sijaishuollosta takaisin kotiin (Pitkänen 2011, 5). Jotta vanhemman tilanne voisi kohentua, tulisi vanhemman olla tietoinen omasta ja lastensa avun tarpeesta, sekä hänen tulisi omata halua sitoutua muutostyöhön (kts. Hurtig 2003, 180). Tämä vaatii työskentelyä sijaishuollossa olevan lapsen ja vanhemman kanssa niin, että molemmat tulevat työskentelyssä kuulluksi ja osallisiksi.

Sijoitettaessa lapsi sijaishuoltoon, se kertoo lapsen kasvuun kohdistuvasta uhasta, johon sijoituksella pyritään vastaamaan. Tällöin viranomaiset puuttuvat vanhemman perusoikeuteen huolehtia ja kasvattaa omia lapsiaan. (Laakso 2009, 84.) Lapsen ottaminen pois omien vanhempien luota, on aina kriisi koko perheelle ja sijoitukseen johtaneiden syiden taustalla on yleensä hyvin moninaisia ja monimuotoisia ongelmia koko perhesysteemissä. (Kujala 2003, 11.) Myös Heino (2009, 63–65) viittaa tähän ja tuo esille, että lastensuojelun asiakkaaksi tulevien lasten ja perheiden elämässä on tapahtunut erilaisia muutoksia ja perheissä esiintyy suhteellisen paljon pahoinvointia aiheuttavia tekijöitä. Näistä esimerkkeinä ovat perheissä esiintyvä työttömyys ja köyhyys, jotka ovat tilastoitavissa olevia lastensuojelun asiakasperheiden ongelmia. Asiakastietojärjestelmistä kootun tiedon perusteella, lastensuojeluasiakkuuteen ja lopulta lapsen huostaanottoon johtavat yleisimmät syys ovat riittämättömään vanhemmuuteen liittyvät ongelmat, vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat sekä uupumus. (Heino 2009, 63–65.)

Lapsen pysyväisluonteisissa sijoituksissa perhehoito on yleensä tavoiteltavin tapa sijaishuollon järjestämiseksi. Tämä ei ole aina mahdollista tai lapsen edun mukaista esimerkiksi lapsen vaikeahoitoisuuden vuoksi. Tällöin hyvin järjestettyä laitossijoitusta voidaan pitää parhaana ratkaisuna lapsen sijaishuollon järjestämiseksi. Laitossijoitukseen täytyy liittyä kiinteästi työskentely lapsen vanhempien kanssa sekä tiiviin yhteydenpidon tukeminen lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. (www.sosiaaliporssi.fi.) Sosiaali- ja terveysalan lupa ja valvontavirasto Valviran lastensuojelun ympärivuorokautista hoitoa ja kasvatusta koskevassa valvonta ohjelmassa (valvontaohjelmia 4:2012, 24) kirjataan lastensuojelulaitoksiksi lastenkodit ja nuorisokodit, perhetukiyksiköt, perhekoti-yhteisöt ja koulukodit. Tässä tutkimuksessa puhutaan lastenkotiin rinnastettavasta lastensuojelun laitoshoidosta.

Lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle, lapsen yksilöllisyyden huomioiminen ja lapsen edun toteuttaminen on sosiaalityöntekijän työkäytännöissä ensisijaisen tärkeää. Sosiaalityöntekijän työssä haasteena tällöin on se, kuinka tukea yksilöllisesti lapsen lisäksi koko perhettä lapsen sijoitusprosessin aikana (Pitkänen 2011, 20). Tällöin ammatti-ideologinen näkemys vanhemmista perheen tärkeimpinä jäseninä (vrt. Hurtig 2003, 179) hieman muuttuu ja haastaa lastensuojelun sosiaalityöntekijän työtä, hänen työskennellessään vanhempien kanssa sijoitusprosessin aikana. Jotta lapsi tulisi huomioitua paremmin perheen kanssa tehtävässä työssä, työskentely vanhempien kanssa merkitsee tällöin asioiden käsittelyä lapsen näkökulmasta (Pitkänen 2011, 21) sekä lapsen auttamista vanhemman ja työntekijän välisen suhteen avulla (Hurtig 2003, 179).

Lapsen sijaishuollon aikainen toiminta tähtää lapsen kuntoutumiseen ja kasvamiseen täysivaltaiseksi kansalaiseksi. Lapsi, joka on sijoitettu kodin ulkopuolelle on kokenut elämässään asioita, jotka ovat olleet uhka hänen terveelle kasvulle ja kehitykselleen (vrt. Lastensuojelulaki 417/2007). Erilaisten tutkimusten kautta tietoisuus lasten kuntoutuksen vaativuudesta on lisääntynyt ja se nähdään kokonaisvaltaisena toimintana, joka näkyy sekä lapsen että hänen koko perheensä elämässä. Perheen osallistuminen lapsen kuntoutukseen nähdään olennaisena ehtona sille, että lasta voidaan todella kuntouttaa. (Linnakangas ym. 2013, 299.) Myös sijaishuoltoon sijoitettu lapsi tarvitsee perhettään kyetäkseen kuntoutumaan. Sen vuoksi perheen ja vanhempien osallistuminen ja kokemus osallisuudestaan vaikuttaa vahvasti sijaishuoltoon sijoitetun lapsen kuntoutumiseen. Ei siis ole yhdentekevää kuinka vanhempi sijaishuollon prosesseissa kohdataan ja kuinka hän kokee olevansa osallinen lapsensa kanssa tehtävässä työskentelyssä.

Lastenkotiin sijoitettujen lasten kertomina perhesuhteet ovat nousseet esiin epävarmoina ja ennustamattomina (kts. Laakso 2009, 38). Lapsen ollessa sijaishuollossa lasta ja perhettä tulisi tukea yksilöinä perhekokonaisuudessa. Lapsen sijaishuollon tavoitteiden toteuttamiseksi työskentelyä lapsen vanhempien kanssa ei voi irrottaa tästä kontekstista. Vanhemmat kaipaavat tukea, mutta eivät osaa useinkaan nimetä omaa avun tarvettaan (Pitkänen 2011, 58). Sijaishuollon aikaisella työskentelyllä voidaan tukea vanhemmuutta ja perheyhteisöä, koska sijaishuollon työntekijät vastaavat jo käytännön tasolla lapsen kokonaisvaltaisesta huolenpidosta. Tuntemus koko perheen tilanteesta auttaa löytämään oikeat auttamisen keinot niin, että lapsen ja vanhemman keskinäinen

suhde paranee. Vanhemman tukeminen sijaishuollon aikana on sen vuoksi luonnollista ja tukee koko perheen toimintaa.

2.2 Asiakkaan osallisuus sosiaalipalveluissa

Osallisuus ja osallistuminen ovat rinnakkaiskäsitteitä, eivätkä tarkoita täysin samaa. Osallisuus nähdään osallistumista laajempänä käsitteenä ja tarkoittaa kokemusta jäsenyydestä, mahdollisuutta osallistua, toimia ja vaikuttaa jossakin ryhmässä tai yhteisössä. Osallisuuden kokemus on kytköksissä osallistujan henkilökohtaiseen elämismaailmaan, identiteettiin ja verkostoihin. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 115.) Osallistua voi periaatteessa ilman kokemusta osallisuudesta, mutta tällöin kokemusta mahdollisuudesta vaikuttaa ja toimia yhteisössä ei osallistujalle ole syntynyt. Asiakaslähtöisyyden käsite kuvaa työntekijöiden ja organisaatioiden toimintatapaa, kun taas osallisuus asiakkaan kokemusta ja aitoa osallistumista toimintaan (Närhi ym. 2013, 218; Laitila 2010). Ymmärrän tämän niin, että sijaishuoltoon sijoitetun lapsen vanhemman todellisen osallisuuden kokemuksen mahdollistumiseksi täytyy lastensuojelun sijaishuollon palveluita tarjoavan tahon sekä sen työntekijöiden toimintatavan olla asiakaslähtöinen. Tässä tutkimuksessa pyrin vanhempia haastattelemaan selvittämään niitä asioita, jotka mahdollistavat sellaisen asiakaslähtöisen lastensuojelun sijaishuollon palvelun, joka tukee vanhempien aitoa osallisuutta.

Muukkonen (2009, 133) näkee asiakkaiden osallisuuden olevan asiakkaiden kutsumista yhdessä toteutettavaan osallisuuteen, joka rakentuu dialogisuuden sekä yhteisen ja jaetun ymmärryksen tavoittelusta asiakkaan ja työntekijän välillä. Lastensuojelulaissa edellytetään suunnitelmallista työtä, joka perustuu laadittuun asiakassuunnitelmaan. Tämä työ jakaantuu suunnitelman laadinta-, toteuttamis- ja arviointivaiheisiin. Kokonaisuudessaan asiakasprosessi on erilaisten tapaamisten, arviointien ja päätösten jatkumo, joiden aikana osallisuus rakentuu sekä yksittäisissä kohtaamisissa sekä asiakasprosessin osien kokonaisuudesta. (Muukkonen 2009, 133-135.)

Vanhempien osallisuus rakentuu koko lapsen sijaishuollon sijoituksen ajan ja vanhemman huomioiminen ja mukaanottaminen toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen tukee vanhemman osallisuutta. Sijaishuollon prosessilla on alku,

keskivaihe ja loppu. Kaikki vaiheet sisältävät useita erilaisia vaiheita ja toimintoja, joilla kaikilla on omat erityispiirteensä. Alussa vanhemmat ja lapsi tutustuvat lapsen sijaishuoltoon ja siellä työskenteleviin ihmisiin. Vuorovaikutuksen kautta luodaan yhteyttä ja molemmin puolta luottamusta. Prosessin keskivaiheilla on aktiivisen työskentelyn aika, jolloin työskennellään asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Prosessin lopussa on asetettuihin tavoitteisiin päästy ja on molemmin puolisen irtipäästämisen ja loppuun saattamisen vaihe. Nämä kaikki vaiheet sisältävät vuorovaikutuksellisia elementtejä, jotka joko tukevat tai estävät luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen syntymisen.

Lastensuojelun sijaishuoltoon sijoitetulle lapselle tulee Lastensuojelulain 417/2007 30§:n mukaan kirjata asiakassuunnitelma, joka 30.2§:n mukaisesti tulee tarkistaa vähintään vuosittain. Saman lain kohdan mukaisesti huostaanotetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kuten päihde- ja mielenterveyshuollon kanssa. (Lsl 417/2007 30.3§.) Tutkimuksissa on havaittu, että aikuisille suunnatuissa psykiatrisissa palveluissa apua annetaan yksittäiselle perheenjäsenelle muun perheen jäädessä syrjään (Eirola 2003, 137.)

Alpertin (2005, 364) katsauksessa lastensuojelua käsitteleviin tutkimuksiin taas tuli esille, että mielenterveyspalvelut ja lastensuojelupalvelut määrittelevät asiakkaan eri tavalla, mikä vaikuttaa yhteistyöhön eri perheenjäsenten palveluiden kesken. Aikuisten mielenterveys- ja päihdepalveluissa asiakkaana on nähty yksin mielenterveys- tai päihdekuntoutuja, kun taas lastensuojelupalveluissa asiakkaana nähdään lapsen lisäksi koko perhe. Samoin eroavaisuutta on siinä, miten määritellään esimerkiksi päihderiippuvaisen kuntoutuminen. Päihdehoito ajattelee päihdekuntoutuksen kestävän koko elämän, kun taas lastensuojelupalvelussa päihderiippuvuus tulisi olla ratkaistu ennen lapsen mahdollisuutta palata takaisin kotiin vanhempiensa luo. Nämä erilaiset toimintatavat eri sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa eivät valitettavasti täysin tue lastensuojelulain mukaista toimintaa, koska palvelut eivät pysty toimimaan yhdessä erilaisen työskentelyyn liittyvän ajattelutavan takia.

Thomas (2002, 174-176) jakaa osallisuuden eri ulottuvuuksiin. Hän on luonut mallin lapsen osallisuuden tarkastelun ympärille, mutta näen yhtäläillä mahdollisena tarkastella

vanhempien osallisuutta lastensuojelun prosesseissa tämän mallin kautta. Thomas (2002, 174-176) jakaa osallisuuden kuuteen ulottuvuuteen, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella ja tämän vaihtelun kautta kokemus osallisuudesta voi muuttua eri painotusten mukana. Thomas'n määrittelemät osallisuuden ulottuvuudet ovat mahdollisuus valita prosessiin osallistumisesta, mahdollisuus saada tietoa prosessin vaiheista ja siihen liittyvistä tekijöistä, mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon prosessin eri vaiheissa, mahdollisuus ilmaista itseään ja saada myös apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin prosessin aikana. Myös Muukkonen (2009, 136) tuo esiin artikkelissaan asiakkaan prosessiosallisuuden ja hänen tulkintansa mukaan tämän prosessin ytimessä on tieto. Kun vanhempi saa tietoa oman lapsensa lastensuojelun sijaishuollon prosessin eri vaiheissa ja tieto näistä muuttuu vanhemman ymmärrykseksi, voidaan tällöin puhua asiakkaan prosessiosallisuudesta.

Osallisuuden käsitteen voi jäsentää hyvin käytännön tasolle Thomasin (2002, 174-176) mallin avulla. Vaikka Thomas puhuu lapsista, voidaan mallin kautta tulkita myös vanhempien osallisuutta sekä heidän tilanteidensa olevan yksilöllisiä. Jokainen tarvitsee yksilöllisesti apua osallisuutensa rakentumiseen. Kun joku pärjää hyvin vähällä avulla tullakseen tilanteessa osalliseksi, voi joku tarvita paljon enemmän rohkaisua ja kannustusta saadakseen oman äänensä kuuluviin. (Thomas 2002, 176.) Lastensuojelun sijaishuollon toiminnassa mukaanottamisen keinoja, kuten erilaisia toiminnallisia menetelmiä voi hyödyntää vanhemman äänen kuuluviin saamiselle. Kasvokkainen puhuminen voi olla jollekin vanhemmalle hankalaa, mutta esimerkiksi jonkin arjen askareen lomassa keskustelu voi olla luontevampaa ja sisällöllisesti rikkaampaa.

Muukkonen (2009, 136) näkee osallisuuden rakentumiseen vaikuttavan sen, että vanhempi ja lapsi nähdään yhdessä. Näissä tilanteissa työntekijöille voi tulla tietoon monia asioita, joita vanhemmat tai lapsetkaan eivät osaa tai halua tuoda esiin puheen tasolla, koska asiat voivat olla heille niin kipeitä. Lastensuojelun sijaishuollon prosesseissa käytävissä neuvotteluissa täytyy vanhemman ja lapsen asia olla käsittelyssä niin, että asiakkaat itse ovat joko läsnä tai heidän viestinsä täytyy olla neuvottelussa tiedossa. (vrt. Muukkonen 2009.) Osallisuuden rakentumisen kannalta on tärkeää, että vanhemman ja lapsen oma näkemys asioista saadaan tietoon, jotta ne saadaan osaksi työskentelyä. Vain näin voidaan varmistaa asiakkaan todellinen osallisuus prosessien eri vaiheissa. Aikuisasiakkaiden kohdalla todellinen kuuleminen ja mukaan ottaminen

neuvotteluihin ja keskusteluihin rakentaa osallisuutta prosesseissa. Lasten ja vanhempien mukaanottamista voidaan tukea esimerkiksi lapselle sijaishuollossa nimettyjen omaohjaajien tekemän työn avulla. He ovat lapsen ja perheen kanssa tiiviisti tekemisissä ja saavat heiltä tärkeää tietoa heidän kokemuksesta osallisuuskokemuksestaan. Sen tiedon tuominen myös muiden toimijoiden tietoon auttaa lasta ja vanhempaa osallisuudessaan ja heidän osallisuuden rakentumisessaan.

Juhila (2006, 118) näkee osallisuuden perustuvan asiakkaan ja työntekijän väliseen kumppanuussuhteeseen, jossa osallistaminen koskee molempia työskentelyn osapuolia. Tässä tutkimuksessa osallistaminen koskee sekä sijaishuollon työntekijää että sijaishuoltoon sijoitetun lapsen vanhempaa. Avatessaan omaa elämänsä ja lapsen sijoitukseen johtaneita tapahtumia, vanhemmat osallistavat työntekijöitä omaan elämäänsä siitä kertovan tiedon avulla. Samalla työntekijän tulee osallistaa vanhempaa sijaishuollon työskentelyyn niin, että vanhempi voi olla täysivaltaisena toimijana lapsensa elämässä saadessaan tietoa ja päästessään mukaan päätöksen tekoon sijaishuollon prosessin eri vaiheissa. Näin vanhemmat voivat saavuttaa Juhilan (2006, 118) tarkoittaman täysivaltaisen kansalaisuuden lastensuojelun sijaishuollon aikana siitä huolimatta, että yhteiskunnan toimilla on puututtu vahvasti vanhemman ja lapsen elämään silloin, kun lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Närhi, Kokkonen ja Matthies (2013, 116) näkevät myös aktiivisen kansalaisuuden ymmärrettävän tavallisesti osallistumiseksi yhteisön toimintaan, joten sillä on siis läheinen yhteys osallisuuteen, joka toteutuu yksilön ja yhteisön välisessä suhteessa. Tämän vuoksi osallisuuden mahdollistumiseksi on vuorovaikutus työntekijöiden ja vanhempien kesken ensiarvoisen tärkeässä asemassa. Vuorovaikutuksen keinoin työntekijä joko osallistaa vanhempaa toimintaan tai eristää ja jättää ulkopuolelle toiminnasta. Huomion kiinnittäminen vuorovaikutukseen eri tilanteissa vanhempien kanssa auttaa luottamuksen ja sitä kautta osallisuuden kokemuksen vahvistumisessa.

Osallisuutta ei tässä tutkimuksessa ymmärretä pelkästään osallistumiseksi eri sijaishuollon prosessien toimintoihin, vaan erityisesti kokemuksena siitä, kuinka vanhempi kokee oman osallisuutensa näissä toiminnoissa. Vanhempien mahdollisuus osallistua toimintaan ja vaikuttaa toiminnan sisältöön, sekä olla vaikuttamassa lapsensa asioista päätettäessä, mahdollistaa aidon osallisuuden kokemuksen syntymisen. Vaikuttamisen tueksi vanhemmat tarvitsevat tietoa, jota sekä sijaishuollon työntekijät että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voivat heille antaa. Tietoa vanhemmille

tulee antaa lapsen arjen sujumisesta sijaishuollossa, eri prosessien etenemisestä ja vanhemman mahdollisuudesta vaikuttaa näissä prosesseissa sekä siitä, miten vanhempi voi ottaa osaa näissä asioissa. Myös mahdollisuus olla osallistumatta voi luoda todellista osallisuutta, jos se on todella ollut vanhemman oma tahto. Sijaishuollossa työskentelevät työntekijät rakentavat vanhempien kanssa luottamuksellista suhdetta koko sijaishuollon prosessin ajan ja molemmat osapuolet ovat vaikuttamassa tämän suhteen syntyminen. Ymmärrän vanhemman osallisuuden kokemuksen syntyvän vuorovaikutuksessa sijaishuollon työntekijöiden kanssa ja vanhemmalla on itse mahdollisuus vaikuttaa tämän suhteen syntyminen osallistamalla työntekijät omaan elämään heille jakamansa tiedon avulla. Näen osallisuuden kokemuksen syntyminen hyvin monitahoisena ja prosessin etenemisen mukana kehityväksi kokonaisvaltaiseksi kokemukseksi. Tämän vuoksi tämä tutkimus paikantuu kokemuksen tutkimuksen kenttään, mitä avaan luvussa neljä.

2.3 Vuorovaikutus osallisuuden mahdollistajana

Osallisuutta eri tilanteissa rakennetaan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Vanhempien osallisuus lapsen sijaishuollon aikana vaatii dialogia työntekijöiden kanssa niin, että molempien osapuolten mielipiteet tulevat kuulluksi ja ne otetaan vakavasti osaksi keskustelua. Dialoginen työskentely vaatii keskustelua ja osapuolten mukaanottamista tasavertaisiksi jäseniksi, jotta työskentely olisi tuloksellista. Osallisuus on väline tasavertaisen työskentelytavan luomiseksi. Muukkonen (2009, 137) näkee dialogisen, vastavuoroisen suhteen rakentumisen tarvitsevan todellista kohtaamista asiakkaan ja työntekijän välillä. Ainoastaan todellisen kuulemisen ja kohtaamisen kautta saadaan rakennettua osallisuuden kokemus. Ilman kohtaamista ja kokemuksen rakentumista osallisuus jää vain näennäiseksi osallisuudeksi, eikä asiakkaalle synny todellista osallisuuden kokemusta. Työssä jossa ollaan tekemisissä ihmisen hädän ja elämäntilanteiden kanssa, työntekijöiden arvot ja asenteet välittyvät asiakkaan kohtaamiseen. Myös lastensuojelutyössä ollaan näiden asioiden äärellä, jolloin työntekijän arvo-osaaminen on osa asiantuntijuutta. Asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteen rakentumisen kannalta on tärkeässä asemassa se, kuinka asiakas nähdään ja kohdataan. (Väyrynen 2012, 278).

Dialogi on osa ihmisten välistä vuorovaikutusta. Se tarkoittaa ihmisten välistä kuunteluyhteyttä, jossa kaikki osapuolet arvostavat toisiaan. Tässä keskustelussa ei vaadita toisen ajattelun muutosta, vaan jokaisen mielipiteet ovat arvokkaita. Onnistuakseen dialogi edellyttää sitoutumista, mikä merkitsee yhteiseen päämäärään pyrkimistä, vaikka asetettu tavoite ei toteutuisikaan. Dialogin osapuolten sitoutuminen edellyttää aktiivista osallistumista ja vilpittömyyttä. (Väisänen, Niemelä ja Suua 2009, 11, 22.)

Vuorovaikutuksesta suurin osa on sanatonta ja se välittyy nopeasti ihmiseltä toiselle. Puhe on vuorovaikutuksessa yllättävän vähäisessä roolissa. Kohdattaessa toinen ihminen, vuorovaikutus alkaa ennen puheen alkua. Esimerkiksi keskusteluetäisyys, eleet, ruumiinliikkeet ja katsominen ovat sanatonta viestintää, jota viestimme ennen kuin olemme alkaneet puhua toiselle ihmiselle. Sanaton viestintä vaikuttaa ensivaikutelman syntymiseen. (Väisänen ym. 2008, 28.) Osallisuuden kokemuksen syntymiseen vaikuttavat työntekijöiden viestintä vanhempien suuntaan. Työntekijöiden on oltava tarkkoja sen suhteen minkälaisen viestin he vanhemmille jo ensi tapaamisella välittävät. Vanhemman kokemus siitä, että on tervetullut lapsen sijaishuoltoon vaikuttaa osallisuuden kokemuksen syntymiseen. Työntekijöiden on oltava tarkkana myös siinä, kuinka vanhempien sanaton viestintä taas vaikuttaa heihin. Työntekijä on ammattilaisena vastuussa siitä, kuinka vuorovaikutus vanhemman kanssa rakentuu. Vaikka vanhemman sanaton ja sanallinen viestintä olisi provosoivaa tai epäasiallista, on työntekijän osattava pysyä rauhallisena ja ottaa vanhemman tunteenpurkaukset ammatillisesti vastaan.

Asiakkaan kohtaaminen vaatii sen, että työntekijällä on todella ”sydän pelissä” kohdatessaan asiakkaitaan. Työntekijän ja vanhempien välisen suhteen ”kemialla” on myös yksi tärkeä vuorovaikutuksen syntymiseen vaikuttava tekijä. Jos työntekijät vaihtuvat usein, on vuorovaikutuksen syntyminen asiakkaan ja työntekijän välillä haastavaa. (Närhi ym. 2013, 128-129.) Sijaishuollon prosesseissa ei siis ole yhdentekevää, kuka työntekijä vanhemman kanssa työskentelee. Myös sijaishuollon henkilökunnan pysyvyys on tärkeässä roolissa vanhempien kanssa tehtävässä työssä. Vanhemmat tarvitsevat pysyvät työntekijät siinä missä lapsetkin, jotta voivat oppia luottamaan ja rakentamaan todellista kumppanuussuhdetta työntekijän kanssa.

Vanhemman osallisuus omaan elämäänsä suhteessa lapsen sijaishuoltoon sijoittamiseen voidaan ajatella toteutuvan sitä kautta, että sijaishuollossa vanhempien kanssa tehtävän työn lähtökohdistaan on heidän omista lähtökohdistaan esiin nostamansa tieto. Tiedon kuunteleminen, vanhemman kokemus kuulluksi tulemisesta ja vakavasti ottamisesta voi olla merkittävä osallisuuden kokemus. Mutta pelkkä tiedon kuunteleminen ei yksin riitä. Kun nämä vanhempien omista lähtökohdistaan esiin nostamat tiedot tulevat työskentelyn keskeisiksi elementeiksi, voidaan niitä tällöin arvioida ja parhaimmillaan muuttaa yhdessä. (vrt. Juhila 2006, 119.) Vuorovaikutus ja sitä kautta kuulluksi tuleminen rakentaa vanhemman osallisuutta lastensuojelun sijaishuollon prosesseissa. Kokemus osallisuudesta antaa tällöin mahdollisuuden myös muutokselle vanhemman elämässä ja auttaa näin sijaishuollon prosessien toteutumisessa.

Karila (2006, 92) kirjoittaa artikkelissaan vanhempien ja päiväkodin ammattilaisten välisestä kasvatuskumppanuudesta käydystä keskustelusta. Kasvatuskumppanuuden käsite voidaan liittää myös lastensuojelun sijaishuollon ja vanhempien väliseen yhteistyöhön. Vielä 1980 -luvulla päiväkotimaailmassa puhuttiin vanhemmuuteen kasvattamisesta ja vanhemmuuden tukemisesta, mikä laittaa vanhemmat työskentelyssä enemmän objektin kuin subjektin asemaan. Kasvatuskumppanuus taas antaa vanhemmille osuuden työskentelyssä ja tekee heistä subjekteja työskenneltäessä heidän lasten asioiden äärellä sijaishuollon aikana. Karila (2006, 93) kirjoittaa, että tukemisesta on siirrytty haasteelliseen kumppanuuteen. Tämä tarkoittaa sitä, että yhteiskunnallisesti ammattilaisten ja vanhempien välisessä työskentelyssä puhutaan kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta. Tämä tuo vanhemmilla olevan tiedon osaksi työskentelyä ja he saavat työskentelyssä subjektin aseman sekä mahdollisuuden todelliseen osallisuuteen, kun kokevat omilla ajatuksilla ja mielipiteillä olevan merkitystä yhteisessä työskentelyssä kohti yhdessä asetettuja tavoitteita.

Toisen kumppanuusosapuolen kunnioittaminen vuorovaikutussuhteessa luo edellytyksen kasvatuskumppanuuden syntymiselle, missä kunnioitetaan erilaisia elämäntapoja ja käsityksiä. Tällainen toimiva vuorovaikutussuhde voi syntyä ainoastaan tutustumisen ja luottamuksen syntymisen kautta. (Karila, 2006, 95-97.) Tutustuminen ja luottamuksen syntyminen vaativat aikaa, joten sijaishuollossakaan ei voi olettaa, että kumppanuuteen perustuva suhde voi syntyä vanhempien ja ammattilaisten välille hetkessä. Ammattilaisten täytyy lunastaa vanhempien luottamus vuorovaikutuksen kautta työskentelyn edetessä. Vuorovaikutus on siis olennaisen tärkeässä roolissa, kun

suhde vanhemman ja sijaishuollossa työskentelevän välillä syntyy. Ei ole yhdentekevää, kuinka vuorovaikutusta rakennetaan, vaan siihen täytyy panostaa jokaisessa yksittäisessä kohtaamisessa. Myös Närhi ym. (2013, 142) ovat tutkimuksessaan havainneet asiakkaan aidon kohtaamisen työntekijän taholta ja räätälöityjen, yksilöllisesti suunniteltujen palveluiden luovan positiivista osallisuutta ja luottamusta. Toisaalta he myös havaitsivat, että asiakkaille syntyy luottamuspula ja epäluottamus, jos palveluissa olevia sääntöjä ja kontrollointia ei selitetä selvästi ja ymmärrettävästi. Tämä on tärkeä ja huomioitava seikka lastensuojelun sijaishuollon palveluissa, koska kontrollointia ja sääntöjä tulee jo lapsen huostaanoton ja sijoituksen seurauksena. Näiden vaikutus ja asiakkaalle selittäminen helpottavat niiden hyväksymistä.

3 Vanhemman osallisuuskokemuksen rakentuminen sijaishuollon aikana

3.1 Vanhemman sitoutumisen tukeminen sijaishuollon prosesseissa

Vanhemmuuden rooli lapsen sijoituksen aikana on ensiarvoisen tärkeää, kun työskentely tapahtuu lapsen tarpeista lähtien. Silti sellaisia sijaishuoltoon liittyviä tutkimuksia ei juurikaan ole, joissa lastensuojelullisia tilanteita olisi selvitetty vanhempien tilanteesta käsin (Pitkänen 2011, 113). Tutkimuksellisesti näkymätöntä ja analysoimatonta on myös vanhempien kanssa tehtävä työ lastensuojelulaitoksissa, kuten Laakso (2009, 6) väitöskirjassaan toteaa. Lastenkotityön yhtenä osa-alueena on siellä vanhempien kanssa tehtävä työ. Vanhempien kanssa tehtävän työn osa-alueita ovat käytännöllinen kasvatuskumppanuus, vanhemmuuden kontrollointi ja vanhemmaksi houkuttelu. Tämä jaottelu nostaa esille sen, että lasten sijaishuollon aikana vanhempien kanssa tehtävä työ painottuu vanhemmuuden tukemiseen ja toisaalta kontrollointiin. (Laakso 2009, 200–211.)

Useissa kansainvälisissä tutkimuksissa on ilmennyt, että vanhemmat kokevat tullessa heikosti huomioiduksi tai jopa unohdetuksi lapsen sijaishuollon aikana. Tämä johtuu siitä, että sijaishuollon systeemin ja vanhempien välillä on vaikeuksia kommunikaatiossa, vanhempien palveluja on saatavilla vähän ja vanhemmat kokevat vähäiseksi mahdollisuutensa osallistua päätöksentekoon lasta koskevissa asioissa. Näiden asioiden vuoksi vanhemmat kokevat avuttomuutta ja tiedon puutetta lastensuojelun prosesseissa. (Alpert 2005, 363.) Kun vanhemmat kokevat saavansa heikosti tietoa sijaishuollon työntekijöiltä, eivätkä tämän vuoksi koe olevansa osana lapsensa elämää, he voivat pelätä menettävänsä lapsensa huoltajuuden ja tämän vuoksi eivät ole tyytyväisiä sijaishuoltopaikan toimintaan (Reddings ym. 2000, 432). Lastensuojelun sijaishuollon prosesseissa, joissa pyritään vanhempien sitouttamiseen, vanhemmat otetaan mukaan päätöksentekoon, heitä tuetaan vanhemmuudessa sijaishuoltopaikan toimesta ja helpotetaan vanhemman ja lapsen välisiä tapaamisia sijaishuollon aikana. Nämä toimenpiteet tuovat lapselle pysyvyyttä sijaishuollon aikana ja auttavat mahdollisen kotiutumisen toteutumista (Child Welfare Information Gateway 2011, 4) tai vaihtoehtoisesti helpottavat lapsen kotilomien onnistumista sijaishuollon aikana.

Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten vanhemmat haluavat pääsääntöisesti tavata lapsiaan säännöllisesti ja osallistua lasta koskevaan päätöksentekoon. Myös viranomaisten taholta tämä vanhempien osallistumisen tärkeys on noussut esiin eri tutkimuksissa. Kuitenkin on havaittu, että vanhemmat eivät useinkaan ole käyneet ennen sijoitusta tulevassa sijaishuoltopaikassa, eikä heillä ole paikasta realistista kuvaa. (Reddins ym. 2000, 432.) Tämä tiedon puute ja kokemus, ettei ole osallinen omaa lastaan koskevissa asioissa, heikentää vanhemman sitoutumishalukkuutta työskentelyyn ja varmasti tätä kautta myös vahvistaa vanhemmuuden kontrollin tarvetta, koska sijaishuollolle asetetuilla tavoitteilla tai sijaishuoltopaikan valinnalla ei ole vanhempien tukea. Tämän vuoksi esimerkiksi mahdollisuus vierailla sijaishuoltopaikassa ennen lapsen sijoitusta, auttaa sekä lasta että vanhempaa sitoutumaan työskentelyyn, kun heillä on jo etukäteen jotakin tietoa sijaishuoltopaikan toiminnasta ja henkilökunnasta. Sekä lapselle että vanhemmalle on tärkeää tutustua lapsen tulevaan omaohjaajaan jo ennen sijoituksen alkua.

Vanhempien kokemus lapsen sijaishuoltopaikan toiminnasta, sijaishuollon aikaisesta työskentelystä vanhempien kanssa sekä vanhempien sijaishuollon aikana saamien palveluiden laadusta, vaikuttaa selvästi vanhempien sitoutumiseen lapsensa edun mukaiseen työskentelyyn (kts. Alpert 2005). Vaikka lapsen sijoitus kodin ulkopuolelle olisi ollut myös vanhempien toive, vanhempien tyytyväisyyteen vaikuttaa se intensiteetti, millä heidät otetaan mukaan päättämään lastaan koskevista asioista. (Reddings ym. 2000, 431–432).

Vanhemman osallisuuden tukeminen edesauttaa vanhemman sitoutumista työskentelyyn lapsen hyväksi. Tärkeintä ei ole lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle vaan se, mitä sijoituksen aikana tapahtuu (Kujala 2003, 12). Sijoituksen onnistumisessa on merkityksensä vanhempien sitoutumisella ja erityisesti sijoituksen hyväksynnällä, jotta lapsi saa luvan hyötyä sijaishuoltopaikan aikuissuhteista ja toiminnan rakenteista. Pitkäsen (2011, 90) tutkimuksessa myös vanhemmat ovat kokeneet tärkeäksi sijoituksen toteutumisen heidän luvallaan. Vanhemman mahdollisuus toteuttaa vanhemmuuttaan sijaishuollon rinnalla, vahvistaa myös vanhemman hyväksyntää sijoitusta kohtaan. Vanhemmalle on tärkeää, että lapsen asiat ovat hyvin sijaishuollossa ja vanhemman ja lapsen välinen suhde mahdollistuu.

Neuvottelut ovat lastenkodissa vanhempien kanssa tehtävän työn yksi työskentelymuoto. Virallisissa keskustelutilanteissa vanhempien ja lastenkodin työntekijöiden lisäksi mukana on sijoittajakunnan sosiaalityöntekijä. Niiden tavoitteena on keskustella yleisesti lapsen ja vanhempien tilanteesta, yhteistyöstä vanhempien ja lastenkodin välillä sekä antaa lapselle mahdollisuus kertoa elämästään lastenkodilla. Alkuvaiheen neuvottelujen tavoitteet eroavat hieman muista neuvotteluista. Alkuvaiheessa keskusteluissa ovat lapsen ja perheen tuen tarpeet ja kaikkien mahdollisuus kertoa sijoitukseen johtaneista tilanteista ja syistä. Epävirallisemmissa neuvotteluissa sosiaalityöntekijä ei välttämättä ole läsnä, vaan työskentely tapahtuu vanhempien ja lastenkodin henkilökunnan sekä mahdollisesti myös lapsen kesken. Nämä neuvottelut ovat keino luoda suhdetta vanhempien ja lastenkodin työntekijöiden välille ja mahdollisuus jäsentää vanhempien kanssa tehtävää työtä. Tavoitteena näillä neuvotteluilla tai keskusteluilla on saada aikaan tavoitteet ja keinot työskentelylle lapsen ja vanhempien arjessa niin, että koti on lapselle turvallinen paikka viettää aikaa vanhempansa kanssa. Samalla tarkoitus on, että aikuinen kokee hallitsevansa tilanteet lapsen ollessa kotona, ajatellen jopa mahdollisuutta lapsen paluuseen lastenkodista takaisin kotiin. Erilaiset neuvottelut ovat keino laitoksessa vanhempien kanssa tehtävän työn suunnittelemiseksi ja niiden avulla on mahdollisuus tukea vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön rakentumista. (Laakso 2009, 190–191)

Kemp ym. (2009, 117) kiteyttävät vanhemman sitoutumisen elementit artikkelissaan todetessaan, että mitä enemmän vanhemmat osallistuvat ja ovat samaa mieltä toiminnan tavoitteista, sitä vahvemmin he myös sitoutuvat täyttämään työntekijöiden heille asettamat odotukset. Vanhemman sitoutumisen saavuttaminen vaatii siis sijaishuoltopaikan työntekijöiltä aikaa tavata vanhempia ja keskustella vanhempien kanssa heidän asemastaan työskentelyssä sekä heidän vanhemmuudestaan suhteessa lapseen. Näin vanhemmat voivat kokea olevansa todella osallisia ja sitoutuvat näin myös yhteisesti asetettujen tavoitteiden toteuttamiseen.

3.2 Vanhemman ja lapsen välisen suhteen tukeminen

Nykyinen käsitys lapsen edusta ei tue lapsen erottamista vanhemmistaan sijoituksen aikana. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) määrittelee myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaamisen, etenkin lapsen ja vanhempien välille, osaksi

lapsen etua. Lapsen kannalta on tärkeää säilyttää mahdollisimman hyvä yhteys biologisiin vanhempiin. Tätä yhteyttä voi sijaishuollon aikana säilyttää tukemalla vanhempaa lapsensa kanssa tapahtuvaan yhteydenpitoon. Vanhemman ja lapsen välistä yhteydenpitoa voi haitata vanhemman oma voimavaroja kuluttava elämäntilanne, kuten mielenterveys- tai päihdeongelmat ja erilaiset vaikeudet kanssakäymisessä viranomaisten kanssa. Näitä ongelmia voidaan helpottaa käytännön järjestelyjen, neuvonpitojen ja henkisen tuen avulla. (Kujala 2003, 17.) Lapsen ja vanhemman yhteydenpidon kannalta yhteistyö eri viranomaisten kesken on tärkeää. Lapsen sijaishuoltopaikan työntekijöiden ymmärrys vanhemman tilanteesta auttaa heitä vanhemman ja lapsen suhteen ylläpitämisen tukemisessa.

Lapsen ollessa sijoitettuna sijaishuoltoon, on sillä monia merkityksiä vanhemman ja lapsen väliseen kiintymyssuhteeseen. Kiintymyssuhde tarkoittaa läheistä, kestävästä tunnesuhdetta lapsen ja vanhemman välillä, joka kehittyy läpi koko elämän. Empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet, että riittävän laadukas kiintymyssuhde lähihoitajaan on välttämätön lapsen terveelle kasvulle ja kehitykselle. Sijaishuollolla on tärkeä tehtävä luoda lapselle korjaavia, positiivisia kokemuksia ihmissuhteissa lapsen terveen kehityksen mahdollistamiseksi silloin, kun lapsen terve kehitys on uhattuna suhteessa hänen läheisimpään hoitajaansa. (Haight ym. 2003, 196–197.)

Vanhempien mahdollisuus käsitellä huostaanotosta ja sijoituksesta nousseita tunteita, auttaa heitä hyväksymään huostaanoton ja antamaan lapselleen lupa kiinnittyä myöskin uuteen huolenpitäjäänsä. Vanhemmat jäävät näiden asioiden kanssa hyvin usein yksin, koska sosiaalityön voimavarat eivät riitä vanhemman tukemiseen ja mahdollistamaan huostaanoton käsittelyä. (Tuovila 2008, 48.) Tämän vuoksi lastensuojelulaitoksen työntekijöillä voidaan nähdä olevan tärkeä tehtävä huostaanoton käsittelyssä vanhempien kanssa. Samalla vanhemmat saavat tutustua lapsensa sijaishuoltopaikan työntekijöihin ja lastensuojelulaitoksen toimintaan ja rakenteisiin, mikä tukee omalta osaltaan vanhemman luottamuksen rakentumista lastensuojelulaitoksen toimintaan ja rakenteisiin.

Uudet, paremmat kokemukset hoitavan aikuisen pysyvyydestä ja huolenpitämisestä auttavat lasta saamaan takaisin luottamuksen aikuiseen, joka antaa hänelle turvallisen kodin ja kasvuympäristön. Tämän lisäksi lastensuojelun käytännön ja sijaishuollossa tehtävän työn täytyy tukea lasten ja vanhempien suhteen ylläpitämistä, niin että he

voivat tavata ja viettää aikaa keskenään turvallisessa ympäristössä (Haight ym. 2003, 198) esimerkiksi lastensuojelulaitoksen tiloissa tai sen ympäristössä ja tarvittaessa lastensuojelulaitoksen henkilökunnan seurassa. Tämä yhteydenpito tukee kiintymyssuhteen jatkuvuutta lapsen ja vanhemman välillä sekä mahdollistaa lapselle uudenlaisen ja turvallisemman kokemuksen biologisen vanhempansa vanhemmuudesta. Riippumatta vanhemman ja lapsen välisen kiintymyssuhteen laadusta, on aina tärkeää ottaa huomioon vanhemman näkökulma sekä vanhemman ja lapsen välinen suhde, kun arvioidaan ja suunnitellaan perheiden palveluja. Vaikka vanhemmilla olisi kyky luoda lapsensa kanssa turvallinen kiintymyssuhde, voi heillä olla muita ongelmia vanhemmuudessa. Vanhemmilla voi olla persoonallisuuden tai mielenterveyden ongelmia, jotka ovat voineet johtaa lapsen kaltoinkohteluun tai riittämättömään huolenpitoon. (Haigh ym. 2003, 204). Nämä vaikeudet vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa täytyy sijaishuoltoapaikan työntekijöiden tiedostaa tukieessaan vanhemman ja lapsen välisiä tapaamisia ja kanssakäymistä.

Lasta ja vanhempaa täytyy tukea ennen tapaamista, sen aikana ja sen jälkeen, jotta tapaaminen sujuu hyvin ja molemmat kokevat tapaamisen miellyttäväksi. Haigh ym. (2003, 198) nostavat esiin, että lapsen ja vanhemman välistä kiintymyssuhteen ylläpitämistä tukevat säännölliset ja tiheät tapaamiset, koska ero heidän välillään voi olla stressaava ja traumaattinenkin. Toisaalta vaikeudet vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa hankaloittavat tapaamisia ja ne voivat olla sekä lapselle että vanhemmalle ahdistavia ja toistaa aina uudestaan erosta nousevat tunteet tapaamisen jälkeen. Tämän vuoksi mielestäni on tärkeää luoda selkeä rytmi sille, kuinka usein ja minkä aikaa kerrallaan vanhempi ja lapsi voivat tavata toisiaan. Tieto tapaamisten säännöllisyydestä rauhoittaa sekä vanhempaa että lasta.

Vanhemman ja lapsen välisen suhteen tukeminen auttaa lapsen sijaishuollon toteutumista. Varsinkin teini-ikäisten sijoitettujen lasten kohdalla on havaittu, että sijaishuollon toteutuminen ja sijaishuoltoapaikan pysymiseen vaikuttaa se, että lapsi tapaa biologista vanhempansa säännöllisesti. Vanhemman ja lapsen väliset tapaamiset sijaishuollon aikana lieventävät myös vanhemman lapsestaan tuntemaa huolta. (Reddings ym. 2000, 431). Kun vanhemmat tapaavat lastaan usein ja ovat vuorovaikutuksessa sijaishuoltoapaikan työntekijöiden kanssa, heidän tietonsa lapsen arjen asioista pysyy ajantasalla ja heidän huolensa lapsen puolesta pysyy kohtuullisena. Ja kun lapsi kokee, että vanhempi välittää hänestä olemalla mukana hänen

arkipäivässään ja toimii yhteistyössä sijaishuoltoapaikan aikuisten kanssa, saa lapsi tällöin vanhemmaltaan luvan luottaa sijaishuoltoapaikan aikuisiin. Tällöin sijaishuollon mahdollisuudet tukea lasta ja vanhempaa ovat paljon paremmat kuin silloin, kun vanhempi on sijoitusta tai sijaishuoltoapaikkaa vastaan. Sijaishuoltoapaikan työntekijöiden tuki lapsen ja vanhemman välisille tapaamisille mahdollistaa vanhemman osallisuutta lapsen sijaishuollon aikana ja vahvistaa myös vanhemman sitoutumista työskentelyyn lapsen edun mukaisesti. Samalla lapsi saa kokemuksen siitä, että biologiset vanhemmat eivät ole hylänneet häntä ja ettei vanhemmista erottaminen johdu lapsesta itsestään (Kujala 2003, 18).

3.3 Vanhemmuuden tukeminen

Sijoitettaessa lasta sijaishuoltoon, vanhemmat saattavat tuntea itsensä ulkopuolisiksi auttamaan lastaan sijaishuoltoon sijoittamisen aiheuttamissa tunteissa ja reaktioissa. Tällöin he voivat kokea tulleen syrjäytetyksi vanhemmuudestaan sijaishuoltoapaikan työntekijöiden ottaessa paikan lapsen tukijana. (Reddings ym. 2000, 432.) Tämän vuoksi vanhempien mukaanottaminen myös lastensuojelulaitoksen sisäiseen toimintaan, tukee vanhemman osallisuutta ja voi vahvistaa jaetun vanhemmuuden kokemusta. Kun vanhempi kokee, että sijaishuoltoapaikan työntekijät kantavat huolta lapsesta ja haluavat vanhemman osallistuvan toimiin yhteisen päämäärän saavuttamiseksi, lisää se vanhemman luottamusta sijaishuoltoapaikan toimintaan ja näin myös sitouttaa vanhempaa työskentelyyn. Sitoutuminen edellyttää mahdollisuutta osallisuuteen. Pitkänen (2011, 95) kuvaa tutkimuksessaan vanhemman huolen hälventämisen keinona vanhemmuuden tukemista. Vanhemmalle voi sijoituksen yhteydessä jäädä epäselväksi omat vanhemman oikeutensa suhteessa sijoitettuun lapseen. Tämän vuoksi on tärkeää tiedottaa vanhempaa hänen oikeuksistaan, vaikka lapsi onkin sijoitettu ja keskustella vanhemman vanhemmuuden merkityksestä sijoituksen aikana. Näin vanhemman on helpompi löytää oma paikkansa työskentelyssä ja rakentaa omaa vanhemmuuden identiteettiään rinnakkain lastensuojelulaitoksen ammatillisen henkilöstön kanssa. Vanhemman vanhemmuus ei lopu, vaikka lapsi sijoitetaan sijaishuoltoon (Kujala 2003, 18).

Pitkänen (2011, 88) tutkimukseen osallistuneet vanhemmat kuvasivat omaa vanhemmuuttaan rinnakkaisen vanhemmuuden käsitteellä lapsen ollessa sijaishuollossa.

Tässä tutkimuksessa vanhemmuus ei tullut vanhempien kokemuksissa esiin jaettuna tai yhteisenä vanhemmuutena sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa. Vanhemmat olivat kokeneet toimivansa ammatillisista lähtökohdista mukana olevien aikuisten rinnalla, mutta heidän vanhemmuutensa rakentui suhteessa lapsen kanssa. Tätä suhdetta ei sijaishuollon aikana jaettu tai koettu yhteisenä ammatillisten toimijoiden kanssa, vaan se oli hyvin yksityinen ja suljettu. Myös lasten kohdalla tilanne on sama ja he kokevat psykologiseksi vanhemmaksi sen, kehen heillä on tunnesuhde. Tämä vahvistaa aikaisemmin tässä tutkimuksessa esiin nostamaani kiintymyssuhteen merkitystä vanhemman ja lapsen välisen suhteen tukemisessa. Vanhemmuutta tuetaan mahdollistamalla lapsen ja vanhemman välinen turvallinen kanssakäyminen sijaishuollon aikana.

Laakson (2009) väitöskirjassa huomion arvoista on se, että vanhempien kanssa lastensuojelulaitoksessa tehtävä työ painottuu joko puhelimesta tehtäväksi työksi tai niihin hetkiin, kun vanhempi tai lapsen muu läheinen on läsnä lastensuojelulaitoksessa. Perheiden kotiin tehtävä työ nousi tutkimuksessa esille ainoastaan tilanteissa, joissa vanhemmat pyysivät apua lapsen kanssa kotona oleviin ristiriitatilanteisiin. Lastenkodin työntekijät tukivat vanhempaa ja ratkoivat vanhemman kanssa tilannetta puhelimesta ja laitoksessa, kotona tilanteita ratkottiin kuitenkin harvoin. (Laakso 2009, 202.) Lapsen ollessa sijoitettuna laitokseen, voisi lastensuojelulaitoksen työntekijöillä olla mahdollisuus työskennellä myös perheiden kotona, mikä toisi työskentelyyn täysin erilaista sisältöä kuin vanhempien ja lapsen kanssa työskentely laitoksen tiloissa. Myös erilaiset sopimukset säännöistä kotilomien ajalle, auttavat sekä lasta että vanhempaa kotilomien onnistumisessa.

Myös kotiin tarjottavan konkreettisen avun ja työntekijän ajan antamisen on nähty sitouttavan perheitä työskentelyyn (Kemp ym. 2009, 108, 112). Vanhempien kokiessa saavansa apua kotona olevissa tilanteissa lapsen kanssa, se vahvistaa heidän omaa vanhemmuuttaan suhteessa lapseen. Sijaishuoltopaikan työntekijät voivat tukea kodin tilanteissa vanhemman vanhemmuutta esimerkiksi rajojen asettamisessa lapselle kotiympäristössä sekä tukea lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta heidän omassa elinympäristössään. Vanhemman ja sijaishuoltopaikan työntekijöiden yhteiset näkemykset lapsen rajojen asettamisessa vahvistavat biologisen vanhemman omaa vanhemmuutta suhteessa lapseensa, koska lapsi huomaa vanhemman vanhemmuuden olevan hyväksyttyä myös muiden aikuisten keskuudessa. Kemp ym. (2009, 112)

mukaan vanhemmat myös kokevat sitoutumisensa kannalta tärkeäksi sen, että saavat työntekijältä aikaa. Myös tämä ajan antaminen mahdollistuu työntekijöiden ollessa vanhemman tukena kotona olevissa tilanteissa sekä heidän tukiessaan vanhemman ja lapsen välisiä tapaamisissa laitoksen tiloissa.

Sijaishuollon aikana vanhempien on tärkeää saada tukea sekä vertaisilta että sijaishuoltopaikan työntekijöiltä. Kemp ym. (2009, 114–117) tuo artikkelissaan esiin vertaistuen merkityksen tilanteissa, joissa huostaanoton jo aiemmin läpikäyneet ja siitä selviytyneet vanhemmat antavat tukea juuri huostaanoton ja sijoituksen kokeneille vanhemmille. (Kemp ym. 2009, 114–115.) Myös sijaishuollossa juuri olevien lasten vanhemmat voivat tukea toisiaan ohjatusti sijaishuollon aikana. Vanhempien on hyvä tavata toisia samassa tilanteessa olevia vanhempia, jotta he eivät koe itseään poikkeavaksi tai erilaiseksi sen vuoksi, että heidän lapsensa on sijoitettuna. On tärkeää, ettei vanhemman oma katkeruus siirry toisiin vanhempiin ja vaikeuta näin muiden sijaishuollon tavoitteiden toteuttamista. Tämän vuoksi vanhempien keskinäiset tapaamiset sijaishuollon aikana tarvitsevat sijaishuollon työntekijöiden tukea työskentelyyn. Myös Kujala (2003, 25–26) näkee vanhemman kannalta tärkeänä mahdollisuuden kokemusten vertailuun toisten saman kokeneiden kanssa. Se antaa vanhemmalle rohkeutta ja uskoa selviytyä omista ongelmista, jotka eivät välttämättä enää tunnu maailman isoimmilta ongelmilta, kun kuulee toisten tarinat ja voi verrata niitä omiin kokemuksiinsa.

Kemp ym. (2009, 115–116) tuovat esiin sijaisvanhemmat hyvinä vanhemmuuden tukijoina sijaishuollon aikana, koska heillä on ensikäden tietoa vanhempien tuen tarpeesta työskennellessään lasten kanssa ja heillä on tietoa myös tarjolla olevista palveluista. He myös ovat paremmassa asemassa tukemaan vanhempia kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, joka on niin sanotusti ottanut lapsen pois vanhemmiltaan. Tämä voi tuoda vanhemman ja sosiaalityöntekijän väliseen suhteeseen omia, joskus todella vaikeitakin elementtejä. Vaikka Kemp ym. (2009, 116) puhuukin sijaisvanhempien mahdollisuudesta, näen myös lastensuojelulaitoksen ammatillisilla työntekijöillä olevan mahdollisuuden vanhemman tukemiseen sijaishuollon aikana. Työntekijöillä on ammatillinen koulutus vanhemman kohtaamiseen ja lapsen oireilun ymmärtämiseen ja tätä kautta myös mahdollisuus tukea vanhempaa tämän tietotaidon avulla.

Sijaishuoltopaikan työntekijöiden tehtävänä on havainnoida vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta. Tärkeää on huomioida, miten vanhempi on kontaktissa lapsensa kanssa ja kuinka lapsi näissä tilanteissa reagoi vanhempansa viesteihin. Tämän jälkeen vanhemmalle annetaan sanallista palautetta siitä, miten hän on vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa. Näin vanhemmalle peilataan hänen omaa vanhemmuuttaan ja hänellä on tämän kautta mahdollisuus nähdä omassa vuorovaikutuksessaan olevat haasteet ja korjata niitä. Ongelmalliseksi koettujen tilanteiden korjaaminen on helpointa silloin, kun vanhempi näkee asiat ja kykenee puhumaan niistä (Kalland 2001, 225–226.) Tämä vaatii luottamuksellista suhdetta vanhemman ja työntekijän välillä, jotta vanhempi uskaltaa tunnustaa oman heikkoutensa työntekijälle. Tämän vuoksi on tärkeää, ettei vanhempaa tuomita omassa vanhemmuudessaan vaan rohkaistaan ja löydetään myös vahvuuksia haasteiden lisäksi. Jokainen vanhempi haluaa olla hyvä lapselleen ja suhteessa varmasti löytyy myös vahvuuksia, joita tuoda esille. Vahvuuksien nimeäminen auttaa hyväksymään myös heikkoudet omassa vanhemmuudessa.

Helsingin perhehoidossa on toteutettu muutostyö, joka käsitteli sijoituksen aikaista sosiaalityötä vanhempien kuntoutumisen tukena. Tämän muutostyön aikana tarkennettiin perhehoitoon sijoitetun lapsen syntymävanhempien asiakassuunnitelmien tarkoitusta, sisältöjen määrittelyä sekä laatimisen tapoja osana lapsen sijoituksen aikaista sosiaalityötä. Lapsen ollessa sijaishuollossa, vanhemman asiakassuunnitelma nähdään suunnitelmallisen vanhemmuustyön ammatillisena välineenä, jonka avulla vanhemman tavoitteet saadaan konkretisoitua ja samalla vanhemman omat ajatukset ja odotukset saavat tilaa.

(http://www.socca.fi/files/1433/vanhempien_asiakassuunnitelmat_perhehoidossa_290911.pdf .)

Kirsi Juhila (2008, 17, 23–24) kirjoittaa teoksessaan aikuissosiaalityön työskentelyprosessien suunnitelmallisuudesta. Hän tuo esille, että sosiaali- ja terveydenhuollossa usko asiakkaiden kanssa yhdessä tehtävien palvelu- tai työllistymissuunnitelmien toimivuuteen on lisääntynyt. Työskentelyn aluksi asiakkaan tilanne arvioidaan ja tällöin määritellään ongelma, johon halutaan muutosta. Ongelman määrittelyn jälkeen asetetaan tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi. Tämä kirjataan palvelusuunnitelmaksi. Tärkeää tässä työskentelyssä on se, että suunnitelma toteutetaan yhteistyössä asiakkaan ja työntekijän kesken. Näissä suunnitelmissa määritellään, miten asiakas selviytyy jatkossa ja pystyy parantamaan elämäntilannettaan. Tämän

suunnitelmallisen työskentelyn tavoitteena on saavuttaa asiakkaan ja työntekijän välille ymmärrys siitä, mitä ollaan yhdessä tekemässä ja mitä keneltäkin työskentelyn aikana odotetaan. Tätä suunnitelmallisuutta ja yhteistä ymmärrystä vanhempien kanssa tehtävän työskentelyn tavoitteista tarvitaan myös lasten sijaishuollon aikana. Myös Alpert (2005, 363-364) tuo esiin artikkelissaan vanhempien palvelukokemusten vaikutuksen lastensuojelun sijoitusten lopputulokseen. Jotta koko perheen tukeminen yhtäaikaaisesti olisi mahdollista, on perheen tukena olevat palvelujärjestelmän osat, niin lasten kuin vanhempien palvelut, saatava keskustelemaan enemmän keskenään ja samalla kielellä.

4 Tutkimusasetelma

4.1 Sijaishuoltoa toteuttava lastensuojelulaitos tutkimuksen toimintaympäristönä

Tämä tutkimus sijoittuu lastensuojelun sijaishuollon toimintaympäristöön, joka pitää sisällään lastensuojelulaitoksen toiminnan sekä henkilökunnan lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavana tahona. Sijoitetun lapsen vanhemmat ovat yksi toimija lapsen sijaishuollon aikaisessa toiminnassa, mutta usein se kaikkein tärkein toimija sijaishuollon tavoitteiden toteutumisen kannalta.

Tässä tutkimuksessa tutkin vanhempien kokemuksia osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana. Tämä kokemus kokonaisuudessaan rakentuu kaikissa sijaishuollon aikaisissa tilanteissa, tapahtumissa ja vuorovaikutuksellisissa kohtaamisissa, joissa vanhemmat ovat läsnä. Näiden lisäksi kokemukseen osallisuudesta vaikuttavat vanhemman sen hetkinen oma elämäntilanne ja aikaisemmat elämän tapahtumat, jotka ovat rakentuneet erilaisissa sosiaalisissa kohtaamisissa. Kokemus osallisuudesta sijaishuollon aikaisessa toiminnassa rakentuu siis vanhemman koko elämäntodellisuuden kautta. Tässä tutkimuksessa on tavoitteena saada selville vanhempien kokemuksia, jotka ovat syntyneet heille lasten sijaishuoltoon sijoittamiseen ja siellä olemiseen liittyvistä asioista ja tapahtumista. On siis kyse kokemuksesta, joka syntyy vanhemmalle siinä erityisessä elämäntilanteessa, jolloin lapset on sijoitettu pois vanhemman luota. Vanhemman kokemuksen syntymiseen vaikuttaa hänen elämänhistoria kokonaisuudessaan ja kaikki ne tunteet, joita lapsen sijoittaminen pois vanhemman luota aiheuttaa. Tutkijana olen siis hyvin herkän ja tunteita herättävän tutkimusaiheen äärellä, jota kunnioittaakseni minun tulee suhtautua ja kohdata tutkimukseen osallistuvat vanhemmat hyvin sensitiivisesti ja heidän lähtökohdistaan käsin. (vrt. Laitinen 2004, 51.)

Vaikka kokemuksen rakentumiseen vaikuttavat monet sijaishuollon ulkopuolisetkin asiat ja tekijät, on sijaishuollon aikaisella työskentelyllä mahdollista vaikuttaa kokemuksen rakentumiseen. Tämä mahdollisuus tarvitsee tuekseen tietoa niistä tekijöistä, joista vanhempien kokemukset rakentuvat. Näin voidaan saada tietoa ja ymmärrystä siihen, kuinka vanhempien osallisuuden kokemusta voidaan sijaishuollon

aikaisen työskentelyn ja toiminnan kautta tukea. Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään juuri näitä tekijöitä, jotta niitä voidaan sen avulla oppia ottamaan enemmän toiminnassa huomioon ja sitä kautta vahvistaa vanhempien osallisuuden kokemusta.

4.2 Tutkimuskysymys

Kaikessa lastensuojelutyössä on velvoite vanhempien kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Lapsen sijaishuollon aikaisella työskentelyllä on paljon mahdollisuuksia tukea vanhempaa hänen vanhemmuudessaan ja kasvatustehtävässään sijaishuollon aikana ja sen jälkeen. Kuitenkin sijaishuollon aikana tarjottavien tukimuotojen kehittäminen ja toteuttaminen on valtakunnallisesti todellisuudessa vasta alullaan, vaikka perhetyöllä itsessään on maassamme pitkät perinteet. Tähän viittaa myös Laakso (2009, 22) tutkimuksessaan, jossa toteaa perhetyön mallien kehittäminen olevan osa monen toimijan tekemää työtä, niin avohuollon lastensuojelupalveluissa kuin lastensuojelulaitosten tekemässä työssä. Perhetyö käsitteenä on hyvin moninainen. Sen määritelmä ja toimintamuodot eivät ole vakiintuneet ja niiden sisältö vaihtelee paljon toimijasta riippuen.

Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä toin esille niitä yhteistyön areenoja, joissa vanhempien osallisuus rakentuu lastensuojelun sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä. Olen esitellyt viitekehyksessä niitä tilanteita ja kohtaamisia, joissa ammatilliset toimijat voivat tukea vanhempien osallisuutta lasten sijaishuollon aikana. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka vanhemmat itse ovat kokeneet mahdollisuutensa osallistua lapsensa elämään sijaishuollon aikana ja kuinka sijaishuollon aikana on tuettu vanhemman osallisuuden mahdollisuuksia. Tutkimustehtävä täsmentyi seuraavaan kysymykseen: *Millaisena vanhemmat kokevat osallisuutensa lapsen sijaishuollon aikana?* Vastaan tutkimuskysymykseen kuvaamalla vanhempien kokemuksia osallisuudestaan sijaishuollon aikana. Kokemuksen kuvaamisen kautta tuon esille oman tulkintani ja ymmärryksenäni niistä konteksteista, joissa kokemus osallisuudesta on rakentunut. Tulkintani ja ymmärryksenäni rakentuu ja suodattuu vanhempien kertomien kokemusten ja oman sijaishuollon työhön perustuvan kokemuksen kautta tutkittavasta ilmiöstä. Näin rakentuvan ymmärryksen ja sen aukikirjoituksen avulla voimme kehittää ammatillista toimintaamme niin, että pystyisimme paremmin tukemaan vanhemman osallisuutta sijaishuollon aikaisessa toiminnassa.

4.3 Metodologiset lähtökohdat ja aineiston kerääminen

Fenomenologinen tutkimusorientaatio kokemuksen kuvaajana

Tutkimuksen tekeminen lähtee siitä, että tutkija ymmärtää tutkimaansa sitä koskevan sitoumuksen suunnassa. Tämä tarkoittaa tutkittavan ilmiön ontologian eli syvimmän olemuksen ymmärtämistä. Ihmistieteissä, kuten tässäkin tutkimuksessa, ontologia käsittelee ihmisen syvintä olemusta, sitä kuinka ihmistutkija ihmisen ymmärtää. Holistinen ihmiskäsitys näkee ihmisen kokonaisuutena ja johdattaa tutkimusta fenomenologisen tieteenfilosofian tutkimuskäytäntöihin. Holistisessa ihmiskäsityksessä psyykkis-henkinen puoli ihmisessä kokee elämyksiä suhteessa ympäröivään maailmaan ja tämän vuoksi ympäröivä maailma ja sen luoma todellisuus merkitsee ihmiselle jotain. (Perttula 2012, 321-322.)

Fenomenologinen tutkimusorientaatio tutkii ihmisen suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa, eikä ihmistä voida ymmärtää irrallaan tuosta todellisuudesta. Tässä tutkimuksessa vanhempien kokemus osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana rakentuu siinä elämäntodellisuudessa, missä he elävät, tuntevat ja kokevat asioita. Ihmisten todellisuus näyttäytyy jokaiselle henkilökohtaisten pyrkimysten, kiinnostusten ja uskomusten valossa. Ihmisten kokemukset ovat intentionaalisia eli kaikki asiat merkitsevät jotain. Voimme ymmärtää ihmisen toimintaa, kun kysymme sitä, millaisten merkitysten pohjalta hän toimii. Ihmisen kokemus muotoutuu hänen omien merkitysten mukaan. (Laine 2010, 29.)

Todellisuus voidaan nähdä sosiaalisesti konstruoituneena, mikä tarkoittaa todellisuuden rakentuvan merkitystulkinnoista ja tulkintasäännöistä, joiden mukaan ihmiset orientoituvat arkielämäänsä. Todellisuus on siis olemassa ihmisille merkitysvälitteisesti. Ympärillämme oleva maailma ei esittäydy meille sellaisenaan vaan aina sen suhteen kautta, mikä meillä on tähän ympärillämme olevaan maailmaan. (Alasuutari 2011, 60). Holistisessa ihmiskäsityksessä situationaalisuus tarkoittaa ihmisen olemassa oloa suhteessa elämäntilanteeseensa. Ihmisen elämäntilanne ei ole ihmisen ulkopuolella, vaan se on yksi tapa toteutua ihmisenä. (Perttula 2012, 323.) Ihminen on kokonaisuutena vahvasti sidoksissa ympäröivään maailmaan, mikä rakentaa ihmisen sen hetkisen elämäntilanteen. Tutkimukseen osallistuneiden vanhempien kertomuksissa

tulevat esille vanhempien omassa elämässä olevat ongelmat sekä lasten tilanteesta johtuvat haasteet.

Tämän tutkimuksen kannalta on tärkeää ymmärtää vanhemman kokemuksen rakentuvan sekä sosiaalisissa suhteissa että henkilökohtaisissa tavoissa tuntea, kokea ja ajatella. Lapsen sijaishuoltoon sijoittamista edeltävä ja sen aikana tapahtuva toiminta niin lapsen sijaishuoltoyksikössä kuin lastensuojelun sosiaalityössä vaikuttavat vanhemman kokemuksen rakentumiseen. Tämän lisäksi kokemuksen rakentumiseen vaikuttavat myös vanhemman ympärillä olevat muut sosiaaliset suhteet perheeseen, ystäviin ja sukulaisiin sekä esimerkiksi vanhempien psyykkinen toimintakyky. Ajatellen tutkimustehtävää kokonaisvaltaisesti, ei mitään tekijöitä voi sulkea pois pyrkiessäni tulkitsemaan ja ymmärtämään vanhemman kokemusta osallisuudestaan lapsen sijaishuoltoon sijoituksen aikana.

Tutkittaessa vanhempien kokemuksia omasta osallisuudestaan, näyttäytyvät kokemukset jokaisen asioille antamien omien merkitysten mukaan. Yhdelle vanhemmalle lapsen sijoituksen merkitys voi olla täysin toinen kuin jollekin toiselle vanhemmalle. Se onko lapsi sijoitettu vanhempien kanssa yhteisymmärryksessä vai vanhempien tahdon vastaisesti, luo erilaisia merkityksiä lapsen sijoitukselle. Myös se kuinka vanhemmat kokevat tullessa kohdatuksi sijaishuollon aikana tai lapsen sijoituspaikassa, vaikuttaa heidän antamiinsa merkityksiin ja sitä kautta kokemuksiin sijoitukseen liittyvissä asioissa. Nämä kokemukset ja vanhempien antamat merkitykset niille rakentavat vanhempien kokemusta lapsen sijoituksesta, mikä taas rakentaa vanhemman osallisuuden kokemusta. Tämä kokonaisuus muodostaa vanhempien elämäntilanteen, missä he elävät ja kokevat asioita omien merkitystenantojensa kautta. Virtanen (2006, 165) ymmärtää edellä esitetyn kokemuksen niin, että kokemus on suhde subjektin, toiminnan ja kohteen välillä. Tässä tutkimuksessa subjekti on sijaishuoltoon sijoitetun lapsen vanhempi, toiminta on vanhemman kokemus osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana ja kohde taas sijaishuollon aikana vanhempien kanssa tehtävä työ. Kokemus syntyy Virtasta (2006, 165) lainaten siitä, kun ihminen suuntaa toimintansa kohteeseen. Tätä voidaan kokemuksen lisäksi kutsua merkityssuhteeksi, joka syntyy ihmisen ja hänen elämäntilanteensa suhteessa.

Perttula (2012, 331) ajattelee fenomenologian olevan kiinnostunut todellisuudesta koettuna, jolloin koettuja ilmiöitä tutkitaan ihmisten subjektiivisina kokemuksina

elämäntilanteestaan. Ollakseen fenomenologinen, tutkimuksen tulee kuvailla koetun ilmiön rakenne, mikä tekee ilmiöstä juuri sen ilmiön. Kun kykenen tutkimukseni tuloksissa kuvaamaan vanhempien kokeman osallisuuden olennaiset rakenteet eli sen, mitkä asiat tekevät vanhempien kokemuksesta juuri sen kokemuksen, olen voinut toteuttaa tutkimukseni fenomenologisen tutkimusorientaation mukaisesti. Mahdollistaakseni tällaisen rakenteen kuvailun, joudun tekemään myös tulkintaa, mutta se mielestäni on taas välttämätöntä ja edesauttaa tutkimuksen tarkoituksen toteutumisen.

Perttulan (2012, 330-333) ymmärryksen mukaan fenomenologinen tutkimusorientaatio on ensisijaisesti metodologista asennoitumista. Tämä asennoitumisen tapa sisältää seitsemän tärkeää asiaa. Näen oman tutkimukseni kannalta näistä erityisen tärkeänä ja huomionarvoisena fenomenologisen tutkimuksen pyrkimyksen deskriptioon eli kuvailuun, koettujen ilmiöiden olennaisen tunnistamisen, koetun ensisijaisuuden kieleen nähden ja tutkijan merkityksen ymmärtämisen tutkimusprosessissa. Olennaisinta fenomenologisessa tutkimuksessa on tutkittavan ilmiön kuvailu, mikä toisaalta tekee ilmiön tulkinnasta toissijaista. Perttula näkee tutkijan tutkittavasta ilmiöstä tekevän tulkinnan heikentävän tutkimuksen fenomenologisuutta.

Viimeisenä Perttulan (2012, 333) esille nostamista fenomenologisen tutkimuksen tärkeistä asioista on tutkijan merkitys tutkimuksessa. Sen havaitseminen, että tutkija ja tutkimuksen kohteena olevat vanhempien kokemukset kuuluvat saman koetun todellisuuden piiriin, on fenomenologisen tutkimuksen ydintä. Tutkijana en voi irrottaa itseäni tutkittavasta ilmiöstä, koska koko tutkittavan ilmiön ympärillä oleva maailma on osa tätä kokemusta. Tutkijana vaikutan siihen, miten tutkimuksen kohteena olevat vanhempien kokemukset osallisuudesta tulevat tutkimuksessa esille. Minun päätettäväkseni jää se miten ja missä muodossa raportoin haastatteluissa vanhempien esille tuomat kokemuksensa.

Tutkijana näen, että pyrkimys täydelliseen objektiivisuuteen suhteessa vanhempien kokemuksen syntymiseen ja pyrkimys ainostaan tutkimukseen osallistuvien vanhempien kokemuksen kuvailuun, jättää tutkittavan ilmiön esiin tuomisen hyvin laihaksi. Tulkinta ja ymmärtäminen osin taustateoreettisen ja osin kokemukseen perustuvan esiymmärryksen kautta antaa ilmiöstä kokonaisvaltaisemman kuvan kuin ilman sitä. Tämän tulkinnallisen ymmärtämisen kautta meillä on mahdollisuus saada käyttöömmä tietoa, jota hyödyntämällä voimme kehittää omaa toimintaamme niin, että osaamme

ottaa huomioon vanhempien kokemusten rakentumisen työskennellessämme heidän kanssaan lapsen sijoituksen aikana. Täydellisen fenomenologisen kuvaamisen sijaan ilmiötä on mielestäni luonnollista myös tulkita ja pyrkiä ymmärtämään, jotta vanhempien kokemusten esiintuomisen kautta voimme myös kehittää lasten sijaishuoltoon sijoittamisen aikaista toimintaa niin, että se olisi enemmän vanhempien osallisuutta tukevaa. Ilman vanhempien kokemuksen ymmärtämistä, emme voi siirtää kokemusta osaksi toiminnan kehittämistä.

Hermeneuttinen ote kokemuksen ymmärtämisessä ja esiintuomisessa

Tämän tutkimuksen kannalta on tärkeää kuvailla vanhempien kokemusta osallisuudestaan, mutta näen tutkimuksen tarkoituksen toteutumisen kannalta olennaisena kokemusten kuvaamisen lisäksi myös niiden merkityksen ymmärtämisen. Perttula (1995, 56) näkee ilmiön puhtaan kuvaamisen mahdottomana, mutta siihen pyrkimistä tavoiteltava. Niskanen (2009, 110-111) puolestaan nostaa esiin hermeneuttikkojen näkemyksen siitä, että ilmiön kuvailu vaatii sen ymmärtämistä ja näin ollen ilmiön kuvaaminen puhtaan fenomenologisessa mielessä on mahdotonta. Ilmiön kuvaaminen aina osaltaan jo tulkitsee ilmiötä ja ilmiön ymmärtäminen taas on aina tulkitsevaa.

Niskanen (2009, 91, 96) tuo esille hermeneuttisen ymmärtämisen kehämäisenä. Tutkittavia ilmiöitä ei ymmärretä vain ilmiön itsensä avulla, vaan aina kontekstissaan ja näiden ymmärtämisen erikseen ja yhdessä asettaessa ehtoja toisilleen. Hermeneuttisesti ajateltuna tutkittavan ilmiön ymmärtämiseen on edellytyksenä tutkijan ja tutkittavan yhteinen maailma. Tutkittava, joka ilmaisee kokemuksiaan kokee, toimii ja ajattelee yhteisessä maailmassa. Tässä tutkimuksessa olen tutkimuksen toteuttajana ja sijaishuollossa työskentelevänä omalla tavallani osa tutkimukseen osallistuvien vanhempien maailmaa. Pystyn omasta näkökulmastani ymmärtämään ne tilanteet ja kontekstin, missä vanhemmat omia kokemuksiaan muodostavat. Kuitenkaan en voi täysin kokea kuten he, mutta tämän maailman jonkinlaisen tuntemisen kautta minulla on mahdollisuus ymmärtää vanhempien kokemusta.

Kukkola (2014, 51) muistuttaa kokemukseen liittyvästä fenomenologisesta ja hermeneuttisesta erosta, että emme voi saavuttaa toisen kokemusta omanamme. Fenomenologisesti kokemuksemme ovat yksityisiä, koska voimme kokea vain omat

kokemuksemme, mutta hermeneuttisesti ajatellen voimme ymmärtää toisen kokemusta paremmin kuin kokija itse. Tämä tarkoittaa sitä, että tarkastelun keskiössä on kokemuksen situationaalisuus eli kokemuksen tilannesidonnaisuus ja kokemuksen ymmärtäminen hahmottamalla kokijan elämysmaailmaa. Tässä tutkimuksessa tarkastelen vanhemman kokemusta niissä lastensuojelun sijaishuollon aikaisissa toiminnoissa ja siihen liittyvien asioiden ympäristössä, jossa vanhempien kokemukset rakentuvat ja pyrin ymmärtääkseni hahmottamaan juuri tätä elämysmaailmaa. Kukkolaa (2014, 53) mukaellen, huolimatta vanhempien kokemuksen yksityisyydestä ja saavuttamattomuudesta, pyrin ymmärtämään tavoittamattomissa olevaa yksilöllistä kokemusta. Syntynyt kokemus ei välttämättä vastaa asian todellista tilaa. Kokemus itsessään voi osoittautua vääräksi, mutta ei tee siitä silti mitätöntä. Näiden kokemusten tulkinnan kautta voimme ammatillisina toimijoina oppia huomioimaan nämä mahdollisuudet ja ottamaan ne vanhempien kanssa keskusteluun työskentelyssä.

Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkimuksen välineenä käytettävän kielen tehtävä on antaa tutkittavalle kokemukselle mahdollisimman hyvä ilmiasu (Perttula 2012, 332). Kieli siis on tutkimuksen teon väline ja tapa kokemuksen esille tuomiseksi. Kieli on tämän tutkimuksen aineiston keruun keskeinen väline, koska puheen avulla pyrin selvittämään vanhempien kokemuksia. Liimakka (2012, 105-108) tuo esiin Gillesin ym. (2004, 2005) tekemiä tutkimuksia, joissa on kiinnitetty huomiota kielen mahdollisuuksiin ruumiinkokemusten esiintuomiseen. Näissä tutkimuksissa esiin nousi kielen rajallisuus ruumiinkokemusten, kuten kivun tai hikoilun kuvaamisessa. Kieli tuottaa omat rajoituksensa kokemuksen esille tuomiseen. Kieli on aina sidoksissa kulttuuriin, missä sitä käytetään ja kulttuurisesti rakentunut kielellinen ymmärrys ja sen luoma tulkinta ohjaa kokemuksen välittämistä. (Liimakka 2012, 107.)

Me kaikki tiedämme, että esimerkiksi kivun kuvaaminen kielellisesti voi olla hyvinkin vaikeaa, jolloin kieli asettaa rajoituksia kokemuksen kuvaamiselle. Myös tässä tutkimuksessa käsiteltävä vanhemman kokemus osallisuudesta, on sidoksissa kulttuurisesti värittyneeseen kieleen. Osallisuuden kokemuksen kuvaaminen on oman ymmärrykseni mukaan hieman erilaista kuin Liimakan (2012, 107) esiin tuoma kokemuksen tutkimus, koska osallisuuden kokemusta voi kuvailla esimerkiksi erilaisten tapahtumien kautta. Tällöinkin kokemus on subjektiivinen, mutta se on kivun kokemuksesta poiketen sidottavissa tutkijan ja tutkittavan tuntemaan ympäristöön ja tällöin helpommin yhteisen kielen kautta välitettävissä. Kieli täytyy ottaa aineiston

analyysivaiheessa huomioon, koska se on väline asian esiintuomiseksi ja tulkinnan tekemiseksi. En kuitenkaan lähde analyysissä tekemään kielen tutkimusta vaan keskityn sen avulla esiin tuotuihin asioihin ja niiden analysoimiseen.

Hermeneuttinen ote tutkimuksessa vaatii avoimuutta ryhtyä keskustelemaan suhteeseen tutkittavan ilmiön kanssa. Keskustelemaan suhteen lisäksi se vaatii kriittistä itsetietoisuutta niiden oletusten suhteen, jotka estävät olemaan mahdollisimman avoin ilmiön merkityksille. (Heinonen 2013, 33.) Tätä avoimuutta suhteessa tutkimaani ilmiöön heikentää aikaisempi työkokemus lastensuojelun sijaishuollon työstä lasten ja heidän vanhempiansa kanssa. Tämä kokemus sekä aikaisemmin tekemäni kandidaatin tutkimus ovat rakentaneet esiyymmärrystäni tutkittavasta ilmiöstä. Tämän tutkimuksen viitekehityksessä ja tutkimuksen toteuttamiseen liittyvässä osiossa olen kirjoittanut auki sitä ymmärrystä, mikä minulla tutkimastani aiheesta on sekä omaa vaikutustani tutkimuksen toteuttamisessa.

Heinosen (2013, 33) väitöstutkimuksessaan lainaaman ja suunnannäyttäjänä pitämän van Manenin mukaan ilmiön ja aiheen ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman esiyymmärrystä, koska tietämisen taustalla on oman esiyymmärryksen tunnistaminen ja tiedostaminen. Tutkimukseen liittyvän tiedon ja esiyymmärryksen kokonaan sulkeistaminen ei ole täysin mahdollista ja siten ei tarkoita aikaisemman tiedon syrjäyttämistä. Tutkijan ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä täydentyy tutkimusprosessin aikana ja reflektio kehittyy pitkin matkaa sisältäen esiyymmärrykseen sisältyviä näkökulmia. (Heinonen 2013, 33.) Tutkijana minun ymmärrykseni tutkittavasta ilmiöstä lisääntyy koko tutkimuksen teon aikana alkaen esiyymmärryksen aukikirjoittamisesta viitekehityksessä, lisääntyen haastatteluja tehtäessä vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa, päättyen tutkimustulosten aukikirjoittamiseen ja pohdintaosiossa ilmiön lopulliseen pohdintaan. Tämän tutkimuksen fenomenologinen kuvailu ja hermeneuttinen ymmärtäminen yhdessä tuottavat sen lopullisen tuotoksen tutkimustuloksissa, joissa näkyy myös minun ymmärrykseni vanhempien osallisuuden kokemuksesta lapsen sijaishuollon aikana.

Sensitiivisyys kokemuksen tutkimuksen toteuttamisessa

Puhuttaessa kokemuksen tutkimuksesta ja toisen ihmisen kokemuksen kuvaamisesta, liikutaan tällöin hyvin yksityisellä alueella. Lisäksi, kun kokemus jota tutkitaan on

yksityinen ja arka asia, vaatii siitä keskustelu ja sen aukikirjoittaminen tutkijalta herkkyyttä ja tutkimukseen osallistuvan henkilön kunnioittamista ja yksityisyyden suojaamista. Tutkimukseen osallistuvan henkilön yksityiselle alueelle meneminen tuo tutkimusprosessiin mukanaan psyykkisen painolastin ja menneisyyden vaikeiden asioiden esille kaivamisen. (Laitinen 2004, 51.) Lapsen huostaanotto ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen on vanhemmalle traumaattinen ja tunteita herättävä asia silloinkin, kun vanhempi itse on huostaanoton ja sijoituksen kannalla. Tällöin vanhemman on täytynyt myöntää itselleen, ettei itse pärjää lapsensa kanssa ja joutunut jollakin tasolla luovuttamaan ja antamaan vastuun lapsen hoidosta ja huolenpidosta ulkopuoliselle taholle.

Tutkimukselta vaaditaan herkkyyttä, jotta se voi tavoittaa moninaisia näkökulmia. Ei siis ole tarkoitus universalisoida yksittäisiä kokemuksia, vaan luoda tilaa yksilöille ja hänen kokemukselleen tietyssä ajallisessa ja paikallisessa kontekstissa. Ei ole olemassa yhtä oikeaa totuutta, vaan se vaihtelee yksilöittäin sekä yksilökohtaisen kokemuksen sisällä. (Laitinen 2004, 54.) Vaikka jotkut haastatteluissa esille tulleista kokemuksista ovat hyvin samankaltaisia vanhempien kesken, ei kaikkia vanhempien kokemuksia voi yhdistellä toisten vanhempien kokemusten kanssa. Jotkut kokemukset ovat hyvin yksityisiä, mutta silti merkityksellisiä. Kokemuksen subjektiivisuus on hyvin tärkeää huomioida kokonaisuuden kannalta ja tärkeää on huomioida sekin vanhempi, joka kokee asiat valtavirrasta poikkeavana, koska hänen kuulluksi tulemisen kokemus rakentuu ehkä hieman toisin kuin mihin yleensä on totuttu. Sen vuoksi jokaisen yksilöllinen huomiointi ja keskustelu on tärkeää vanhemman huomioiduksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksen syntymiseksi. Tämä tutkimusaihe on herkkyydestään johtuen hyvin arka ja vaatii minulta tutkimuksen tekijänä herkkyyttä, jotta en vähättele tai loukkaa vanhemman esille tuomaa kokemusta. Toisaalta tutkimushaastatteluun osallistuminen on vanhemmalle yksi mahdollisuus puhua niistä tunteista, joita lapsen kodin ulkopuolelle sijoitus on aiheuttanut. Silloin se voi olla vanhemmalle myös eheyttävä kokemus ja mahdollisuus asian työstämiseen.

Sensitiivinen tutkimusote vaatii perinteisten roolien ja rajojen rikkomista. Minun tutkijana ja tutkimukseen osallistuvan vanhemman täytyy kohdata toisemme, jotta vanhemman kokemus voidaan saada esille meidän välisen suhteen avulla. Pyrkimykseni ei ole asettua tutkimukseeni osallistuvan vanhemman asemaan, vaan pyrkiä pääsemään keskustelussa tasa-arvoiseen suhteeseen, missä tutkimukseen osallistuvan vanhemman

ääni saadaan kuuluviin. (Vrt. Laitinen 2004, 56-57.) Tämän tutkimuksen haastatteluja tehdessäni minun täytyi kunnioittaa erilaisia tapoja ilmaista ja puhua. Aineisto rakentui sen pohjalta, mitä tutkimukseen osallistuvat vanhemmat halusivat minulle kertoa ja millä tavalla. Kaikki tutkimukseen osallistuvat ovat tutkimukselleni yhtä arvokkaita. Erilaisilta vanhemmilta saatu monipuolinen aineisto parhaimmillaan antaa mahdollisuuden oppia jotain uutta vanhempien kokemuksen rakentumisesta ja siitä kuinka siihen olisi hyvä heidän kanssaan työskentelyssä kiinnittää huomiota. (kts. Laitinen 2004, 57.)

Teemahaastattelumenetelmä aineiston keräämisessä

Kokemusten tutkimisessa tutkimusaineiston tulee tehdä oikeutta kokemusten ominaislaadulle. Tämän vuoksi on tärkeää pohtia ennen aineiston keruuta sitä, millaisia kokemukset ovat luonteeltaan ja millä tavalla niitä voidaan tavoitella. Kokemuksia tutkittaessa on otettava huomioon niiden osittainen tiedostamaton luonne. Tämä vuoksi kokemuksia tutkivan tutkimuksen aineisto on kerättävä tavalla, joka mahdollisimman vähän häiritsee itse kokemuksia. (Moilanen & Rähä 2010, 53-54.) Tiedonkeruumenetelmänä olen käyttänyt haastattelua. Haastattelu on aineistonkeruumenetelmänä tarkoituksenmukainen silloin, kun halutaan tietää jotain ihmisistä sekä heidän ajatuksistaan ja kokemuksistaan. (Eskola 2007, 35.) Näen, että haastattelututkimus on kokemusten tutkimisessa kaikkein tuloksellisin ja vastauksia ohjaamattomin aineistonkeruumenetelmä. Tutkimuskysymysten tulee olla mahdollisimman avoimia, jotta ne eivät ohjaa haastateltavan vastauksia, vaan haastateltava saa vastata oman ymmärryksen ja kokemuksien mukaan. Tämä tietysti tuo aineiston analyysiin omia haasteitaan, koska tutkijana joudun hyvin tarkkaan miettimään omaa ymmärrystäni asiasta suhteessa haastateltavien ymmärrykseen. Omaan objektiivisuutta tulee siis pohtia koko tutkimuksen teon ajan.

Laadullisessa tutkimuksessa haastattelu on yleisesti ollut aineistonkeruun päämenetelmä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1996, 205.) Tässä tutkimuksessa näen haastattelun ainoana mahdollisena aineistonkeruumenetelmänä, koska aihe on herkkä ja tutkimukseen osallistuja pääsee tällöin tutkimuksessa subjektiksi. Haastattelu valitaan menetelmäksi myös silloin, kun vastaukset halutaan sijoittaa laajempaan kontekstiin ja kun tiedetään, että aihe voi tuottaa vastauksia monitahoisesti ja moniin suuntiin. (vrt. Hirsjärvi ym. 1996, 205.) Tässä tutkimuksessa tutkimusaihe on haastateltaville hyvin

läheinen ja herkkä aihe, jolloin haastattelutilanteissa haastateltavien eleet ja ilmeet ovat osa tutkimusvastauksia, joita voidaan tulkita. Nauhoitin kaikki haastattelut vanhempien luvalla. Tein haastattelua tehdessäni muistiinpanoja liittyen vanhempien tunnekokemuksiin, jotka tulivat esille haastattelujen kuluessa, koska näin tärkeänä ne asiat, jotka herättivät vanhemmissa selkeästi suuria tunteita. Nämä asiat olen ottanut mukaan aineiston analyysiä tehdessäni, mikä tuo syvyyttä aineiston lopulliseen analyysiin.

Koska kysymyksessä on kokemusten tutkimus, täytyi tutkimuskysymykset suunnitella niin, että haastateltavien oma ääni ja kokemus tulee kuuluviin. Tämän vuoksi en suunnitellut haastattelukysymyksiä tarkkaan etukäteen vaan hahmottelin haastattelurunkoon ainoastaan teemoja, jotka olen kirjoittanut auki tutkimukseni viitekehyksessä liittyen vanhempien kokemusten rakentumiseen. Kuvaan tutkimushaastatteluni avoimeksi teemahaastatteluksi, koska keskustelu vanhempien kanssa oli hyvin avointa, mutta kaikkien kanssa kuitenkin ohjasin keskustelua niin, että teemahaastattelurunkoon kirjaamani teemat tuli kaikkien haastateltavien kanssa käsiteltyä.

Hirsjärvi ym. (1996, 208) kuvaa teemahaastattelua lomake- ja avoimen haastattelun välimuodoksi, jossa haastattelun aihepiirit eli teemat ovat tiedossa, mutta kysymysten tarkkaa muotoa tai järjestystä ei ole tarkkaan määritelty. Teemahaastattelussa tutkimuskysymykset rakennetaan etsimällä tutkimuksen viitekehyksestä aiheen olennaisimmat asiat eli tekstin merkityksenantojen ydin. Tällöin ei ole tarkoitus keskittyä tutkimusaiheen viitekehysten yksittäisiin kohtiin, vaan tarkoitus on löytää tekstin sisällön tärkeimmät teemat. (Moilanen & Rähkä 2010, 55.) Avoimuutensa vuoksi teemahaastattelu on aineistolähtöinen tutkimisen tapa ja tämän vuoksi tutkimuskysymys voi tutkimuksen edetessä vielä täsmentyä.

Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 48) mukaan teemahaastattelusta puolistrukturoidun tekee se, että haastattelun teemat ovat kaikille samat, mutta kysymysten ei tarvitse olla täysin samat tai niiden esittämisjärjestys voi vaihdella. Tämä antaa mahdollisuuden vuorovaikutukselliseen keskusteluun, mikä ohjautuu myös haastateltavan kertomuksen mukaan. Se ei tällöin sido haastateltavan vastauksia vaan antaa tilaa kokemusten esille tuomiselle. Teemahaastattelun keskustelun omaisuus antaa mahdollisuuden osallisuuden

erilaisten merkistysten esille tuomiselle ja pyrin haastattelijana olemaan tarkkana siinä, etten ohjannut haastateltavien vastauksia.

Jotta minun oli mahdollista saada kerättyä aineisto vanhempien kokemuksesta koskien omaa osallisuuttaan lapsen sijaishuollon aikana, täytyi haastatteluun osallistuneella vanhemmalla olla siitä omakohtaista kokemusta. Pyysin haastateltaviksi vanhempia joiden lapsi tai lapset ovat tällä hetkellä tai ovat aikaisemmin olleet sijoitettuna lastensuojelun sijaishuoltoon. Ensin otin yhteyttä kolmen lastensuojelulaitoksen vastuuhenkilöihin ja pyysin heitä ehdottamaan tutkimukseen osallistumista heidän yksikköön sijoitettujen lasten vanhemmille. Tavoitteenani oli saada haastateltaviksi neljä tai viisi vanhempaa ja luotin siihen, että kolmen eri yksikön kautta voin löytää kohtuullisesti nämä haastateltavat. Lopulta sain kuuden eri vanhemman yhteystiedot, joille ensin soitin ja kiitin mielenkiinnosta osallistua tutkimushaastatteluun. Tämän jälkeen lähetin heille esittelykirjeen (Liite 1.), jossa kerroin esitietoja tutkimuksestani. Sovimme haastatteluajankohdan jokaisen haastatteluun osallistuvan kanssa. Eräs haastatteluun osallistuva vanhempi ilmoitti ennen haastattelua, että hänen lastensa toinenkin vanhempi haluaa osallistua tutkimukseen. Heidän tilanteensa oli sellainen, että toinen vanhempi oli lasten yksinhuoltaja ja koki, että lasten toinen vanhempi ei voi osallistua hänen lapsiaan koskevaan tutkimushaastatteluun, jos hänellä itsellään ei ole siihen mahdollisuutta. Olin yhteydessä lasten huoltajaan ja sovimme myös hänen kanssaan haastatteluajan. Haastatteluja toteutui lopulta seitsemän, joista yhteen osallistui molemmat vanhemmat. Haastattelut toteutettiin maaliskoukokuussa 2015. Haastatteluista viisi toteutui perheiden kotona ja kaksi tehtiin sijaishuoltopaikan tiloissa.

Teemahaastatteluissa käyttämäni haastattelurunko rakentui tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Rakensin ennen haastatteluiden aloittamista suuntaa antavan pohjan viitekehyksessä esiin nostamistani vanhemman osallisuutta rakentavista elementeistä, jota noudatin kaikissa vanhempien haastatteluissa. Vaikka käytössäni oli teemarunko, pyrin silti hyvin avoimeen keskusteluun jokaisen vanhemman kanssa, mutta välillä siirsin keskustelua teemarunkon aihealueisiin. Annoin vanhemmille kuitenkin mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan liittyen lapsen sijaishuollon aikaiseen toimintaan. Toisille tarinan tuottaminen oli selkeästi helpompaa ja heidän kertomustaan ei tarvinnut vauhdittaa kysymyksillä. Toisten haastateltavien kohdalla taas oli tärkeää, että minulla oli aiheita, joista kysyä, jotta vanhempi pääsi alkuun kertomuksessaan. Pääasiassa vanhemmat kertoivat aluksi omasta ja lapsensa elämäntilanteesta ennen

sijoitukseen päätymistä. Sijoitukseen johtaneiden tapahtumien kautta vanhemmat pääsivät kertomaan omista kokemuksistaan ja niistä oli tuolloin myös luonnollista kysyä. Kokemus sijaishuollon aikaisesta toiminnasta on alkanut rakentua siis jo ennen itse sijoitusta.

Kokemukset omasta väsymisestä ja kyvyttömyydestä vastata lapsen tarpeisiin tulivat esiin monessa haastattelussa. Tilanteeseen johtaneita syitä oli monia, toisiaan muistuttavia ja toisistaan poikkeavia, mutta hyvin usein vanhempaa tavalla tai toisella leimaavia. Leimatuksia tulemiseen liittyy vahvasti häpeä, mikä omalta osaltaan vaikuttaa vanhemman kokemuksen muotoutumiseen. Silti vanhemmat toivat esille osallistuvansa mielellään haastatteluun.

Hirsjärvi ja Hurme (2008, 48) käsittelevät teemahaastattelua ja tuovat esille, että teemahaastattelu huomioi ihmisten asioille antamat tulkinnat ja merkitykset keskeisinä tekijöinä tutkimushaastattelussa ja tämä metodi myös huomioi sen, että merkitykset asioille syntyvät vuorovaikutuksessa. Tämä antaa mahdollisuuden sille, että haastatteluja tehtäessä merkityksiä voidaan luoda haastattelun aikanakin, jos haastateltava haastattelun aikana esimerkiksi tekee asioista tulkintoja ja antaa samalla niille omia merkityksiään. Kuitenkin haastattelijana minun tulee huomioida haastateltavan ensimmäinen tulkinta kysytystä ilmiöstä, mutta antaa myös arvoa uusille merkityksille, jos niitä haastattelun aikana ilmenee.

Kivistö (2014, 128) on huomionnut tämän seikan tutkiessaan vaikeavammaisten osallisuuden kokemuksia. Hän ei tyytynyt haastateltavan ensimmäiseen tulkintaan siitä, että tämän oli ollut pakko tyytyä tietynlaiseen palveluun vammaisuutensa takia. Kyseenalaistamalla tätä pakkoa, hän oli saanut selville haastateltavan todelliset toiveet osallisuuteensa liittyen. Tätä voi verrata myös sijaishuoltoon sijoitetun lapsen vanhemman kokemuksiin sijaishuollon prosesseissa kokemastaan osallisuudesta. Vanhempi voi ajatella, että hänen täytyy tyytyä samaansa palveluun, koska lapsi on sijoitettu, eikä vanhemmalla ole lapsensa asioihin enää samanlaista päätösvaltaa kuin ennen sijoitusta. Kuitenkin vanhemman toiveet liittyen osallisuuteensa suhteessa tämän hetkiseen kokemukseen osallisuudestaan, voivat tuoda esille tärkeitä kehittämisen kohtia sijaishuollon palveluiden laadusta.

4.3 Aineiston analyysi

Laadullisen tutkimuksen aineiston analyysi poikkeaa määrällisen tutkimuksen analyysimenetelmistä. Määrällisen aineiston analyysistä poiketen laadullisen aineiston analyysin johtolangoiksi eivät kelpaa tilastolliset todennäköisyydet. Tämä johtuu siitä, että laadullisen tutkimuksen aineisto sisältää huomattavasti vähemmän yksiköitä, kuin määrällisessä haastattelussa, eikä laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole etsiä eroja tutkittavien yksiköiden välillä. (Alasuutari 2011, 38). Yksiköt tarkoittavat tässä tutkimuksessa haastatteluja, joita on seitsemän kappaletta. Äänitteiltä puhtaaksi kirjoitettua, litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 103 sivua rivinvälin ollessa 1, kirjasin tyyppinä Times New Roman ja kokona 12.

Haastatteluiden litterointi aloittaa aineiston analysoinnin. Litterointi tarkoittaa aineiston purkamista nauhoilta sana sanalta tietokoneelle. Tämä vaihe oli hyvin työläs. Toteutin litteroinnin kesällä 2015. Purin nauhat tietokoneelle lähes sanasta sanaan ja samalla tutustuin aineistoon uudella tavalla. (vrt. Eskola 2010, 179.) Litteroin kaikki seitsemän haastattattelua kokonaisuudessaan. Litteroinnin tarkkuudelle ei ole yksiselitteistä ohjetta, mutta sitä ohjaa se, minkälaista analyysiä aineistolle aiotaan tehdä ja käytetäänkö analyysissä esimerkiksi tietokoneohjelmaa. (Hirsjärvi ym. 1996, 222.) Litteroin aineiston osittain sanasta sanaan, osia jätin litteroimatta, koska keskustelu ei koskenut käsiteltävää aihetta lainkaan, vaan esimerkiksi sijoitetun lapsen sisarukseen liittyviä asioita. Tästäkin kuitenkin litteroin joitakin kohtia, jotka katsoin tärkeäksi ja vaikuttavan vanhemman kokemukseen myös sijoitetun lapsen tilanteen osalta.

Haastatteluaineiston analyysi on prosessi, jossa aineisto täytyy ensin lukea läpi useaan kertaan ja näin tutustua sen sisältöön. Analyysi alkaa jo aineistoa luettaessa. Analyysin edetessä aineisto puretaan esimerkiksi teemoittelun avulla osiin, luokitellaan ja luokkia yhdistellään. Tämän analyysivaiheen jälkeen aineisto tarvitsee tutkijan teorioiden pohjalta tekemää tulkintaa, jolla aineiston analyysissä päästään synteesi vaiheeseen. Aineiston synteesi tarkoittaa osiin pilkotun aineiston uudelleen järjestelyä kokonaisuudeksi, jota reflektoidaan teoreettista taustaa vasten ja tämän tulkinnan kautta päästään ilmiön teoreettiseen uudelleen hahmottamiseen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 144.) Aineistonkeruumenetelmä ohjaa omalta osaltaan aineiston analyysimenetelmän valintaa, mutta osaltaan ne konkretisoituvat vasta tartuttaessa aineistoon

analyysimielessä. Tutkimusaineiston tehtävä on joko hypoteesien testaaminen tai hypoteesien keksiminen, mutta pohjimmiltaan aineisto vauhdittaa tutkijan ajattelua ja sen avulla tutkija voi löytää aiheeseen uusia näkökulmia. (Eskola 2010, 181-182.) Tämän tutkimuksen teoriatausta ohjaa tutkimuksen tekoa, koska tutkimuskysymysten teemoittelu nousee tutkimuksen teoriataustoituksesta. Tutkimuksella olen pyrkinyt yhtäältä testaamaan taustateoriani hypoteeseja aiheesta, mutta toisaalta pyrkinyt löytämään aineistosta myös uusia näkökulmia tutkimustehtävään liittyen.

Tutkimusaineistoni litteroinnin jälkeen ensimmäinen tehtävä oli järjestää aineisto teemoittain, koska toteutin haastattelut teemahaastatteluna. Aloitin teemoittelun teemahaastattelurungon teemojen mukaisesti. Tämä tapahtui poimimalla jokaisesta haastattelusta eri teemoihin liittyvät kohdat omiksi osioikseen. Todellisuudessa tämä vaihe ei kuitenkaan ollut niin yksinkertainen, koska jotkut sisällöt liittyivät useampaan teemaan. Teemat eivät tulleet keskustelussa johdonmukaisesti käsiteltyä. (vrt. Eskola 2010, 189-190.) Hyvin nopeasti koin toimimattomaksi aineistoni järjestelemisen haastatteluteemojen mukaisesti, koska aineisto näyttäytyi hyvin monitahoisena, eikä se mielestäni enää taipunut alkuperäisen teemarungon muotoon.

Lukiessani aineistoa useita kertoja, tein havaintoja erilaisista, tutkimustehtäväni kannalta oleellisista tekstikatkelmista, joista muodostui tutkimusaineistoni koodeja. Aineiston luennan jatkuessa valitsin aineistossa olevia merkityksellisiä tekstikatkelmia, jotka nostin aineistoni koodeiksi, nimesin niitä ja luokittelin niitä erilaisiin luokkiin. (Jolanki & Karhunen, 2010, 399). Tekstikatkelmien koodauksen ja koodien yhdistelemisen kautta syntyville luokille annoin tutkimuksen viitekehuksesta tulevia ja tutkimustehtäväni kannalta oleellisia nimiä. Aineiston koodaus ja luokittelu jatkui samanaikaisesti aineiston varsinainen analyysin kanssa. Luin aineistoa läpi useita kertoja, mikä jäseni sitä minulle edelleen. Aineiston koodaus ja luokittelu olivat aineistoni tulkinnan ensimmäisiä vaiheita (Jolanki & Karhunen 2010, 399). Koodatessani ja luokitellessani aineistoa kirjoitin aineistosta ensimmäisiä tulkintojani tekstinkäsittelyohjelman avulla litteroidun aineistoni joukkoon, jotka merkitsin erivärillä, tulkintojen myöhempää havainnollistamista varten. Tällöin aineisto ei vielä supistunut, vaan alleviivasin, värjäsin ja lihavoisin siitä tärkeimpiä kohtia. Tätä tutkimuksen analyysivaihetta kutsutaan teemoitteluksi tai tyypittelyksi, missä aineistosta konstruoidaan yleisempiä tyyppejä, jotka kuvaavat vastauksia laajemmin tutkimusongelmaan liittyen. (Eskola 2010, 191-193.)

Nimeämieni koodien ja niistä syntyneet luokat toivat jo selkeästi esille sen, mistä näkökulmasta aineistoani katsoin. Vaikka pyrin tutustumaan aineistoon sen lähtökohdista käsin, nostin esiin asioita rakentamani viitekehyksen suunnassa. Myös minun aineistoni käsittelyssä tuli vahvasti esille tosiseikka, että puhdas aineistolähtöisyys on käytännössä mahdotonta, koska kaikki aineistosta tekemäni kuvaukset ja jäsennykset ovat tutkimukseni viitekehyksen näkökulmasta esiin nostettuja (vrt. Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 19). Testasin nimeämiäni luokkia ja niiden sisällä olevia asioita osallisuuden viitekehykseen, millä pyrin pitämään aineistoni analyysin johdonmukaisessa suhteessa tutkimuksen tehtävään. Minulla oli monia etukäteisoletuksia aineistoani kohtaan, mitkä luonnollisesti tulivat viitekehykseen kirjaamastani esioletuksesta. Pyrin kuitenkin olemaan aineistolleni avoin ja luennan avulla saamaan siitä irti asioita, joita en itse ollut osannut ajatellaan vaan ne tulivat esiin vanhempien haastatteluissa.

Ryhmittelin aineiston uudelleen tekstikatkelmista nimeämieni koodien luokittelujen mukaisesti teemoittain. Nämä teemat muodostuivat luokitellun aineiston nimetyistä yläkäsitteistä, joita oli aluksi noin viisitoista. Tämän jälkeen aloin kuvata koko aineistoa teemoitteluni pohjalta. Koska tämän tutkimuksen tehtävänä on vanhempien kokemusten selvittämisen avulla oppia ymmärtämään vanhempien osallisuuden kokemuksen rakentumiseen vaikuttavia asioita ja tapahtumia, oli aineiston analyysissä tärkeää nostaa esille niitä asioita, mistä vanhemmat ovat saaneet positiivisia tai negatiivisia kokemuksia osallisuuden mahdollisuuksista. Nämä asiat itsessään ovat niitä, joita lapsen sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä tulee ottaa huomioon. Näiden tärkeiden asioiden kautta määrittäytyivät ne kolme teemaa, jotka olen esitellyt kolmena tulososion päälukuna. Järjestin teemat taulukkoon, josta muodostui analyysimatriisi. Matriisia käytin apunani analyysini aukikirjoittamisessa. (vrt. Eskola 2010, 191-193.) Analyysi koostuu teemoitteluni mukaisessa järjestyksessä kuvailemiani vanhempien kokemuksia osallisuudesta lapsen sijaishuollon aikana. Oman ymmärrykseni kautta suodattuivat analyysitekstiin ne asiat, joita katsoin tärkeäksi ottaa huomioon työntekijöiden toiminnassa lapsen sijaishuollon aikana, jotta vanhempi voi kokea olevansa aidosti osallinen toiminnassa. Analyysin tuloksena syntyivät tuloslukujeni käsitteet, joiden avulla pyrin tuomaan esille ymmärryksen tutkimastani ilmiöstä ja jonka avulla lähestyn vanhempien kokemusta osallisuudesta sijaishuollon aikana (vrt. Ruusuvuori ym. 2010, 24).

Puhdas fenomenologinen analyysi pyrkii tutkittavan ilmiön kuvaamiseen, ilman tulkintaa tai hermeneuttista ymmärtämistä. Pelkkä ilmiön kuvaaminen ei välttämättä anna uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Tässä tutkimuksessa olen aineiston analyysissä ilmiön kuvaamisen lisäksi tulkinnut ja pyrkinyt ymmärtämään kokemuksia siinä elämismaailmassa, missä ne ovat syntyneet. Näin olen pystynyt tuottamaan tietoa ja ymmärrystä siitä millaisissa tilanteissa kokemukset ovat syntyneet ja kuinka vanhemman kokemuksen syntymiseen voidaan sijaishuollon ja sosiaalityön elämismaailman toimijoina vaikuttaa niin, että vanhempi palveluiden asiakkaan kokee olevansa arvokas toimija ammattilaisten rinnalla. Tutkimustuloksissa pyrin välttämään asioiden liiallista yleistämistä fenomenologisen tutkimuksen tapaan. Pysin aukikirjoittamaan jokaisen kokemuksen esille sellaisenaan, koska jokainen kokemus on merkityksellinen. Samasta syystä myöskään johtopäätökset eivät ole osa tätä tutkimusta, vaan itse kokemuksen kuvailu tutkimustuloksissa on tärkeää, mikä tukee tutkimuksen fenomenologista perinnettä. (vrt. Heinonen 2013, 23.)

Kaikkien haastatteluun osallistuneiden vanhempien kokemukset ovat olleet hyvin yksilöllisiä. Kaikki asiat eivät hyvällä tahdollakaan taivu samaan muottiin, mutta silti asioista on löydettävissä yhtäläisyyksiä. Olen pyrkinyt tuomaan vanhempien kuvailemat kokemukset jaotteluissa mahdollisimman johdonmukaisesti esille, mutta asioiden ollessa toisiinsa kietoutuneita, on minun tutkijana ollut pakko tehdä valintoja siitä, mihin kategoriaan minkäkin asian liitän. Tämän vuoksi tutkimukseni tuloslukuissa voi olla hieman päällekkäisyyksiä ja toisaalta joku asia olisi voinut kuulua johonkin muuhunkin jaotteluun, mutta tutkijan vapautta käyttäen olen tehnyt valintani niin kuin ne tutkimukseni tuloksissa on esitetty. Vaikka jotkut kokemukset ovat hyvin samankaltaisia vanhempien kesken, ei kaikkia vanhempien kokemuksia voi yhdistellä toisten vanhempien kokemusten kanssa, vaan jotkin kokemukset ovat hyvin yksityisiä, mutta silti merkityksellisiä. Kokemuksen subjektiivisuus on hyvin tärkeää huomioida kokonaisuuden kannalta ja tärkeää on huomioida sekin vanhempi, joka kokee asiat valtavirrasta poikkeavana, koska hänen kuulluksi tulemisen kokemus rakentuu toisin kuin mihin yleensä on totuttu. Sen vuoksi jokaisen yksilöllinen huomiointi ja keskustelu on tärkeää vanhemman huomioiduksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksen syntymiseksi.

4.5 Tutkimukseen liittyvien eettisten kysymysten pohdintaa

Tieteellisen tutkimuksen tekemiseen sisältyy vahvasti totuuden vaatimus (Niiniluoto, 2002, 32). Tämän totuuden etsimiseen tarvitaan eettisten kysymysten pohdintaa, jotta tutkimuksen tekeminen ja tulokset nähdään eettisesti kestäväksi. Tämän prosessin voi tässä tutkimuksessa kuvata soveltavan tai käytännöllisen etiikan (kts. Pietarinen & Launis 2002, 45) prosessin kautta. Soveltavan etiikan avulla pyritään etsimään ratkaisuja aitoihin eettisiin ongelmiin. Tämä eettinen ongelma syntyy silloin, kun tutkimuksen tekijä ei tiedä, millainen toiminta on eettisesti oikein jossakin tilanteessa. (Pietarinen & Launis 2002, 49.) Tutkimusta toteuttaessani olen ollut tilanteissa, missä en ole voinut olla täysin varma, minkälainen toiminta on oikein. Nämä tilanteet vaativat eettistä pohdintaa ja päätösten aukikirjaamista lopulliseen tutkimusraporttiin, mitä olen pyrkinyt tekemään koko tutkimusraportin kirjoittamisen ajan. Tutkimuseettinen päätös on eettisesti kestävä silloin, kun se on hyvin perusteltu, eikä se loukkaa kenenkään tutkimukseen osallistuvan tai heidän läheistensä oikeuksia (vrt. Kuula 2006, 62-65.) Eettisten kysymysten pohdinta kulkee mukana koko tutkimuksen teon prosessin ajan. Kuten Krok (2009, 40) tuo esiin, eettiset kysymykset vaikuttavat koko tutkimuksen tekemiseen alkaen pohdinnasta, miten kerään aineiston, päättyen siihen, kuinka raportoin tutkittavien vanhempien kokemuksia, jotta en vahvistaisi erilaisia stereotyyppisiä käsityksiä lastensuojeluun sijoitettujen lasten vanhemmista.

Tämä tutkimus kuuluu sosiaalityön alaan ja on osa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kenttää. Yhteiskuntatieteellisten tutkimusten aiheet ovat usein hyvin arkaluontoisia, koska ne käsittelevät ihmisten henkilökohtaista elämää. Sen vuoksi tämänkin tutkimuksen tekemisen aikana eteen on tullut tilanteita, jotka ovat vaatineet eettisten kysymysten pohdintaa. Tutkimuseettisiä valintoja ja pohdintaa olen tehnyt tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. (vrt. Heikkilä 2002, 165.) Tällaisia tilanteita on ollut ennen kaikkea haastatteluja tehdessäni. Tällöin pohdin sitä, miten kysyn asioita, jotta en johdattele tutkimushaastatteluun osallistuvia vanhempia heidän kokemusten kuvaamisessa ja tutkimuseettiset valinnat ovat kohdistuneet myös minun asemaani tutkimuksen tekijänä.

Lee (1993, 100) nostaa teoksessaan esille tutkijan henkilönä vaikuttavan tutkimukseen osallistuviin ihmisiin ja vaikuttaa samalla esille tuleviin asioihin. Minä haastattelijana

edustan haastatteluun osallistuineille vanhemmille tutkiuuteni lisäksi sijaishuollon työntekijää, mikä on voinut vaikuttaa haastateltavieni suhtautumiseen minuun ja sitä kautta esille nostamiinsa asioihin. Kannustin haastateltaviani kertomaan rehellisesti ja rohkeasti kokemuksistaan ja sanallisesti toin esille, ettei kritiikkiä ja moitteitakaan tarvitse peitellä sen vuoksi, että edustan heille myös sijaishuollon työntekijää. Haastattelun aluksi jotkut haastateltavat ehkä hieman arastelivat sanoa asioita suoraan, mutta haastattelun edetessä tämä mielestäni helpotti ja he kertoivat kokemuksistaan rehellisesti ja kaunistelematta. Eräs haastateltava totesikin haastattelun lopuksi käydyssä keskustelussa minusta haastattelijana, että ”et sinä nii paha ollukaan”, mikä kuvasti sekä minua kohtaan ollutta mahdollisesti epäilyksen sävyttämää ennakkoasennetta, mutta myös sitä, että ennakkoasenne myös muuttui positiivisemmaksi haastattelun kuluessa.

Tämä tutkimus menee ihmisten hyvin henkilökohtaisten asioiden äärelle, koska tutkitaan niiden vanhempien kokemuksia, joiden lapsi on sijoitettu sijaishuoltoon. Yhteiskunta on tällöin puuttunut vanhempien ja lasten elämään hyvin perustavanlaatuisesti, kun on katsottu, ettei vanhempi kykene omista syistä tai lapsesta johtuvista syistä tarjoamaan lapselleen turvallista ja hänen kasvuaan ja kehitystään tukevaa elinympäristöä. Tämä tekee tutkimukseni aiheesta hyvin henkilökohtaisen ja arkaluontoisen, jonka takia tutkimuseettiset kysymykset on pidettävä mielessä tutkimuksen teon jokaisessa vaiheessa.

Tutkimushaastateltavien osallistuminen tutkimukseen on ollut vapaaehtoista. Arja Kuula (2006, 101-106) ohjaa tutkimuksen tekijää informoimaan tutkimushaastateltavia etukäteen esimerkiksi kirjeellä. Tässä tutkimuksen informaatiota sisältävässä esittelykirjeessä tulee tutkimukseen osallistujille kertoa Kuulaa (2006) mukaellen tutkimuksen aihe, tutkimuksen tavoite, tutkijan yhteystiedot, luottamuksellisten tietojen suojaaminen, osallistumisen vapaaehtoisuus, tutkimusaineiston käyttötarkoitus, käyttäjät ja käyttöaika. Koska keräsin aineistoni sijoitettujen lasten vanhempia haastatteleamalla, täytyi minun ensimmäisenä hankkia mahdollisia haastatteluun osallistuvia. Pyysin eri lastensuojeluyksiköiden vastuuhenkilöitä kysymään vanhemmilta olisivatko he halukkaita osallistumaan tutkimukseen. He pyysivät vanhemmilta luvan, että minä tutkimuksen tekijänä sain olla heihin yhteydessä. Luvan saatuaani olin vanhempiin ensin puhelimitse yhteydessä ja sovimme alustavasti haastattelun ajankohdasta. Sen jälkeen lähetin heille tutkimuksen esittelykirjeen, missä toin esille edellä mainitut asiat Kuulaa (2006) mukaellen. Hieman kirjeen lähettämisen

jälkeen sovimme haastatteluajan ja -paikan. Tutkimushaastatteluun lupautui lopulta osallistumaan seitsemän vanhempaa. Näin eri lastensuojeluyksiköihin sijoitettujen lasten vanhempien yksityisyyden suoja säilyi salaisena minultakin ennen kuin he olivat lupautuneet haastateltaviksi. Kun vanhempi ilmaisee halukkuutensa osallistua tutkimukseen, antaa hän samalla suostumuksensa ja osallistuminen on tällöin vapaaehtoista (Kuula 2006, 106-107), joten erillistä suostumuslomaketta en nähnyt tarpeelliseksi haastateltavillani allekirjoituttaa. Kirje tutkimukseen osallistuville on laadittu Kuulan (2006, 129) teoksen mukaisesti (Liite 2).

Tutkimuksen toteutuksessa ja raportoinnissa yksittäisiä henkilöitä suojaa nimettömyys ja yksityisyyden suoja, mutta tutkimuksen teko voi kuitenkin vahingoittaa niitä, joita tutkittava edustaa (Kuula 2006, 205-207). Tämän vuoksi olen pyrkinyt kirjoittamaan tutkimukseni raportin tutkittavien arvomaailmaa kunnioittaen ja sitoutunut tuomaan tutkimuksessa esiin niitä kokemuksia, joita tutkimushaastatteluun osallistuvat nostavat haastatteluissa esiin.

Koska tutkimukseni edustaa fenomenologista lähestymistapaa, täytyy minun huomioida tutkimaani ilmiöön liittyvät ennakkokäsitykseni ja refleктоimaan niitä (vrt. Krok 2009, 42-43) suhteessa haastattelemini vanhempien kokemukseen. Tutkimuksessani pyrin tavoittamaan riippumatta tavoittamaan haastateltavan kokemuksen osallisuudestaan. Tähän päästäkseni olen refleктоinut koko tutkimuksen teon ajan omia ennakkokäsityksiäni tutkimuskohteesta. Tämä refleктоtio tulee esiin tutkimuksen viitekehysessä, missä tuon esiin osallisuutta ilmiönä ja toimintana. Tutkimuksen viitekehys toimii tutkimukseni teoreettisena taustoituksena. Puhdas fenomenologinen lähestymistä aiheeseen olisi puhdas aineistolähtöinen tutkimus, missä teoria luotaisiin haastattelujen kautta esiin nousevista aiheista. Tässä tutkimuksessa fenomenologinen kokemuksen tutkimus syntyy mahdollisimman vapaan teemahaastattelumenetelmän avulla. Viitekehyksestä nousevien teemojen kautta pyrin saamaan haastattelujen kautta tietoa vanhempien kokemuksia osallisuudestaan. Aineiston analyysiä tehdessäni olen käyttänyt hermeneuttisen tieteenfilosofian antamia vapauksia tulkita kokemuksia suhteessa omaan ymmärrykseeni ja tuonut nämä tulkinnat tutkimuksen tuloksina yhdessä vanhempien kokemusten kanssa esille.

Koska tämä tutkimus on sosiaalityön maisteriohjelman opinnäytetyö, on sen tarkoitus myös tuoda tietoa käytännön työhön hyödynnettäväksi niin julkisessa kuin

yksityisessäkin palvelutuotannossa. Työskentelen valtakunnallisesti toimivassa lastensuojelun sijaishuollon palveluita tarjoavassa yrityksessä ja tämän tutkimuksen tulosten kautta voimme tulla tietoiseksi niistä asioista, joista vanhempien osallisuus lapsen sijaishuollon aikana rakentuu. Sijaishuollon palveluissamme osallisuus on hyvin tärkeässä asemassa ja tämä tutkimus tuo esiin myös sijaishuoltoyksiköissämme tarvittavaa tietoa, jonka avulla voimme kehittää lastensuojelun sijaishuollon palveluita kokonaisvaltaisesti. Tämä tutkimus ei kuitenkaan ole sidoksissa palveluita tuottavaan yritykseen muuten kuin minun tutkijana toimimiseni kautta. Näen työnantajani Leen (1993, 131) kuvailemana siltana, jonka kautta pääsen tutkimukseen osallistuvien haastateltvien luokse. Työnantajani siis mahdollistaa minulle löytää tutkimukseeni haastateltavat. Olen saanut työnantajaltani luvan toteuttaa haastattelut heidän ylläpitämien lastensuojeluyksiköiden tiloissa ja heidän asiakaskunnaltaan niin, että olen kysynyt jokaiselta haastatteluun osallistuvalla henkilöltä suostumuksen osallistua haastatteluun, kuten edellä olen ilmaissut.

Tämä asetelma on otettava huomioon tutkimusta tehtäessä ja arvioitava sitä eettisestä näkökulmasta. Heikkilä (2002, 166) tuo esille artikkelissaan, että yhteiskuntatieteellistä, arvioivaa tutkimusta on kahdenlaista: tutkimuksen tilaajasta riippumatonta, kriittistä arviointia sekä tutkimuksen tilaajaa palvelevaa, lyhyen ajan sisällä tehtävää arvioivaa tutkimusta. Tämä tutkimus edustaa mielestäni molempia tutkimuksen lajeja. Tutkimuksessa on tarkoitus analysoida kriittisesti tutkittavaa ilmiötä eli vanhempien kokemuksia osallisuudestaan, mutta tämän kautta saadun tiedon avulla myös kehittää palveluita enemmän asiakkaita palveleviksi. Vaikka palvelun tarjoajan toimintaa on tarkoitus arvioida kriittisesti, pyritään juuri sen avulla kehittämään palvelusta laadukkaampaa, mikä palvellessaan asiakasta paremmin, palvelee myös palvelun tarjoajan toimintaa. Koska tutkimuksen lähtökohtana on tarjottavan palvelun laadun parantaminen, takaa tämä mielestäni myös tutkimuksen eettisen kestävyyden aiheen ja kohderyhmän valinnan osalta.

Tässä tutkimuksessa selvitän sijaishuoltoon sijoitettujen lasten vanhempien kokemuksia osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana. Tämä kokemusten tutkimus siis tuottaa tietoa palvelua käyttävien asiakkaiden kokemuksista saamistaan palveluista sijaishuoltoyksikössä. Sijaishuollon palvelut ovat lakisääteisiä palveluja, joita kuntien täytyy tarjota asiakkailleen. Näitä palveluita kunnat ovat velvollisia järjestämään tarpeessa oleville kuntalaisilleen tuottamalla palvelut itse tai ostamalla palvelut

ulkopuolisilta palveluntarjoajilta. Palveluntarjoaja on vastuussa henkilöasiakkaiden lisäksi myös palveluita ostavalle kunnalle laadukkaasta palvelutuotannosta. Tässä tutkimuksessa saatavan tiedon kautta kehittää lastensuojelun sijaishuollon työtä, mikä taas voi mahdollistaa asiakkaalle laadukkaampia sijaishuollon palveluja. Tutkimuksen tulokset tulen esittelemään myös työnantajani ylläpitämissä lastensuojeluyksiköissä, jotta tutkimuksesta saadun tiedon on mahdollista tulla käyttöön lastensuojeluyksiköiden arjessa ja vanhempien kanssa tehtävässä työssä.

5 Vanhemman osattomuus omaan elämään ennen lapsen sijoitusta

5.1 Vaikutusmahdollisuuksien puute

Lapsen sijoitusta edeltävää aikaa leimaa tulkintani mukaan vanhemman osattomuus omaan elämään. Olen tutkimukseni analyysissä päätenyt jaottelemaan osattomuutta omassa elämässä värittäneen ajan vaikutusmahdollisuuksien puutteeseen, yksinjäämisen kokemukseen ja tilanteeseen havahtumisen hetkiin tai aikoihin. Vanhempien kertomuksissa on nähtävissä elämää kuormittavia tekijöitä, jotka ovat heikentäneet vanhempien oman elämän hallittavuuden kokemusta vaikutusmahdollisuuksien puuttuessa. Monet yhtäaikaiset kuormittavat tekijät rasittavat vanhemman jaksamista ja kykyä toimia vanhempana lapsille. Vanhemman kyky tai mahdollisuus asettaa rajoja ja tukea lasta hänen omassa elämässään on vanhempien kertomuksissa selkeästi heikentynyt, mikä heikentää elämänhallinnan kokemusta.

Lapsen elämässä olevat vaikeudet ja erityishaasteet vaikuttavat selkeästi vanhemman jaksamiseen ja elämän hallittavuuden kokemukseen. Lapsiin liittyvissä ongelmissa on nähtävissä toisaalta vanhemman kyvyttömyys asettaa rajoja, mutta toisaalta lapsen sitoutumattomuus asetettuihin rajoihin, mikä pitkään jatkuessaan ja epäonnistuessaan luo toivottomuutta ja väsymistä tilanteeseen. Rantalaihon (2006, 57) tutkimuksessakin on tullut esille, että tavallisen arjen pyörittäminen ja jatkuva keskeneräisyys väsyttävät tavallisessa perhe-elämässä, jonka taustalla vielä vaanii pelko arjen hallinnan menettämisestä. Väsyminen tilanteeseen luo lähtökohdat sille, että vanhempi antaa helpommin periksi. Hän ei jaksata taistella omien näkemystensä puolesta kokiessaan ettei sitä kuulla. Tätä on nähtävissä vanhempien kertomuksissa toisaalta suhteessa lapsiin, mutta myös suhteessa viranomaisiin.

(MK: lapsi, sukupuoli poistettu) on vitosluokasta asti pinnannu koulusta ja mehän ollaan yritetty ihan kaikkee, että se kävis sen koulun ja pysys siellä.

mää olin jotenkin nii puhki, oli töissä ja tuota niin, opiskelin ja sitte kaks aika villiä (MK: lasta – sukupuoli poistettu) ja tuota, ei sitä niinkö sillon. Sitä vaan niinkö luovutti, anto periksi. Ja se tilanne vähän niinku riistäyty käsistä, puhti loppu.

ei oo mitään valeheltavaa... sanotaan näin, että mopo karkas käsistä.

mullahan oli perhetyöntekijät sillon, me yritettiin (MK: lasten, sukupuoli poistettu) kaa, justiin niitä rajoja tuohon (MK: lapsen nimi poistettu) käyttäytymiseen niin niin, mutta se aina tahto mennä siihen, että mää annoin periksi ja rupesin itkeen.

Lapsen erityishaasteiden tuomat toistojen vaatimukset niin arjen askareiden hoidossa kuin koulun käyntiin ja läksyihin liittyvissä asioissa rasittavat ja tilanteen jatkuessa pitkään vanhempi kokee väsyvänsä tilanteeseen. Koulukiusatuksi tuleminen ja koulun käymättömyys luovat huolta lapsen tulevaisuudesta. Vanhemman keinojen puute lapsen auttamisessa ja tukemisessa asetetuissa rajoissa pysymiseksi kuormittavat vanhemman jaksamista. Psykkiset ongelmat ja itsetuhoisuus pitävät vanhemman koko ajan hälytystilassa ja varpaillaan. Eläminen pitkään ylivirittyneessä tilassa rasittaa vanhemman elämää hyvin kokonaisvaltaisesti ja kuormittaa vanhemman jaksamista. Vanhemman kokiessa kyvyttömyyttä selviytyä lapsen kasvatukseen ja turvallisuuden takaamiseen liittyvissä tehtävissä tuo kokemuksen siitä, ettei pärjää ja näin alkaa vähitellen antaa periksi asioissa. Elämä luisuu pois omasta hallinnasta ja tuottaa osattomuutta. Lapsen elämän vaikeudet syventävät lapsen osattomuutta omaan elämään ja tuottaa samalla vanhemman osattomuutta omassa elämässä, kun hän ei kykene yrityksistä huolimatta vaikuttamaan lapsen elämässä oleviin haasteisiin ja tukemaan lasta.

se ei enää yksinkertaisesti uskaltuna enää mennä kouluun ja ei ruokailuun ei mihinkään ja, että se niin pahaks pääs ja. Sitte se kouluun menoki, että se jätti menemätä sinne (MK: kouluun)

Se ois pitäny niinku naulata tai pistää kettingillä kiinni sinne (MK: koulun penkkiin). Sehän oli sitä, että vaikka sen itte veit tuonne kouluun, nii mun ois pitäny pystyy istumaan 24/7 vahtimassa siellä.

Vanhempien kokemukset tämän hetkistä tilannetta edeltävästä ajasta lasten sijaishuoltoon liittyen vaihtelevat. Osalla lapsen tämän hetkinen sijaishuoltopaikka on ensimmäinen. Osalla taas tämänhetkinen sijaishuoltopaikka on jo toinen tai kolmas, jolloin osattomuuden kokemukset ennen tämänhetkistä sijoitusta ovat liittyneet lapsen edelliseen sijaishuoltopaikkaan, sijoituksen aikaisiin tilanteisiin ja tapahtumiin. Vanhemmat ovat kokeneet sijaishuollon joko syrjäyttäneen heidät vanhemmuudesta tai sijaishuoltopaikka ei ole kyennyt vastaamaan lapsen tuen tarpeisiin ja vanhempi on joutunut kantamaan paljon huolta lapsesta, vaikka hänet on sijoitettu kodin ulkopuolelle.

Sitte viimesin perhe, missä ne on ollu tai mistä ne sijoitettiin (MK: tämän hetkiseen sijaishuoltopaikkaan), niin en oikein tykänny. Ne oli omistushalusia vanhempia ja tuntuu että nykyäänkin ne haluaa omistaa ne (MK: lapset), vaikka ne on eri paikassa.

siellä hän (MK: lapsi) niinku heti teki sen päätöksen, että ei liiku huoneesta mihinkään ja niin siinä mentiin se kesä, kaks kuukautta, että hän ei liikkunu huoneesta yhtään mihinkään. ja myö käytiin siellä ja (MK: lapsi, sukupuoli poistettu) sano, että hän ei jää tänne, et hän lähtee ihan mihin vaan muualle, mut ei jää tänne. sosiaalityöntekijä ei yhtään joustanu, et ois saanu ne väliajat olla kotona, niin siellä (MK: lapselle, sukupuoli poistettu) tarjoiltiin huoneeseen ihan niinku jollekin elukalle ja ei ne saanu sitä mihinkään sieltä huoneestaan, eikä mitään ja me yritettiin useesti käydä, ku olihan se ihan hirvee se tilanne.

Kun vanhempi kokee, ettei hallitse elämässä olevia eri osa-alueita, syntyy kokemus osattomuudesta omaan elämään. Elämässä voi olla monia asioita, jotka ovat vanhemman hallinnassa, mutta isoissa ja tärkeissä asioissa olevasta hallinnan puutteesta syntyy kokemus siitä, että ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin ja tätä kautta vahvistaa osattomuuden kokemusta suhteessa omaan elämään. Omien keinojen loppuessa vanhempi tarvitsee tukea joko toiselta vanhemmalta ja muulta läheiseltä tai lopulta ulkopuoliselta taholta, joka tässä tapauksessa on lastensuojelun sosiaalityö.

5.2 Yksinjäämisen kokemus

Kokemus yksinjäämisestä rakentuu suhteessa muihin ihmisiin. Vaikka ympärillä on toisia ihmisiä, on heiltä saatu tuki tilanteen hallintaan saamiseksi ollut puutteellista yrityksistä huolimatta. Vanhemmat tuovat esiin lastensuojelun avoimuuden tukitoimin tarjottuja tukimuotoa sekä läheisiltä saatua tukea ja läsnäoloa tai sen puutetta. Vanhemman oman elämänhallinnan tunne on tulkintani mukaan selkeästi vaikuttanut siihen kuinka vanhempi kokee sijoitusta edeltäneen tilanteen hallitsemattomuuden sekä sen kuinka yksin vanhempi on kokenut tilanteessa jääneensä. Mitä kauemmin perheeseen on annettu viranomaisilta saatavaa tukea ja mitä pidemmälle perheessä oleva tilanne on edennyt, sitä monisyisempi on myös yksinjäämisen kokemus vanhemman elämässä. Läheissuhteisiin liittyvään yksin jäämisen kokemukseen vaikuttaa omien läheisten tuomitseminen liittyen vanhemman elämänvalintoihin ja vanhemmuuteen.

Ei nytkään oo kunnolla puhuttu 15 vuoteen. ... Sanoin joulukuussa jo, että tuun maaliskuussa sitte takasin, nii heti kuulu olokkarista, että et oo tervetullu. Mutta nyt oon... .. se on nyt kuitenkin pitäny suunsa kiinni ja se on toivottavasti huomannu sen, että on kaikkein paras, että se pitää suunsa kiinni.

Niin sillon mun ainut sisko katto, et tuommonen ihminen, et ei pärjää omillansa. Ja tästä on kuus tai seitsemän vuotta aikaa, kun mun sisko katkas välit, sen takia, et mä tarvitsin apua mun äidiltä. hän hylkäs (MK: lapset, sukupuoli poistettu). (MK: lapsi, sukupuoli poistettu) on hänen kummilapsi. Ei oo pitäny mitään yhteyttä.

Vanhemmuuteen liittyvään tuen saantiin vaikuttaa selvästi ja luonnollisesti lapsen toiselta vanhemmalta saatu tuki, mikä puuttuessaan hankaloittaa lapsen kasvatusta ja huolenpitoa. Lapsen ongelmiin kaivataan tukea. Sen puute tuo huolta ja toisen vanhemman välinpitämättömyys tai suoranainen ilkeys aiheuttaa surua ja epätoivoa lapsen puolesta. Vanhemmat toivat esiin myös saavansa tukea läheisiltä ja tutuilta. Omat vanhemmat auttoivat jonkin verran ihan konkreettisesti, kun lapsen tilanne on vaatinut vanhemmalta erityistä panostusta. Myös ystäviltä ja tutuilta vanhemmat ovat saaneet rohkaisua sekä kannustusta tilanteeseen ja siinä jaksamiseen. Silti kokonaisvaltaisesti tilanteen hallintaan saaminen ei ole onnistunut ja huoli lapsen tilanteesta on jatkunut läheisten tuesta huolimatta. Ja koska muut kuin viranomaisiin kuuluvat ulkopuoliset eivät ole voineet asioihin vaikuttaa, on vanhemman pitänyt taistella hyvin paljon yksin lapsen puolesta.

Vanhemmat toivat kertomuksissaan esille, että ennen sijoitusta on kokeiltu useita erilaisia lastensuojelun avohuollon keinoja perheen tilanteen tukemiseksi. Tukea on annettu kotiin perhetyön muodossa lasten rajojen ylläpitämiseksi ja koulunkäynnin tukemiseksi. Tukiperhe on ollut tukemassa vanhempien jaksamista ja koko perheen tilannetta on arvioitu. Myös hoitajaksot nuorisopsykiatrisella osastolla ja sijoitus avohuollon tukitoimin ovat olleet keinoja perheen tilanteen tukemiseksi. Kuitenkaan vanhemmat eivät ole saaneet näistä tukitoimista sellaista apua, että tilanne olisi saatu korjattua ja vanhempi olisi näin saanut tilanteen omaan hallintaansa. Vanhemmat kuvaavat sitä, että tukitoimia on kyllä järjestetty ja asioihin on yritetty vaikuttaa, mutta toimet eivät silti ole riittäneet. Viranomaiset eivät ole tehneet ratkaisuja tilanteissa. Päätöksenteon puute on pitkittänyt ja edelleen hankaloittanut tilannetta. Vuorenmaa (2016, 58) on todennut tutkimuksessaan, että äidit joilla on ollut huolta omien vanhemmuuden taitojen riittävydestä, ovat arvioineet osallisuutensa lapsensa palveluissa heikommaksi kuin äidit joilla tämän kaltaista huolta ei ollut. Tässä tutkimuksessa osattomuutta aiheuttaa vanhemmuuden taitojen riittämättömyys suhteessa lapsen tarpeisiin, mikä tuottaa hallinnan tunteen menettämistä. Hallinnan tunteen menetys vaikuttaa osattomuuden kokemukseen.

Onhan meillä (MK:lapsella, lapsen nimi poistettu) ollut tuolla (paikkakunnan nimi poistettu), niinku tukiperhe, ku (lapsen nimi poistettu) on todettu, minkä ikäinen se nyt oli, ku oli neljän vanha, niin keskivaikea dysfasia, mutta nyt sitte vanhemmiten, ku on tullu ikää lisää, niin se toimintaterapeutti, ku (lapsen nimi poistettu) on käyny siellä kuus vuotta ja ku se nyt sitte päättö se toimintaterapiajakso.

meillä käyny ennen sitä, viime syksynäkin kävi perhetyöntekijä auttamis justiinsa (lapsen nimi poistettu) läksyjen teossa, yhtenä päivänä viikossa. Ja pyydettiin jo jossain vaiheessa, että kävis kahtena päivänä, kaks kertaa, muttaku ei.

Tulkintani yksinjäamisestä perustuu vanhempien yksilöllisissä tilanteissa siihen, että tilannetta ei ole katkaistu tarpeeksi ajoissa, vaan vaikeuksien on annettu mennä liian pitkälle. Vanhemmat ovat omissa kertomuksissaan tuoneet esiin tarvetta laajemmalle tuelle, mutta sitä ei ole ollut antaa tai vanhemman näkemystä asiassa ei kuulu. Vanhempi jäi asioiden ja näkemystensä kanssa yksin. Kaikkien tekijöiden yhteisvaikutuksesta asiat ovat luisuneet pois vanhempien omasta vaikutuspiiristä. Rantalaihon (2006, 70) näkemyksen mukaan sektoroituneessa palvelujärjestelmässä perheiden uupumus saatetaan havaita, mutta järjestelmältä puuttuvat resurssit perheiden auttamiseen. Järjestelmän työntekijät pyrkivät aidosti perheiden auttamiseen, mutta auttamistavat eivät sovellu perheiden tilanteisiin. Auttamaan pyrkivien ammattilaisten kanssa kohtaamisia voi toisaalta luonnehtia kamppailuksi, jossa kysymys voi vanhemman kokemuksen mukaan olla vallasta ja oikeassa olostä. Vallan kahva kun kuitenkin on ammattilaisella palveluita suunniteltaessa ja toteutettaessa.

5.3 Tilanteeseen havahtuminen

Siihen hetkeen, kun lapset sijoitettiin pois kotoa, liittyy monenlaisia tunteita ja toisiinsa nähden ristiriitaisiakin kokemuksia. Vaikka tilanne perheessä on ollut vaikea, on lasten kotoa poislähtö joka tapauksessa shokki vanhemmalle. Vanhemmalla on halu pärjätä omien lasten kanssa, vaikka toisaalta vanhempi tiedostaa omien mahdollisuuksiensa rajat suhteessa lapsen kasvatukseen ja vanhemmuuteen. Vaikka vanhempi ymmärtää tilanteen ja on odottanutkin, että tilanteeseen saadaan ratkaisu, liittyy lapsen sijoitukseen järkytystä ja epäuskoa. Vanhemman on annettava periksi ja luovutettava, annettava vastuu lapsen huolenpidosta jollekin ulkopuoliselle. Järkytyksestä huolimatta ovat vanhemmat myös tunteneet kiitollisuutta, että tilanteeseen on lopultakin puututtu. Mutta kertomuksissa nousee esiin myös tilanne, missä on tullut kokemus ”kulisseissa” jo etukäteen tehdystä päätöksestä liittyen lasten sijoitukseen ja tällöin avohuollon

tukitoimin tarjotut tuen muodot nähty näennäisinä ja ainoastaan sijaishuoltoon sijoittamisen perusteita etsivinä toimenpiteinä.

Haastateltava: Sinne tuli uus sosiaalityöntekijä, niin se pisti sitte rattaat pyörimään. Vihdoin ja viimein joku vihelsi pelin poikki, että nyt.

Haastattelija: että sää koit sen hyvänä juttuna. et se on ollu sulle tuki, että näin tapahtuu?

Haastateltava: joo, vaikka toki se tuli järkytyksenä, vaikka mä arvasin sen ku sosiaalitoimesta soitettiin ja sanottiin, että yhdeltä pitäs olla palaverissa, niin mä arvasin heti, et mistä on kyse.

tuli tieto sitte joulukuulla, että on tammikuussa palaveri, heti ensimmäisellä vai toisella viikolla. Että ne oli sen päätöksen jo varmaan tehny kulisseissa, mutta lopullinen päätös tuli vasta sitte, ku ne näki miten me toimitaan niiden lasten kanssa siellä.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän rooli näissä tilanteissa on todella tärkeä niin päätöksen tekijänä kuin tuen tarjoajana ja tiedonantajana sijoituksen hetkellä. Sosiaalityöntekijän tekemä päätös lasten sijoittamisesta on tuki tilanteeseen, missä vanhempien omat keinot eivät enää riitä. Kuitenkin vanhempien kertomuksissa tulee selvästi esille, että sijoituksen lisäksi he eivät ole saaneet tukea tilanteen synnyttämien tunteiden käsittelylle. Lapset lähtevät ja vanhemmat jäävät yksin. He ovat hämmentyneitä, järkyttyneitä ja surullisia. Vanhempien kokemuksissa heitä ei ole huomioitu sen jälkeen, kun lapset ovat siirtyneet sijaishuoltoon. Vanhemmalle tilanne on kriisi, johon he tarvitsisivat paljon tukea ja läsnäoloa, koska yksin jäämisen kokemus on niin kokonaisvaltainen.

Winterin (2010, 191) julkaisemassa tutkimuksessa myös lasten kokemukset ovat olleet saman suuntaisia kuin tässä tutkimuksessa esille tulleet vanhempien kokemukset sijoitukseen liittyvien tunteiden käsittelemättömyydestä. Winter (2010, 191-192) havaitsi tutkimuksessaan pienten lasten kokevan käsittelemättömiä surun, syyllisyyden ja epäoikeudenmukaisuuden tunteita liittyen sijoitukseen kodin ulkopuolelle. Juuri sijoituksen hetki on siis hyvin tärkeä tilanne sekä lapselle että vanhemmalle, jolloin ammattilaisten tulisi tarjota tukea koko perheelle. Kun sekä vanhemmalla että lapsella jää käsittelemättä sijoitukseen liittyvät ja sen esiin nostamat tunteet, on vanhemman syyllisyyden kokemus moninkertainen, kun lapsen käsittelemättömät tunteet tulevat lapsen oirehdinnan kautta myös vanhemman käsiteltäväksi. Mahdollisuus puhua ja purkaa sijoitukseen liittyviä ajatuksia ja tunteita on molemmille tärkeää. Sosiaalityön ja

sijaishuollon ammattilaisten menetelmäosaaminen vaikeiden asioiden käsittelyyn nousee tällöin tärkeään asemaan.

Vanhempien kokemuksista nousee esiin sijoitukseen liittyvien toimintatapojen olleen joissakin tapauksissa huonoja. Vanhemmat kokivat, että perheen tilanne olisi korjaantunut vähemmälläkin puuttumisella tai kun olisi odotettu vanhemman elämässä olevien kuormittavien tekijöiden vähenemistä, joka vanhemman mukaan olisi selvästi auttanut vanhemman omaa jaksamista. Silti lasten sijoitus on herättänyt vanhemmat näkemään oman tilanteensa ja sen vaikutukset lapseen ja sitä kautta myös sijoitus on ollut helpompi hyväksyä. Joissakin tilanteissa vanhempi ei ole voinut nähdä lapsen tilanteen kannalta muuta ratkaisua kuin sijoitus ja on kokenut tämän sen vuoksi ehdottomasti hyvänä ja ainoana oikeana ratkaisuna.

No se oli, sanotaanko niin, että mitä määhän ymmärrän tästä meidän tilanteesta, ois tämä pienemmälläki sijoittamisella asia hoijettu kuntoon.

Se oli se, joo, se oli sellanen äkkipysäys, aika sellanen raju ja rankka pysäytys, niinku herätys, että hei hetkinen, et mitä ootta tekemäs. Mut toisaalta hyvä, että se tuli, ettei se menny tuon pitemmälle. vaikka menikin sitte, että se huostaanotettiin. Mutta, eiköhän se vielä aurinko paista...

Ku ei enää omat resurssit enää riittännä siihen ja sitte ku vielä asun täällä, etten oo siellä, ku se asuu (MK: toisen vanhempansa, sukupuoli poistettu) luona, niin sehän tuntu ihan oikialle ratkasulle, että on apu sille ja ammatti-ihmiset pelissä.

Tilanteen näkeminen lapsen edun kannalta on saanut vanhemmat suostumaan huostaanottoon ja se on tehty yhteisymmärryksessä sijoittavan sosiaalityöntekijän kanssa. Tilanteessa ja päätöksen teossa ovat läsnä vanhemman oma väsyminen tilanteeseen ja tuen tarpeet, jotka ovat kaikilla vanhemmilla olleet suuret. Tilanteeseen ei ole ollut enää löydettävissä muuta ratkaisua ja tilanteen katkaisemiseksi on päädytty lasten sijoittamiseen kodin ulkopuolelle.

Vanhempien kertomuksissa on vahvasti läsnä myös leimautumisen kokemus, joka syntyy vanhemman omasta häpeän kokemuksesta. Toisten kokemuksissa oman perheen tilanteesta ei haluta kertoa ulkopuolisille, koska heidän suhtautumisensa huolettaa. Vanhemmat pelkäävät sitä, mitä muut ihmiset ajattelevat, kun vanhemman lapsi on sijoitettu pois kotoa. Tässä ajatuksessa on selkeästi nähtävissä lastensuojelu leimaavana asiana. Ajatellaan, että vanhempi on jostakin syystä huono tai kyvytön, kun ei kykene

lapsistaan huolehtimaan. Tai pahimmillaan ajatellaan, ettei vanhempi välitä, kun antaa lapsensa sijoitettavaksi, vaikka se vanhemman omissa kokemuksissa on juuri lapsesta välittämistä ja hänelle avun hakemista. Jotkut vanhemmista taas ovat rohkeasti kertoneet asiasta läheisille ja työkavereille. Tämä on nähtävissä vanhemman tilannetta ja omaa jaksamista tukevana asiana, kun vanhempi onkin saanut rohkaisevia sanoja niiltä, joille on rojhennut asiasta kertoa. Näin myös oma häpeä asiasta helpottaa, mikä on selvästi voimaannuttava tekijä vanhemman elämässä.

Entinen kotipaikkakunta on niin pienikin paikkakunta, että tuli niinkö semmonen leimattukin olo, vähän että mää oon niinkö huono äiti tai kun että kun lapset on poissa, sitä alkoi niinkä syyllistään itteensä.

Tämän tutkimuksen vanhemmilla osattomuuden kokemukseen vaikuttaa tulkintani mukaan hallinnan tunteen menettäminen omasta elämästä. Eirola (2003, 117) kuvaa perheiden elämänhallintaa hyvin laajana, koko elämäntilannetta käsittävänä asiana. Elämän hallittavuuteen vaikuttavat tyytyväisyys perhetilanteeseen ja perheen ulkopuoliset ihmissuhteet, perheenjäsenten vahvuudet ja perheenä toimiminen. Näihin elämänhallinnan osa-alueisiin sisältyy niin työ ja toimeentulo, perheenjäsenten itsetunto ja perheen yhteinen ajankäyttö sekä lasten vointi ja kuntoutus, kuin vanhemmuuden taidot ja ratkaisujen löytäminen perhe-elämän ongelmatilanteisiin. Tutkimukseen osallistuneiden vanhempien kokemuksissa tulee esille juuri samoja elämänhallinnan elementtejä ja niiden puutetta. Työ on toisaalta toimeentulon edellytys ja sitä kautta myös välttämättömyys, mutta se voi olla myös kuormittava tekijä silloin, kun elämässä on monia yhtäaikaisia kuormittavia asioita. Monet yhtäaikaiset kuormittavat tekijät heikentävät vanhemman jaksamista ja kykyä suoriutua vanhemmuuden huolenpitotehtävästä. Vuorenmaa (2016, 67) on tutkimuksessaan todennut, että äidit ja isät arvioivat osallisuutensa sitä vahvemmaksi, mitä paremmaksi he arvioivat oman arkensa toimivuuden, työn ja perheen yhteensovittamisen tai avun saamisen lähipiiriltä. Monet elämässä olevat tekijät siis vaikuttavat siihen millaiseksi vanhemmat kokevat oman osallisuutensa omassa elämässään.

6 Kasvatuskumppanuus tukee vanhemmuutta ja lapsen tarvetta kasvatukseen

6.1 Kokemus yhteistyöstä lasten kasvatuksessa

Vanhemmat kertoivat kokemuksistaan lapsen sijaishuoltoon sijoittamisen alkuajoista. Tämä aika näyttäytyy sekä huojennuksen että odotuksen aikana. Lapsen oirehdintaan vanhemmat eivät ole odottaneet pikaista muutosta, koska he ymmärtävät, etteivät asiat ratkea tai helpotu hetkessä, vaan asiat ja ihmiset tarvitsevat aikaa. Lapsilla oli ollut sijoituksen alussa käyttäytymisen haasteita niin sijaishuoltopaikassa kuin kotona ollessaankin. Sijaishuollon alkuajoissa on vanhempien kokemuksissa nähtävissä se, että vanhemman vanhemmuus hukkuu, kun jaksaminen on heikkoa. Lasten asioihin alettiin etsiä ratkaisuja yhteisin säännöin ja sopimuksin, joilta odotuksena on ollut lapsen oirehdintaan ratkaisun löytyminen. Lapsen tilanne näyttäytyi vanhemmille merkityksellisenä ja sen vuoksi huolta herättävänä.

Vanhemmat ovat saaneet tukea lapsen oirehdintaan sijaishuollon aikaisesta yhteistyöstä sijaishuollossa työskentelevien ammattihenkilöiden kanssa. Vanhemmat ja sijaishuollon työntekijät ovat yhteisesti sopineet säännöistä ja sopimuksista, joita aikuiset yhdessä asettavat lapsille. Nämä säännöt ja sopimukset ovat samat lapsen ollessa sijaishuoltopaikassa ja kotona. Yhteiset säännöt vahvistavat vanhemman kokemaa vanhemmuutta, koska vanhempi on voinut kasvatuslinjauksissaan tukeutua sijaishuoltoyksikön henkilökuntaan ja saada vahvistusta rajojen asettamiseen. Tästä on esimerkkinä kotiloman keskeyttäminen lapsen aggressiivisen käyttäytymisen vuoksi, jota vanhempi ei omin keinoin saanut kotona hallintaan. Lapsi haettiin sijaishuollon työntekijöiden toimesta pois kotoa kesken kotiloman. Tämän tapahtuman jälkeen, lapsen käyttäytyminen kotona rauhoittui ja lapsi pystyi paremmin ottamaan vastaan vanhemman suullista ohjausta myös vaikeissa tilanteissa ja kykeni rauhoittumaan vanhemman asettamiin rajoihin. Sijaishuollon alussa on lasten oirehdinta näyttäytynyt myös varasteluna, mihin on vanhempien ja sijaishuollon työntekijöiden yhteistyönä jouduttu puuttumaan ja siinä on myös onnistuttu.

Rantalaiho (2006, 72) toi tutkimusraportissaan esille, että virallisen auttamisjärjestelmän tuen toimiessa, näyttäytyy ammatillinen kohtaaminen

intensiivisenä tukena ja kannatteluna. Tällainen tuki on vanhemmalle monessa mielessä minää vahvistavaa ja sitä kautta omaa motivaatiota rakentavaa vaikeiden elämäntilanteiden keskellä. Tuen saanti sijaishuollon työntekijöiltä mahdollistaa vanhemmalle mahdollisuuden oman vanhemmuuden uudelleen rakentamiseen.

Sijaishuoltoyksikössä laadituissa ja vanhempien hyväksymissä kotilomasopimuksissa on asetettu lapselle säännöt kotilomien ajaksi. Nämä sopimukset ovat tukeneet koko perhettä niin yhteiseen tekemiseen kuin arjen struktuurin luomiseen. Myös nuorten kokemuksissa säännöllinen päivärytmi on koettu tärkeäksi tekijäksi elämän tasapainottumiseen sijaishuoltoon sijoittamisen jälkeen (Hedin, Höjer & Brunnberg 2011, 48). Kotona vietetty aika on tätä kautta selkiytynyt ja rauhoittunut, kun lapsille on esimerkiksi luotu tietokoneelle käyttöajat, joihin kaikki lapset kotona sitoutuvat. Näin ei tule lasten kesken riitaa tietokoneen käytöstä, vaan se on selkeää ja rajattua. Myös yhteisen ajan ja tavallisten arjen asioiden yhdessä tekemisen merkitys on noussut tärkeäksi ja vanhemman kokemuksessa mukavaksi asiaksi. Lapsen saadessa kokemuksen siitä, että hänen ympärillään olevilla aikuisilla on lapsen asioissa yhteiset säännöt ja sopimukset, on lapsi kyennyt vähitellen asettumaan vanhemman asettamiin rajoihin. Tätä kautta lapsen ja vanhemman keskenään tulehtuneetkin välit ovat vähitellen parantuneet ja yhteisestä ajasta on tullut moilemmille mielekästä ja tärkeää. Yhdessä voidaan jutella ja vain olla. Sijaishuollon työntekijöiden ja sosiaalityöntekijän mukana olo perheen asioissa on pakottanut välinpitämättömänkin vanhemman sitoutumaan yhteisiin sääntöihin, jotka lapselle on asetettu. Tämä ei ollut vanhemman kokemuksessa aikaisemmin onnistunut, vaan vanhempien erilaiset säännöt lapselle olivat saaneet ajan kuluessa lapsen elämän kaaokseen, mikä ei ollut kenenkään hallinnassa. Ulkopuolinen tekijä vaatii vanhempaa osallistumaan ja tekemään oman osansa sopimuksesta.

... sieltä on annettu kotiinkin hyviä juttuja, ku se on aina välillä vähän villiäkin se touhu tässä kotona, ku se on tuo tietokonehommakin tossa niin, kolome tyttyä ku ne palijo on sillä koneella, niin niin, ku ne (MK: sijaishuollon työntekijät) toi tyttyä, niin sillon pien palaveri tässä pöyän ääressä ja tytöt ol tässä niien juttusilla ja ne siinä ne sano, että tehkää niinku semmoset pienet vuorot, et kuka on minkäkin aikaa ja näin, ettei tuu sitä turhaa riitaa. ne on omaksunu sen nuo tytöt, ettei siellä hirveesti oo ollu enää riitaa enää, että se on vaan niinku, että kyllä se on tuonu tänne kotioloihinkin (MK:järjestystä).

no kyllä se semmone yhteinen, että koittoo olla niinku vähän semmosta niinku yhteistä tekemistä, nii sekin on tullu vähän niinku lisänä siihen, että kyl sekin vaan on plussan puolella kääntynnä sekin puol että kaikkee tämmöstä pientä, että ei se tarvi niin issoo...

Rajojen ylläpitäminen tuo elämään järjestystä ja muotoja, mutta se tarvitsee rinnalle välittämistä ja vastavuoroista vuorovaikutusta ollakseen todellista huolenpitämistä lapsesta. Pelkkä rajojen asettaminen tekee vanhemmasta suhteessa tekijän ja lapsesta tekemisen kohteen, vaikka todellisuudessa lapsikin asettaa rajoja vanhemmilleen sekä antaa vanhemmalleen rakkautta. Se ei ole ainoastaan aikuisen etuoikeus. Vanhemmuus on siis vastavuoroinen suhde vanhemman ja lapsen välillä, missä molemmat antavat ja saavat toisiltaan. (Bardy 2002, 36–46.)

Yhteiset toimintatavat muotoutuvat itsestään sijaishuollon aikana. Yhteinen näkemys ja ymmärrys lapsen tilanteen vaatimista toimenpiteistä on tuonut vanhemmalle kokemuksen hyvästä yhteistyöstä. Vaikka pääsääntöisesti vanhemmat toivat esille tyytyväisyyttään suhteessa yhteistyöhön sijaishuollon työntekijöiden kanssa, nousi esille myös toive tarkemmasta yhteisten sääntöjen kirjaamisesta ja kaikkien sitoumisesta niihin. Aina vanhemmat eivät olleet kokeneet, että asiat oli pystytty sopimaan yhteistyössä, vaan sopimuksissa oli aukkoja, jotka tuottivat epäselvyyttä ja lasten kanssa toimimisessa epä johdonmukaisuutta. Nämä asiat ovat jääneet vanhempia harmittamaan.

Sijaishuollon työntekijöiden rooli lasten kasvatuksessa varsinkin sijoituksen alussa näkyy vanhempien kokemuksissa tärkeänä. Lapsen arkeen liittyvät asiat hoidetaan sijaishuollosta käsin, koska lapset asuvat siellä. Lapsen oman elämän ongelmatilanteissa ja vuorovaikutuksen haasteissa vanhemman ja lapsen välillä sijaishuollon työntekijät nähdään myös sovittelijana. Sijaishuollon työntekijät ovat lapsen asioissa vastuunkantajana, jotka tekevät tätä työtä yhdessä vanhempien kanssa. Vanhemmat odottavat sijaishuollon työntekijöiltä palautetta omasta vanhemmuudestaan. Vanhemmille on tärkeää kuulla, että he toimivat lapsen tilanteeseen nähden oikein ja kykenevät olemaan omille lapsilleen vanhempia. Tämä tietoisuus on vanhemmalla usein kadoksissa, koska ennen sijoitusta olevina aikoina vanhemmilla on ollut suuriakin vaikeuksia lastensa kanssa, eikä oma vanhemmuus ole lapsen kasvatuksessa riittänyt, vaan lapsi on oirehtinut välillä vaikeastikin. Leathers (2002, 615) tuo tutkimuksestaan kirjoittamassa artikkelissaan esille, että sijaishuollon tulee tarjota valvontaa, struktuuria ja roolimallina olemista sijaishuoltoon sijoitettujen lasten vanhemmille. Hänen

mukaansa lasten vanhempiin on tärkeää suhtautua kunnioittavasti ja huoltapitävällä asenteella.

Haastattelija: Kun (lapsen nimi poistettu) on kauheen negatiivisesti suhtautunut (MK: sijoituksen jatkamista koskevaan päätökseen), niin oottako te niitten työntekijöiden ja tytön kanssa yhdessä käsitelly joitain asioita yhdessä tai että (lapsen nimi poistettu) ois niinkö (MK: pystynyt hyväksymään tilanteen)?

Haastateltava: kyllä siinä jotain oli, ku he (MK: sijaishuoltopaikan työntekijät) tiesi, että ei menny kauheen hyvin se viikonloppu ku oli tuo päätös, nii kyllä ne on puhunna siellä tytön kanssa, puhuneet asioista ja siitä se niinku lähti pikkuhilijoo menemään hyvin ja kyllä se on pelanna hyvin niinkku (sijaishuoltopaikan) porukan kanssa tosi hyvin se homma, ei siinä oo mittään että. ne on ollu näissä ongelmatilanteissa kyllä ratkaisijana...

Sijaishuollon työntekijöiltä saatu tuki vanhemmuudelle on tärkeää, mutta niin on myös vanhemman antama tuki sijaishuollossa tehtävälle työlle. Tämä tuli esiin kaikissa haastatteluissa. Vanhemmat näkevät itsensä tärkeänä tekijänä lapsen sitoutumisessa sijaishuoltoon. Sijaishuollon työntekijöiden ottama vastuu lapsen kasvatuksesta ja sääntöjen asettamisesta tarvitsee tuekseen lapsen vanhempaa. Kun vanhempi on sitoutunut ja pitää kiinni yhteisesti sovitusta säännöistä, saa lapsi kokemuksen siitä, että aikuiset ovat samalla puolella ja pitävät kiinni yhteisistä sopimuksista. Näin lapsi saa vanhemman hyväksynnän ja hänen on helpompi asettua sijaishuollosta asetettuihin sääntöihin ja rajoihin. Tuki vanhemman vanhemmuudelle sijaishuollon aikana ja mahdollisuus osallisuuteen lapsen asioissa, sitouttaa vanhempaa lapsen edun mukaiseen työskentelyyn ja sitä kautta luo lapselle pysyvyyttä sijaishuollon aikana (Child Welfare Information Gateway 2011, 4.) Vanhemmille on tärkeää, että heidän näkemyksiään sääntöihin ja sopimukseen kuullaan ja niitä myös kokeillaan sijaishuollon aikana. Tällöin heille annetaan mahdollisuus olla etsimässä ratkaisuja lapsen oirehdintaan vastaamisessa. Vanhemmalle on tärkeää saada palautetta antamistaan ehdotuksista suhteessa lapsen kasvatukseen ja se, että vanhemman esille tuomia ehdotuksia kokeillaan, on positiivista palautetta vanhemmalle. Tämä sitouttaa vanhempaa yhteiseen työskentelyyn, koska vanhempi kokee tulleen kuulluksi lapsen kasvatukseen liittyvissä asioissa ja antaa samalla oikeuden vanhemmuuteen sijaishuollon aikana.

Se (MK: lapsi) ois halunnu soittaa ja se sano (MK: lapsen nimi poistettu), että ne ei antanu soittaa ja mä olin yhteydessä sosiaalijohtajaan ja sanoin, että tämä tulee nousemaan kuumaksi perunaksi seuraavassa palaverissa ja mä en tuu antamaan periksi tässä asiassa, mä tuun vaatimaan niin, että silloin ku sillä tulee se hermorumahdus ja se tekee sille ainoastaan hyvää, että se saa isin kans jutella, niin mä en tuu antamaan periksi.

Lasten harrastukset sijaishuollon aikana ovat vanhempien kokemuksissa tärkeässä asemassa. Ne tuovat lasten elämään toivottua sisällöllistä muutosta, mutta myös tuovat parhaimmillaan onnistumisen kokemuksia ja purkavat lasten ylimääräistä energiaa. Näin energia suuntautuu vanhempien näkökulmasta oikeisiin asioihin, ei ”kyllillä notkumiseen” tai aggressiiviseen ja levottomaan käyttäytymiseen, mitä on vaikea hallita. Sijaishuollossa ollessa lapsella on voinut myös olla enemmän mahdollisuuksia harrastuksiin kuin kotona, mikä liittyy niin paikkakunnalla tarjolla oleviin harrastusmahdollisuuksiin kuin perheen taloudellisen mahdollisuuden tarjota lapsille harrastuksia. Sijaishuollossa lapsella on niihin mahdollisuus. Myös sijaishuoltoon sijoitettujen nuorten kokemuksissa harrastuksella on suuri vaikutus (Hedin ym. 2011, 48). Tässä tutkimuksessa nuoret itse kokivat harrastuksen olevan keino löytää saman henkisiä, uusia kavereita ja sekä saada onnistumisen kokemuksia sekä sosiaalisessa suhteissa että onnistuessaan harrastuksissa. Vanhempien kokemuksissa sijaishuoltoon sijoitetulla lapsella on myös parhaimmillaan mahdollisuus hakea kesätyötä kahdella paikkakunnalla, mikä nostaa mahdollisuuksia kesätyön saamiseen.

... se sähly ois semmonen harrastus, että sais sitä ylimääräistä energiaa purkaa siihen.. juoksemiseen ja aivojen käyttämiseen, että miten sitä palloa viii... ja motoriikkaa, nii se on justiin, että sille ois pakko saaha semmonen, missä se sais juosta. se vaikuttais heti täällä päässä, ku saa sen ylimääräisen energian purkaa siellä ja täällä sitte hyvä, ettäjaksaa iltapalan syyä, nii heti nukkumaan.

6.2 Sijaishuollon tehtävänä vastata lapsen tarpeisiin

Sijaishuoltoyksiköiden erityisyys tuli esiin vanhempien kokemuksissa osittain. Jotkut asiat ovat hyvin yhteisiä, mutta toiset asiat taas selkeästi yksiköiden erityisyydestä nousevia kokemuksia. Sijaishuoltoyksikön kyky vastata lapsen käyttäytymisen tai muun oirehdinnan tuomiin haasteisiin pitää yllä toivoa tulevaisuudesta. Ennen sijoitusta vanhemman huoli lapsen tulevaisuudesta on ollut kova, koska kokemus omasta pärjäämisestä lapsen kanssa ei ollut riittävää suhteessa lapsen tarpeisiin. Raatikainen (2015, 101) nostaa teoksessaan esille, että työntekijöiden on tärkeää pitää asiakassuhteessa yllä optimistista asennetta, sillä optimistinen suhtautuminen herättää ihmisessä toivon tunteen ja toivo taas puolestaan antaa voimaa ja uskoa tulevaisuuteen. Sijaishuoltoyksikössä oleva mahdollisuus vastata lapsen oirehdintaan pitää yllä todellista optimismia ja toivoa tulevaisuutta kohtaan. Epärealistinen toivon ylläpito voi

pahimmillaan rikkoa luottamuksen asiakassuhteessa, koska liiallisella optimismilla luotu toivo, ei ole ollut todellista. (vrt. Raatikainen 2015, 101.) Haastateltujen vanhempien lapset ovat sijoitettuna laitossijoitukseen. Vanhemmilla on selkeästi kokemus, että lapsen asiat ovat lähteneet menemään laitossijoituksessa eteenpäin. Sijaishuoltoapaikan valinta on osunut oikeaan ja lasta on voitu auttaa. Yhteensä kolmen lapsen kohdalla oli ollut aikaisempia sijaishuoltoapaikkoja, mutta kokemus niistä ei ole ollut vanhemmalle kovin positiivinen. Kokemus tullut siitä, että edellinen sijaishuoltoapaikka ei ole kyennyt vastaamaan lapsen oirehdintaan, vaan vanhemmalla on ollut huoli lapsen pärjäämisestä. Sijaishuoltoapaikkaa on vaihdettu johtuen sekä vanhempien vaatimuksesta että aikaisemman sijaishuoltoapaikan kyvyttömyydestä vastata lapsen tarpeisiin. Suoraan kotoa laitokseen sijoitettujen lasten kohdalla sijaishuoltoapaikan valinta on vanhempien kokemuksen mukaan onnistunut ja lapset ovat saaneet apua omaan tilanteeseensa. Vanhemman luottamus sijaishuoltoapaikkaan syntyy vahvasti siitä, että vanhempi on saanut kokemuksen, että sijaishuoltoapaikassa pystytään reagoimaan lapsen oirehdintaan ammatillisesti ja lapseen suhtaudutaan kunnioittavasti. Sijaishuoltoapaikan suhtautuminen lapseen luo vahvasti myös vanhemmalle rakentuvaa kokemusta.

Täällä (MK: lapsen tämän hetkessä sijaishuoltoapaikassa) on paljon selvemmat rajat kuin perheessä, että kyllä täällä on saatu pojan kiroaminen tosi minimiin. Ja uskallan väittää, että missä perheessä se oli, niin se oli niin pieni kokoinen se sijaisäiti, että ei se ois tullu pojan kans pärjäämään, et ei silloin ku poika herpaantuu kunnolla.

Ja mielestäni on tyttö muuttunut ihan täysin toiseksi ihmiseksi ku mitä se ol silloin lähtiissään sinne. On siinä suuri apu tullu siinä asiassa.

Välimatkalla sijaishuoltoapaikkaan on vanhempien kokemuksissa kahdenlaisia merkityksiä. Toisaalta sijaishuoltoapaikan on tärkeää olla kohtuullisen matkan päässä kotoa, jotta vanhemman on helppo käydä tapaamassa lasta sijaishuoltoapaikassa ja lapsen on ennen kaikkea helppo käydä säännöllisesti kotona vanhemman luona. Kuitenkin toisaalta kodin ja sijaishuollon välillä on tärkeää olla lapsen tilanteeseen nähden riittävästi välimatkaa. Välimatkan merkitys on erilainen silloin, kun sijoitukseen johtaneet syyt ovat lapsen ongelmista johtuvia kuin silloin, kun sijoitukseen johtaneet syyt ovat vanhemmuudessa.

Lapsella, jolla on kotipaikkakunnalla paljon haasteita koulunkäynnissä tai koulussa olemisessa, sijaishuoltoapaikkaan on tärkeää olla sen verran matkaa, ettei koulussa oleva

tuttavapiiri pysy samana. Tällöin paikkakunnan vaihdos näkyy vanhempien kokemuksessa tärkeänä. Koulukiusatulle ja hänen vanhemmilleen on tärkeää, että lapsi pääsee ympäristöön, missä hänen kiusaajansa eivät pääse jatkamaan toimintaansa. Myös silloin, kun lapsen epäsosiaalinen käyttäytyminen on johtanut poissaolojen kierteeseen, on lapsen koulussa pärjäämisen takia sijaishuollon ja kodin välimatkalla tärkeä tehtävä. Myös silloin, kun lapsella on selkeä lojaliteettiristiiriitä vanhempiinsa nähden ja toisen vanhemman vallankäyttö vaikuttaa lapsen sijaishuollon tavoitteiden toteutumiseen, on pidempi välimatka kotoa sijaishuoltopaikkaan perustelu ja lapsen edun mukainen. Tällöin sijaishuoltoyksiköllä on mahdollisuus työskennellä lapsen kanssa puolueettomassa ympäristössä, jotta lapsen tilanne pääsee tasoittumaan ja lapsi saa mahdollisuuden kuntoutumiseen ja voimaantumiseen omassa kasvussa ja kehityksessään.

Sillon hän itekkin tiedosti, että hänen olemisestaa ei tuu mitään, ku hän on kokoajan kahden tulen välissä, että hän on minun ja hänen isänsä niinku silleen, et äitille pitä näytellä, et tää (MK: sijoitus) on hyvä juttu ja isälle pitää kertoa, että mikään ei oo hyvä, että hän ei tarvi missään nimessä apua ja kun isä niin kauan ku minä muistan, niin tolkuttanut tytölle, että sinä et tarvi mitään apua, sinä et tarvi mitään lääkkeitä, et mitään terapiaa ja että äitis sitä tarvii.

Pois kotipaikkakunnalta sijoittaminen on antanut vanhempien kokemuksen mukaan kokemuksen hyväksytyksi tulemisesta, mikä taas vahvisti itsetuntoa ja vähensi lapsen arkuutta. Myös oman käyttäytymisen muuttaminen on mahdollistunut lapselle elinympäristön vaihtuessa. Vanhassa kaveriporukassa on vaikea muuttua koviksesta kunnollisesti käyttäytyväksi nuoreksi, koska kavereiden odotukset ovat koviksen roolin mukaiset. Kun elinympäristö vaihtui, oli lapsen mahdollista alkaa muuttaa käyttäytymistään omalle elämälle edulliseksi. Leimautuminen ja roolien vahvuus ovat nuorisoryhmissä hyvin vahvoja ja niiden muuttaminen omin avuin voi olla lapselle ylitsepääsemättömän vaikeaa ja lapsi jää loukkuun omaan rooliinsa, minkä on ikätovereiden seurassa saanut. Hedinin ym. (2011) tutkimuksessa sijaishuoltoon sijoitetut nuoret itse ovat kokeneet sijoituksen kodin ulkopuolelle muuttaneen heidän suhtautumistan koulun käyntiin. Entisessä koulussa tietynlainen porukka on vaikuttanut nuoren suhtautumiseen koulunkäyntiin. Sijoituksen jälkeen luotujen sääntöjen ja turvallisuuden tunteen syntyminen on mahdollistanut nuorelle uudenlaisen suhtautumisen kouluun ja sen vaikutuksista tulevaisuuden odotuksiin ja toiveisiin. Nuorille mahdollistui uudenlainen tulevaisuuden mahdollisuuksien näkymä, mitä heillä ei ennen sijoituksta ollut. Tämän tutkimuksen vanhempien kokemukset sijoituksesta ovat hyvin

saman suuntaiset kuin sijaishuoltoon sijoitettujen nuorten itsensä kokemukset. Sijoitus kodin ulkopuolelle voi siis olla nuorelle mahdollisuus uuden suunnan löytämiseksi elämälle, kun elinympäristö antaa siihen uudenlaisen mahdollisuuden.

... Koska hänellä on täällä se tietty rooli, ollaan kovaa poikaa, ollaan se koulupinnari, nii entä sitte ku se tulee syksyllä takasin tänne kouluun ja sitte se ei ookaan enää se minä muut on oppinu sitä pitämään. Nii sit pelkää taas sitä, et se palaa siihen entiseen.

Haastateltujen vanhempien lasten tilanteet ovat olleet hyvin erilaisia, mutta kaikkien tilanteessa yhteistä on ollut vanhemman huoli lapsesta. Lapsen aggressiiviseen käyttäytymiseen, psyykkiseen oirehdintaan ja pahoinvointiin tai koulupoissaoloihin ei olla voitu riittävästi vaikuttaa ennen lapsen sijoitusta sijaishuoltoon. Apua lasten tilanteisiin vanhemmat ovat kokeneet saaneensa sijaishuollon mahdollisuudesta vastata lapsen aggressiiviseen käyttäytymiseen turvallisuutta luovien sääntöjen, rajojen ja viimeisimpänä fyysisen kiinnipitämisen keinoin. Myös sijaishuollon aikana löytynyt ymmärrys lapsen psyykkiseen oirehdintaan sekä sopivan lääkehoidon mukana tullut tuki on vanhemman kokemuksen mukaan auttanut lasta hänen oirehdinnassaan. Lapsen vahva psyykinen oirehdinta vaatii sijaishuoltopaikalta erityistä osaamista, jotta lapsen tarpeisiin on voitu vastata. Vaikeiden tilanteiden hoitaminen loppuun saakka niin, että lapsi voi kokea olonsa turvalliseksi, on vanhemmille tärkeää. Tilanteiden jälkihoito myös vanhempien kanssa tuli vanhempien kokemuksissa esille tärkeänä asiana. Kiinnipito lastensuojelun sijaishuollossa voi olla työntekijöille hyvin tavallista ja työhön kuuluvaa, mutta vanhemmalle se ei sitä ole, vaan vanhempi tarvitsee myös tukea ja mahdollisuuden puhua ja saada tietoa kiinnipitoon johtaneista asioista ja siitä, että lapsen kanssa tilanne on käsitelty, eikä lapsi ole jäänyt yksin.

Heti alkuun (lapsi MK:lapsen sukupuoli poistettu) oli niin täynnä sitä vihaa ja aggressiota ja kaikkea, et hänellä oli ihan hirveesti niitä kiinnipitotilanteita, mitkä oli minusta ihan käsittämättömiä, ... vaik näinhän mie kotona niit tilanteita, mut ei tullu mieleen, et aggressiot kohdistus ihan ulkopuolisiin aikuisiin. Mie olin alkuun ihan kauhuissani ja pyytelin anteeks (lapsen MK: lapsen sukupuoli poistettu) puolesta, et mie oon pahoillani, et mie en oo kyllä opettanu sitä tuommosta tekemään. Sit mulle selitettiin, et se kuuluu siihen prosessiin, et sen on niinku pakko saaha pois se viha. Ja hän oli ihan älyttömän huonovointinen silloin ja aloitettiin sitte pikkuhiljaa se suht raskas lääkitys, mitä nyt ollaan purkamassa pois ja. Ja useasti täältä soitettiin aina, kerrottiin kuulumisia viikoittain.

Koulussa työskentelevä sijaishuollon työntekijä tuli vanhempien kokemuksissa esille erityisen tärkeänä tekijänä lapsen koulumotivaation löytymisen ja koulussa olemisen

mahdollistumisessa. Koulutyöntekijän tehtävänä on vanhempien kokemuksen mukaan ollut tukea lasta pysymään koulussa ja alkaa vähitellen käymään siellä itsenäisemmin. Koulutyöntekijä on toiminut välillä henkilökohtaisena avustajana, työskennellyt lapsen kanssa erillisessä tilassa, ollut tukena välitunnilla ja ollut myös yhteydessä vanhempiin ja kertonut lapsen koulunkäynnin edistymisestä. Koulupoissaolot omassa kotikoulussa ovat jättäneet lapsen osaamiseen paljon tiedollisia aukkoja, mikä osaltaan on vanhemman kokemuksen mukaan edelleen lisännyt poissaoloja koulusta. Myös koulukiusaaminen on ajanut lapsen sellaiseen tilanteeseen, ettei hän ole halunnut mennä kouluun lainkaan. Uudessa koulussa aikuiselta koulupäivän aikana saatu tuki on auttanut alkuun koulutyöskentelyssä ja mahdollisuuden saada kiinni asioita, joista on poissaolojen vuoksi jäänyt jälkeen. Onnistuminen koulussa on mahdollistanut vanhemman kokemuksen mukaan lapselle uudenlaisen näkemyksen itseän ja omaan mahdollisuuksiin. Hedinin ym. (2011, 47) tutkimuksessa nuoret ovat tuoneet esille, että sijaishuollon työntekijältä tai koulussa olevilta aikuisilta saatu tuki ja kannustus on koettu tärkeänä itsetuntoa kohottavana ja tukevana tekijänä. Juuri niillä nuorilla, joilla on ollut vaikeuksia koulussa, tarvitsevat paljon tukea ympärillä olevilta aikuisilta, jotta he pystyvät ottamaan erilaisen asenteen kouluun ja tulevaisuuteen yleensä. Siinä sijaishuollon työntekijöillä on sijoitettujen nuorten kanssa tärkeä tehtävä. Tuettaessa nuoria selviytymään eteenpäin elämässään, tuetaan vanhempaa hälventämällä heidän huoltaan lapsen tulevaisuudesta ja elämässä pärjäämisessä.

Niin (MK: koulutyöntekijä) avittaa siellä koulussa, se on välitunneilla mukana, jos tarvii apua ja puuttuu tilanteisiin, se on varmaan ollu yks iso tekijä niinku käytännössä

Aluksikin kun poika meni tuonne (MK: sijaishuoltoyksikön nimi poistettu), niin se työskenteli ainoastaan siellä (MK: koulutyöntekijän nimi poistettu) huoneessa, (MK: koulutyöntekijän) kanssa kahdestaan, et se oli koko ajan ja. (MK: koulutyöntekijä) on semmonen, että se hengittää niskaan ja se on koko ajan aivan täs vieressä. Se sano, et sitte ku lapsi rupee näyttämään, että se kykenee jollakin tavalla itsenäiseen työskentelyyn, niin sitte hän ottaa etäisyyttä, antaa pikkasen liikkumatilaa. Mut sano, että niin kauan ku se on pikkasenkin tuollasta, niin hän on ihan niskas kiinni.

Lapsen haasteiden ja ongelmien helpottaminen sijaishuollon aikana on vanhempien kokemuksissa tukenut heidän vanhemmuuttaan. Vanhemman omien keinojen riittämättömyys lapsen kasvatuksessa, sääntöjen asettamisessa tai psyykkisessä oirehännassa on saanut tukea sijaishuollossa tehdystä työstä. Lapsen saama tuki ja vaikeiden asioiden helpottuminen on tukenut selvästi vanhemman tilannetta, kun huoli lapsesta vähentyi. Sijaishuoltoon sijoittaminen on tuonut toivoa tulevaisuudesta ja

elämässä selviytymisessä. Sijoituksen tavoitteiden toteutuminen vaatii aikaa ja liian nopea kotiutuminen voi johtaa lapsen tilanteen takaisin alkutilanteeseen. Vanhemmalle on tärkeää, että sijaishuoltopaikka on lapselle turvallinen ja vanhempi voi kokea saaneensa tukea ja apua lapsen tilanteen rauhoittumiseksi. Tuki lapselle on ollut tuki vanhemmalle.

6.3 Työskentely vanhempien kanssa ja lapsen tapaaminen

Ennen lasten sijoittamista nykyiseen sijaishuoltopaikkaan, vanhemmat eivät olleet tutustuneet paikkaan etukäteen. Esille tuli tilanne, ettei vanhempi muistanut sitä, oliko sijaishuoltopaikasta ja toiminnasta kerrottu ennen vanhemman ensimmäistä vierailua. Ensimmäisellä käynnillä toiminnasta on kerrottu ja tiloja on esitelty. Sijaishuollon aikainen työskentely on ollut vanhempien kokemuksissa erilaista. Puhelut vanhempien kanssa lapsen kuulumisista ovat vanhemmille tärkeä tiedon saannin keino. Vanhemmat kuitenkin kaipaavat mahdollisuutta saada keskustella lapsen tilanteen ohella myös omasta elämästään ja saada ymmärrystä siihen lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavilta ihmisiltä. Pelkästään lapsen asioista keskusteleminen ei välttämättä ole vanhemmalle riittävää. Silloin, kun vanhemman oma vanhemmuus on hukassa tai vanhemman jaksamisessa on haasteita, tarvitsee vanhempi itselleenkin tukea ja mahdollisuutta keskusteluun. Vanhemmat ovat kokeneet tulleen kohdatuksi ja kuulluksi silloin, kun ovat saaneet aikaa puhua sijaishuollon työntekijöiden kanssa ja vanhempien kuulumisia on kysytty. Kuitenkin vanhemmilla on usein ollut myös kokemus, että vanhemman kuulumisia kysytään harvoin ja todellista kiinnostusta vanhemman elämäntilanteeseen ei ole saanut lapsen sijaishuollon aikana.

... joo, kyllä ja on tärkeä asia. et se piti kärryillä koko ajan ja se et ku en ollu vielä käynyt täällä ite, nii sä et niinku tiedä, että mis sun lapsi on. ... Ja tosi asiallista porukkaa, niinku kaikki ohjaajat, kauniisti puhuivat ja heti jos jotain tapahtu, nii heti soitettiin, jos jotain ekstraa, niin aina soittivat ja kertoivat. ... varsinkin siinä alussa, kun oli hirvee tarve (MK: lapsen, sukupuoli poistettu) taustoista kertoa, ku ei ollu ikinä nähny näitä ohjaajia, niin ne anto aina mun puhua ja kertoa. ja joskus meni puoltoista tuntia puhelimesta ja ikinä ei tullu semmonen, et on niin kiire, että et viittis niinku lopetta,. et ei ikinä!

Tuli semmonen olo, että jos on jotain sanottavaa, siellä on niin paljon työntekijöitä, että kukaan ei ottanut sitä päivastuuta. Niinkö, ei ollu mitään semmosta selkeätä rajaa. Että kenäkään kanssa, että se vaan joka vastasi puhelimeen, jos oli jotain kysyttävää, nii ei ne

yleensä tietänyt mitään. Mut nyt ne menee, melkein kaikki menee perhetyöntekijän kautta.

... vois ne niinku joissain vaihees kysyä niinku vanhemmilta, että kuinka te voitta.

Vanhempien kanssa työskentely lastensuojelun sijaishuollossa on painottunut hyvin paljon puhelimesta tehtävään yhteydenpitoon (vrt. Laakso 2009). Joillekin vanhemmista puhelut viikoittain ovat olleet heidän kokemuksensa mukaan riittävää, mutta toisten vanhempien kokemuksissa tiedon saanti ei ole ollut kovin hyvää. Sijoituksen syiden ollessa selkeästi vanhemmuuden haasteissa, ovat vanhemmat kokeneet heidän kanssaan työskentelyä olleen harvakseltaan ja työskentelyn olleen tavoitteiltaan epäselvää. Kokemus sijaishuollon aikaisen perhetyön puutteesta on noussut esille, vaikka sijoituksen syy ollut selkeästi vanhempien alkoholin käytössä. Tällöin vanhempi on kokenut ongelmia etsittävänsä myös lapsen käyttäytymisestä, vaikka lapsen käyttäytymisen haasteet eivät olleet sijoituksen todellinen syy.

Osa vanhemmista oli kokenut mitättömäksi työskentelyn sijaishuollon työntekijöiden kanssa lapsen sijoituksen aikana. Perhe ei tullut otetuksi osaksi lapsen sijaishuollossa tehtävää työtä, vaan vanhemman asioita hoidettiin irrallaan lapsen asioista. Vanhempi ei myöskään kokenut saavansa tietoa siitä, mitkä asiat vaikuttavat lapsen kotiutumiseen, vaan vanhemman kokemuksesta esiin nousi pelko oman toiminnan muuttamisen riittämättömyydestä suhteessa lapsen kotiutumiseen. Oman toiminnan seurauksena tapahtunut lapsen sijoitus kodin ulkopuolelle aiheuttaa vanhemmassa syyllisyyttä, mutta myös halua muuttaa omaa käyttäytymistä ja toimintaa lapsen edun mukaiseksi. Vanhempi on kokenut jääneensä asian kanssa yksin, eikä tietoa oman toiminnan vaikutuksista ole päätöksiä tekevän sosiaalityöntekijän puolelta annettu riittävästi. Myöskään sijaishuoltoaikassa asian kanssa ei ole vanhemman kokemuksen mukaan juurikaan työskennelty, vaan asia näyttäytyy vanhemman kertomuksissa vaietulta asialta, vaikka itse onkin asiasta valmis avoimesti puhumaan. Työskentelyssä ongelmia on etsitty sieltä, missä niitä ei vanhemman kokemuksen mukaan ole, mutta ei myöskään työskennellä niiden asioiden kanssa, jotka oikeasti ovat tärkeitä. ”Ongelmien liittyminen vanhempiin lisää vanhempien herkkyyttä sille, miten heidän kanssaan työskennellään” (Hietamäki 2015, 166.)

... mut ei oo neuvottu, et mistä vois. et mihinkä vois mennä niinku keskustelemaan tai näitä keskusteluapua. nii, ei sellasta oo. nii se mitä on keskusteltu, nii se on sen perhetyöntekijän kans.

Sijaishuollon aikana kontrolli kuuluu osaksi työskentelyä. Vanhempien kokemuksissa jo sijoitus itsessään on kontrollointia, mikä omalla tavallaan on ohjannut vanhempaa ajattelemaan omaa ja lapsen tilannetta uudella tavalla. Sijoitus on tuki vanhemmuudelle, vaikkakin osaltaan pakottaa siihen. Sijaishuollon aikana sosiaalityöntekijä koetaan kontrollin toteuttajaksi, koska sijoitukseen liittyvät rajat tulevat itse sijoituksesta. Tällainen kontrolli nähdään hyvänä ja vanhemmuutta tukevana asiana ja on auttanut esimerkiksi lapsen kotilomien onnistumisessa. Sijaishuolto viimesijaisena lastensuojelullisena keinona on esimerkki sosiaalityössä käytettävästä vallasta, mitä Jorma Hänninen (2004, 77) kuvaa huoltapitäväksi vallaksi. Lastensuojelun tukitoimet ovat asiakkaasta huoltapitäviä toimenpiteitä, olivatpa ne pakkotoimia tai vanhempia suostuttelevia toimenpiteitä.

Sijoituksen kestäessä pidempään, ei vanhemmilla kuitenkaan ollut täysin ymmärrystä siitä, miksi lapset eivät saaneet olla koulujen pitkiä lomia kokonaan vanhempien kanssa. Myös sijoituksen alussa oli ollut pitkä aika, etteivät vanhemmat olleet nähneet lastaan lainkaan tai lapset eivät olleet ensimmäiseen puoleen vuoteen päässeet käymään kotona. Näiden perustelut eivät olleet vanhemmille täysin selviä. Asioiden sanottaminen selkeästi sosiaalityöntekijän ja sijaishuollon työntekijöiden puolelta on ollut joskus vajavaista.

Haastateltava: Ne on nää pitemmät lomat, et on niinkö sillai, että kö, pojat ois voinu olla koko viime kesän kotona, mut oli kuitenkin että kaks viikkoo per kuukausi vain että..
Haastattelija: Mikä siinä oli sit ajatus, et miks näin?
Haastateltava: En mä tiiä. ei ne perustellu sitä.

...sitte on se, et mihin mulle ei oo vastattu, on et, ku ne pääsee sieltä aina lomille, nii nää ei oo päässy kertaakaan esim. perjantaista sunnuntaihin mun tykö. ei kertaakaan. ja sitä mä oon kysyny ja sosiaali ei oo siihen vastannu

Koti näyttäytyi vanhempien kokemuksissa tärkeänä tapaamispaikkana lapsen sijaishuollon aikana. Lapset haluavat kotiin lomille sijaishuollosta, joten siellä tavataan. Koti on myös vanhemmalle tärkeä paikka ja tapaamiset luonnollisesti tapahtuvat usein kotona. Pääsääntöisesti tapaamiset ovat vanhemman ja lapsen keskinäistä aikaa. Kotilomat ovat yleensä viikonlopun mittaisia, mutta koulujen loma-aikoina tapaamiset voivat olla pidempiä. Viikonlopun kotiloma on voinut olla pidennetty viikonloppu silloin, kun matka sijaishuoltopaikasta kotiin on pitkä ja matkustamiseen kuluu yleensä suuri osa päivästä. Näin tapaamiset ovat säännöllisiä. Lapsen viihtyminen kotona

vanhemman luona, tuo vanhemmalle hyvän mielen. Vaikka lapsen koti-ikävä ei ole toivottu tunne, se kertoo vanhemmalle hänen ja kodin tärkeydestä lapselle. Lapsen koti-ikävä näyttäytyy vanhemmalle tärkeänä tunnekokemuksena, joka vahvistaa vanhemman vanhemmuuden kokemusta.

...pojat haluaa ennemmin tulla tänne. ... tässä ku pojathan tulee kotilomille, niin niin nehan tulee yleensä perjantaina kuuen aikaan ja sit lähtee pyhänä puol neljältä. ... on yks päivä vapaata. Nyt sovittiin sitte, että voi olla yhen, pari päivää pois koulusta, niinku kevät, että sovittiin vähän, että nyt ne tulis kahen viikon päästä jo torstai iltana... ja lähtee maanantaina.

Lapset kulkevat sijaishuoltopaikasta kotilomille joko sijaishuollon tai vanhempien kuljettamana tai julkisilla kulkuneuvoilla. Vanhemmat kokevat lapsen kuljettamisen mukavana mahdollisuutena yhteiseen aikaan lapsen kanssa. Tällöin on aikaa jutella, käydä yhdessä syömässä matkan aikana tai vain olla yhdessä. Pitkä matka voi kuitenkin olla tämän esteenä ja silloin julkiset kulkuneuvot ovat tarkoituksenmukaisempia kotilomalle kulkemisen välineenä.

... kyllähän mä oon siellä silleen käynnä, mutta ei se montaa kertaa vuojessa oo se käynti määrä ollu, mutta siinähan se on samalla päässy tyttö tänne lomille samalla kyyillä ja tuota niin ja siinä ollaan monesti sitte käyty syömässä...

Säännöllisten, vanhemman ja lapsen kahdenkeskisen tapaamisen lisäksi tapaamiset voivat olla valvottuja, jolloin tapaamisessa on vanhemman ja lapsen lisäksi kolmas osapuoli. Tämä on yleensä sijaishuollon työntekijä, joka tulee mukaan tapaamiseen. Valvotun tapaamisen tarkoituksena on turvata vanhemman ja lapsen tapaamisen turvallisuus ja mielekkyys molemmille. Kun vanhempi ei hallitse lapsen käyttäytymistä omin avuin, on vanhemmalle tärkeää, että tapaamisen valvojasta tulee hänelle tärkeä tuki lapsen kanssa pärjäämiseksi. Valvotut tapaamiset tapahtuvat sekä vanhemman kotona että sijaishuoltopaikan tiloissa. Valvotut tapaamiset ovat aina päiväsaikaan tapahtuvia, eivätkä lapset tällöin vietä yötä vanhempien seurassa. Valvottuja tapaamisia ei koeta epämieluisina, vaan tärkeintä on saada olla lapsen kanssa ja osoittaa rakkautta ja välittämistä.

Lasten kanssa tulee aina joku hoitaja, joko omahoitaja tai joku joka on työvuorossa niin tulee tänne, kun on yksin tapaaminen. et mulla ei oo mitään moitteita ollu. nyt tällä tietoo, niin poika on vähän, ku on ollu kiinnipitoja. ... mä tapaan (MK: lapset) erikseen, koska ne molemmat kerjää sitä huomiota, enkä mä pysty antamaan sitä yhtäaikaan. mun mielestä tää on parempi.

Lapsen ja vanhemman välisiin yhteisiin hetkiin on mahdollisuus myös sijaishuoltoapaikassa, mutta se harvinaisempaa, eikä niin luonnollista kuin kotona tapahtuva yhdessäolo. Vanhemman käynnit sijaishuoltoapaikassa liittyvät yleensä tilanteisiin, jolloin käynnillä on jokin muukin tarkoitus kuin vain lapsen tapaaminen. Tällöin vanhempi osallistuu lapsen asioissa pidettävään asiakassuunnitelmanneuvotteluun tai tapaa lapsen verkostoon kuuluvia viranomaisia. Tapaamisiin voi kuulua sijaishuoltoapaikassa järjestettävä tapaaminen kuten jouluruokailu. Tällöin on mahdollisuus yhdessä olemiseen, jotka vanhemmat ovat kokeneet mukavina tapahtumina, joissa vanhempi pääsee näkemään sijaishuollossa tapahtuvaa toimintaa. Leathers (2002, 610) on todennut tutkimuksessaan, että vanhemmat jotka osallistuvat lapsen asioissa pidettäviin neuvotteluihin ja muihin yhteistyöpalavereihin, ovat kokonaisvaltaisemmin osallisia lastensa elämään kuin ne vanhemmat, jotka ainaostaan tapaavat lastaan sijaishuollon aikana. Neuvotteluihin osallistuvat vanhemmat myös pääsääntöisesti tapaavat lapsiaan säännöllisemmin.

... määhän siellä on ollut yötä ja ollaan sitte kahelleen siellä käyty (MK: lapsen nimi poistettu) tykönä ja oltu siinä...

... määhän kävin, syksylläkö määhän olin, niin määhän olin tapaamassa molempia opettajia ja sit ... määhän meen sit sinne ja tapaan sit samalla opettajatkin. ... Siel on sitte samalla (MK: lapsen nimi poistettu) joku psykiatrian palaveri, vaikka sen ei tarvinnu enää mennä, mut otettiin semmonen kontrollikäynti.

Lapsen sijoitus sijaishuoltoon on vahvistanut lapsen ja vanhemman välistä yhteyttä. Lapsen sijaishuollossa viettämä aika on tuonut vanhemmalle kokemuksen myös siitä, ettei vanhempi sittenkään ollut omissa kasvatuseriaateissaan väärässä, vaikka vaikeimpina aikoina alkoi niitä epäilläkin. Sijaishuollon aikana vanhempi on saanut mahdollisuuden olla lapselleen vanhempi ja omalla vanhemmuudellaan olla tukemassa sijaishuollon työtä tapaamisten yhteydessä. Lapsen sijaishuollon aikana vanhempi on saanut mahdollisuuden oppia olemaan uudelleen vanhempi lapselleen, mutta myös lapsen kasvaessa vanhemman vanhemmuuden taidot ovat voineet kehittyä sijaishuollon työntekijöiltä saadun tuen turvin. Tapaamiset ja niiden aikana mahdollistuva tiedon saanti lapsen tilanteesta luovat vanhemmalle tärkeän mahdollisuuden olla osana lapsen elämää, jolloin vanhemmuus säilyy. Sijaishuollon aikaiset vanhemman ja lapsen väliset tapaamiset ovat ensiarvoisen tärkeitä vanhemmuuden säilymisen ja vahvistumisen kannalta.

Ja sitte just se, että.. niinkö.. mä en anna niinkö periksi, että mää olin vähän liian kiltti varmaan. Että, kyl huomaakin sen, että kun niille laittaa rajoja, niin ne tykkää siitä itekki. Ja nehän on vanhempia nyt, että kyl mää oon hyvin pärjänny.

... mun mielestä juttu on nyt kääntyny niin, että mää oon sille se tukipilari, et mullehan se soittelee ja kertoo asioistansa, enemmän kuin isälleen.

Haastatteluissa tuli selkeästi esille, että vanhemman voimaantuminen on auttanut näkemään omia ja lapsen tuen tarpeita. Lapsen tilanteen parantuessa, on vanhemman vanhemmuuskin vähitellen vahvistunut. Vanhemman saadessa kokemuksen omasta kyvystä asettaa rajoja vahvistaa vanhemmuutta. Tällöin myös lapset ottavat vanhemman tosissaan ja kykenevät asettumaan vanhemman asettamiin sääntöihin ja rajoihin. Vanhemman elämää kuormittavien tekijöiden väheneminen sijoituksen aikana, vastuun jakaminen lapsista ja kyky omaa elämää koskevien ratkaisujen tekoon on vahvistunut ja tuottanut taas lisää jaksamista tukevia tekijöitä. Voimaantuminen lisää osallisuutta omaan elämään ja mahdollisuutta saada vanhemmuus takaisin. Useampi vanhempi toi esiin lapsen ja vanhemman keskinäisten välien parantuneen sijaishuollon aikana, kun vanhemman vanhemmuus on sijaishuollon työntekijöiltä saadun tuen avulla vahvistunut ja lapsi on saanut apua omiin haasteisiinsa ja näin kyennyt näkemään taas vanhemman vanhempana.

7 Kuulluksi tulemisen rakentuminen

7.1 Työntekijä vanhemman kuulluksi tulemisen mahdollistajana

Vanhemman kanssa työskentelystä vastaavan työntekijän rooli näyttäytyi tärkeänä vanhemman osallisuuden mahdollistajana. Työntekijöiden vaihtuminen sijaishuollossa ja sosiaalityössä vaikuttaa ratkaisevasti vanhemman osallisuuteen. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuminen hidastaa oleellisesti lapsen sijoitukseen liittyvien prosessien edistymistä. Päätöksiä ei tehdä, eivätkä suunnitelmat edisty. Sijaishuollossa työntekijöiden vaihtuminen ja vanhemman kanssa työskentelystä vastaavan työntekijän puuttuminen on saanut aikaan kokemuksen, ettei kukaan ota vastuuta vanhemman kanssa työskentelystä. Työntekijöillä ei ole aikaa kuunnella, eikä kukaan koe vanhemman kanssa työskentelyä omaksi vastuualueekseen. Myöskään tieto ei työntekijöiden välillä silloin kulje. Vanhempi on silloin jäänyt lapsen sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä ulkopuolelle, eikä osallisuus sen vuoksi toteudu. Myös Laitilan (2010, 99-100) tutkimuksessa mielenterveys ja päihdepalveluissa asiakkaat ovat kokeneet henkilökunnan vaihtumisen vaikeana. Sen takia asiakas joutuu aina aloittamaan alusta ja kertomaan samat asiat uudelle ihmiselle. Työskentelysuhde täytyy työntekijän vaihtuessa aloittaa alusta. Näin ollessa työskentely ei etene ja asiakkaan osallisuus palveluissa ei mahdollistu.

..negatiivinen puoli tässä jutussa on se, että on ollu näitten vuosien aina niin, on ollu yli kymmenen sosiaalityöntekijää. Että mä en oo niinkö mä en kerennyt eden nähäkään ennen ku ne on taas häipyny niinkö tuhka tuuleen. Ja taas alotetaan alusta. Se on niinkö semmosta jauhaamista.

Lapsen sijoituksen aikana vanhemmat odottavat sosiaalityöntekijän käyvän kotona, mutta näin ei juurikaan ole tapahtunut. Vanhemmat haluavat osoittaa lapsen asioista päättävällä sosiaalityöntekijälle, että kotona ei ole mitään salattavaa ja tämän vuoksi haluavat työntekijää käymään siellä. Työskentely vanhempien kanssa sekä vanhemman ja työntekijän välisten tapaamisten merkitys voi olla vanhemmalle suuri. Se tuottaa kokemuksen siitä, että joku ottaa huomioon vanhemman tilanteen ja vanhempi nähdään lapsen elämässä ja tilanteessa tärkeänä. Vanhemman kanssa työskentelyn merkitys korostuu tilanteissa, joissa vanhempi on aikaisemmin kokenut usein yksinjäämistä vaikeiden asioiden kanssa eikä ole saanut tukea läheisverkostolta eikä viranomaisilta. Vanhemmalle nimetyn vastuutyöntekijän merkitys asioiden työstämisessä ja eteenpäin

menemisessä on tärkeä. Sijaishuollon ulkopuolisten työntekijöiden tehdessä työtä vanhemman kanssa on tärkeää, että työskentely liitetään lapsen kanssa tehtävään työhön, jotta vanhemman ja lapsen kanssa tehtävä työ ei jää toisistaan irralliseksi.

Haastateltava: ...viimeks käytiin kaveripiiriä läpi ja nyt sitte tänä päivänä tuli elämänjana mukaan. Haastattelija: Mikä hyöty niistä on, että miksi te käytte niitä asioita läpi?

Haastateltava: Onhan se semmosta tietynlaista, että huomioidaan, huomioi joku muukin..

Haastattelija: Niin sinuakin?

Haastateltava: Niin.

Vastuutyöntekijän nimeäminen on mahdollistanut vanhemmalle kokemuksen asioiden etenemisestä. Vanhemman saadessa tukea itselleen, lisääntyy kokemus tuen saannista myös lasten asioissa paremmin. Perheen kokonaisvaltainen huomioiminen parantaa vanhemman kokemusta positiiviseen suuntaan. Vaikka vanhempi on saanut tukea lapsiin liittyvien rajojen asettamisessa ja vanhemmuuden vahvistumisessa, ei kokemus osallisuudesta kuitenkaan näyttäydy kovin vahvana. Kun vanhempi saa tukea itselleen, lisääntyy kokonaisvaltainen osallisuuden kokemus. Positiivisen kuulluksi tulemisen kokemukseen vaikuttaa paljon se, että vanhemmat kokevat saavansa päätettävillä asioille järkevän perustelun. Kun asioista puhutaan selvästi ja rehellisesti, silloin vaikeatkin asiat saavat nimet. Tällöin vanhemman ja työntekijän välille on mahdollista syntyä luottamuksellinen suhde ja työskentelyssä on mahdollista päästä eteenpäin. Laitila (2010, 104) on tutkimuksessaan havainnut asiakkaan ja työntekijän luottamuksellisen ja turvallisen yhteistyön rakentavan asiakaslähtöistä toimintatapaa. Luottamuksellisen suhteen rakennuttua, asiakas voi luottaa työntekijään silloinkin, kun asiat eivät suju suunnitellusti tai niistä ei olla samaa mieltä. Silloin asiakkaalla ja työntekijällä on mahdollisuus olla rehellinen ja antaa palautetta toiselle osapuolelle sekä kyseenalaistaa tehtyjä ratkaisuja.

Jo sijoituksen alussa luotu luottamuksellinen suhde mahdollistaa osallisuuden toteutumista koko prosessissa. Luottamuksellinen suhde antaa vanhemmalle uskoa siihen, että sijaishuollossa toimitaan oikein lasta kohtaan esimerkiksi kiinnipitotilanteissa sekä muissa vaikeissa tilanteissa. Työntekijöiden ja vanhempien kohtaaminen on ensiarvoisen tärkeässä asemassa siinä, että vanhemman luottamus voi syntyä. Kun vanhempi kokee työntekijän kuuntelevan vanhempaa ja puhuvan lapsesta kunnioittavasti ja ymmärtäen, on vanhempi voinut alkaa luottaa vieraisiin ihmisiin,

jotka lasta hoitavat. Sijaishuollon kyky vastata haasteisiin lapsen oireillessa, luo vanhemmalle uskoa ja toivoa tulevaisuuteen ja vahvistaa myös positiivista kokemusta saaduista palveluista. Vanhemman ammatillinen kohtaaminen tarvitsee toteutuakseen sekä lapsen että vanhemman kanssa työskentelyltä kunnioittavaa ja arvostavaa kohtelua. Vaikeat asiat on kohdattava ammatillisesti, jotta vanhempi voi tukeutua työntekijään ja tämä pystyy kantamaan vanhemman roolia biologisen vanhemman rinnalla ja tämän tukena. Raatikainen (2015, 126) tuo esille, että työntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa luottamus ja epäluottamus eivät ole toisilleen vastakkaisia vaan ne vaikuttavat toinen toisiinsa. Työntekijän ammatillisuus ja ammatillinen käyttäytyminen asiakassuhteessa lisäävät asiakkaan luottamusta työntekijää kohtaan ja tämä luottamuksellinen suhde mahdollistaa vanhemman osallisuutta asiakassuhteessaan työntekijän kanssa. Luottamuksellisessa suhteessa vanhempi voi kokea hyväksyntää, yhteenkuuluvuutta ja tukea antavaa toimintaa.

Haastateltava: ...silloin ku oli ne vaikeimmat ajat, niin sieltä oltiin niin ku aika tiiviisti yhteydessä, et sitä tul sitä tukea sieltä ja että ne huomioi minutki siellä

Haastattelija: No millä tavalla ne huomioi?

Haastateltava: No kyl ne niinku jutteli puhelimessa, että (MK: lapsen nimi poistettu) että kyllä se saatiin rauhoittummaan, silloin ku puhutaan ihan siitä alakuvaiheesta, niin kyllähän se tuntu silloin pahalle se, ku tuota niin, ku se oli sen eka viikonlopun ja sekin, sekin ku se lähti sinne, niin oli kova paikka.

Asiakkaalle palveluista muodostuva myönteinen kokemus mahdollistuu silloin, kun työntekijät osoittavat asiakasta kohtaan aitoa kiinnostusta, pyrkivät ymmärtämään asiakkaan näkökulmaa, mahdollistavat asiakkaan osallistumisen työskentelyyn ja kuvaavat asiakkaalle heidän kanssaan tehtävää työtä aidosti sekä ottavat asiakkaan voimavarat työskentelyssä huomioon. Työntekijän myönteinen ja arvostava suhtautuminen asiakkaaseen helpottaa yhteistyön tekemistä, vaikka asiakas olisi mukana vastentahtoisestikin. Työskentelysuhteessa voidaan siis vaikuttaa asiakkaan ajatuksiin sekä tapoihin kokea ja reagoida työskentelyn aikana. Työntekijän ja vanhempien hyvä asiakassuhde ja vanhempien voimavarat huomioiva työskentely edistävät myönteisten vaikutusten saavuttamista. (Hietamäki 2015, 166-167.) Ei siis ole yhdentekevää kuinka vanhemmat kohdataan ja otetaan huomioon sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä.

Lastensuojelun sijaishuollon työssä, kuten sosiaalityössäkin, on ensiarvoisen tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että kaikissa tilanteissa työntekijät pyrkivät hyvän ja

avoimen suhteen muodostamiseen vanhempien kanssa. Ainoastaan työskentely ei vaikuta muutoksiin perheiden tilanteissa, vaan työskentelyn kautta käynnistyvät mekanismit saavat aikaan muutosta. Hietamäki lainaa tässä Morenin ja Blomin (2003) näkemyksistä esiin nousevaa tosiasiaa, jossa sosiaaliset ja psykososiaaliset mekanismit toimivat asiakastyössä samanaikaisesti. Näiden mekanismien kautta asiakkaita autetaan käymään sisäistä dialogia, joka taas voi näkyä muutoksina toiminnassa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Hietamäki 2015, 169.)

Sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä vanhempien kanssa päätöksentekoa ja vaikuttamista on vanhemman ja työntekijöiden välillä kahdella tasolla, suhteessa sosiaalityöntekijään ja suhteessa sijaishuollon työntekijöihin. Vanhempien suhde sosiaalityöntekijään näyttää vanhempien kokemuksissa selkeästi vaikeampana kuin suhde sijaishuollon työntekijöihin. Sosiaalityöntekijän asema sijoitusta johtavana työntekijänä näyttää vanhempien kokemuksissa tärkeänä. Vanhemmilla on erilainen kokemus sijaishuollon työntekijöistä suhteessa sosiaalityöntekijään, mikä tulkintani mukaan muodostuu siitä, että eri tehtävissä olevat työntekijät voivat päättää erilaisista asioista. Sosiaalityöntekijän käyttämä valta suhteessa lapsen sijaishuoltoon sijoittamiseen on tärkeässä roolissa myös vanhempien ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa. Kuten Hänninen (2004, 81) artikkelissaan tuo esille, sosiaalityö olisi kyvytön huolehtimaan muutostyöhön tähtäävästä perustehtävästään ilman valtaa. Lastensuojelun sosiaalityössä ja sijaishuollossa työntekijöiden ja vanhempien vuorovaikutussuhteet ovat valtasuhteita, joiden kautta pyritään aikaan saamaan muutos asiakkaan elämässä. Neuvottelut asiakassuhteissa myös yhteistyöhaluisten vanhempien kanssa ovat Hännisen (2004, 81) termein asiakkaistavaa vallan käyttöä. Tämä huoltapitävä vallan muoto ei ole holhoavaa, vaan vastuuta ottavaa välittämistä lasten ja vanhempien elämästä, missä myös heitä itseään houkuttelee ja suostutellaan ja välillä pakotetaan osallistumaan oman elämän muutostyöhön.

Vanhempien kokemuksista tuli esiin tunne, ettei voi vaikuttaa sosiaalityöntekijän tekemiin päätöksiin, mutta sijaishuollossa tehtäviin päätöksiin voi. Sosiaalityöntekijä sijoituksesta päättävänä viranhaltijana on päätöksen tekijänä erilaisessa asemassa kuin sijaishuoltopaikan työntekijät, koska sosiaalityöntekijän käyttämä valta on asiakassuhteessa kokonaisvaltaisempaa kuin sijaishuollon työntekijöiden käyttämä valta. Sijaishuollon työntekijät ja vanhemmat sopivat keskenään arjen toimintaan liittyvistä asioista, joita on helpompi toteuttaa vanhemman toiveiden mukaan kuin isoja,

sijoitukseen pelkästään liittyviä asioita. Kuulluksi tulemisen kokemus muodostuu esimerkiksi siitä, että vanhempi on saanut vaikuttaa siihen, missä tapaa lapsiaan sijaishuollon aikana. Huostaanottoon ja vanhemmuuden kontrollointiin liittyvissä asioissa sosiaalityöntekijä on isossa roolissa ja näyttäytyy kontrolloijana, mikä voi herättää vaikeita tunteita. Asioiden sanoittaminen ja päätösten taustalla olevien todellisten syiden ja perusteluiden kertominen antaa vanhemmalle mahdollisuuden ymmärtää päätösten taustat. Kun vanhemman mielenterveyden ongelmat tuottavat epäilyksiä viranomaisten toimintaa kohtaan, on erityisesti silloin asioiden sanoittaminen ja vanhemman huomioiminen tärkeää, jotta vanhempi voi kokea tulevansa huomioiduksi ja ymmärretyksi osalliseksi lastensa elämässä.

Erilaiset neuvottelut tulivat vanhempien kokemuksissa esiin tärkeinä tilanteina, koska niissä voi vaikuttaa asioihin ja saa sanoa oman mielipiteensä. Lapsen sijaishuollon aikana yhteydenpito sosiaalityöntekijän kanssa tulee esiin sijaishuollon aikaisissa palavereissa, jolloin tehdään yhdessä päätöksiä. Neuvottelut ovat yhteistyön ja päätöksen teon paikkoja. Sijaishuollon aikana neuvotteluja pidetään lasten asiakassuunnitelman päivittämiseksi. Niissä sosiaalityöntekijän rooli viranomaisena on haastava, koska kontrollin tarve ja vaatimus on koko ajan olemassa, mikä heikentää yhteisen asioista sopimisen mahdollisuuksia. Tämä asetelma tulee esille tilanteissa, joissa vanhempi jollakin tasolla vastustaa sijoitusta ja sen tavoitteita. Neuvottelu voi olla vanhemmalle myös mahdollisuus vaikuttaa lapsen kasvatuslinjauksiin sijaishuollon aikana. Silloin vanhempi on kokenut, että sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa ei joistakin asioista ole voitu sopia ja vanhempi haluaa ottaa asian esille neuvottelussa, jossa sosiaalityöntekijä on läsnä. Silloin sosiaalityöntekijän rooli näyttäytyy vanhemman vanhemmuutta puolustavana tekijänä.

Myös Laitilan (2010, 91) tutkimuksessa osallistuminen erilaisiin hoitoneuvotteluihin, keskusteluihin ja palaveriin on tullut esiin osallisuutta edistävänä tekijänä. Parhaimmillaan neuvottelut mahdollistavat tasavertaisen mielipiteiden vaihtamisen ja yhteisen päätöksenteon. Heikoimmillaan taas asiakas on ainoastaan läsnä palaverissa ilman, että hänen mielipiteensä ja äänensä tulee kuulluksi. (Laitila 2010, 91.) Vanhempien haastatteluiden perusteella sosiaalityöntekijän vaihtuminen tai poissaolot näyttäytyivät työskentelyn etenemistä haittaavana tekijänä. Vanhempien kanssa työskentelystä vastaavalla työntekijällä täytyy tämän vuoksi olla sijainen, jotta asiat etenevät. Neuvotteluiden suunnittelemattomat peruutukset ovat vanhemmille isoja

asioita, kun työntekijöille ne ovat vain työtä. Vanhemmilla ja lapsilla on neuvotteluihin paljon odotuksia, jonka vuoksi niiden peruuntuminen tulee esille tärkeänä ja osallisuutta heikentävänä tekijänä.

7.2 Tiedonsaanti edellytyksenä vanhemman tunteiden käsittelylle

Lasten arjen asioihin liittyvässä yhteydenpidossa monet vanhemmat olisivat toivoneet tiiviimpää yhteydenpitoa. Varsinkin sijoituksen alussa vanhemman elämää ovat värittäneet suuret tunteet ja silloin yhteydenpitoa olisi toivottu enemmän. Usein alussa oli sovittu viikoittaisesta yhteydenpidosta kotiin, mutta useamminkin olisi ollut tärkeää soittaa ja myöhemmin viikoittainkaan yhteydenpito ei aina ole toteutunut. Yhteydenpidosta sopiminen on tärkeää varsinkin pidemmissä sijoituksissa, koska yhteydenpito kotiin helposti jää. Tätä on tapahtunut vanhempien kokemusten mukaan varsinkin silloin, kun vanhempien kanssa työskentelylle ei ole nimettyä työntekijää. Silloin yhteydenpito heikoimmillaan jää vanhemman vastuulle. Koulutyöntekijän rooli on nähty positiivisena tiedonkulun kannalta, koska häneltä vanhemmat ovat saaneet ajantasaista tietoa lapsen koulunkäynnistä ja siellä mahdollisesti olevista ongelmista.

... jotenkin mä kaipaisin, että (MK: sijaishuoltoyksikön nimi poistettu) pidettäis enemmän yhteyttä. Vaikka he pitääkin ja silloin tällöin soittelevat kuulumisia ja sitte tulee se kuukausiraportti, mutta sitte taas ku he ottaa yhteyttä, niin sitte tulee semmosia yllärijuuttuja, mitä poika ei oo puhunu ovat saaneet ajantasaisen tiedon lapsen koulunkäyntiin liittyen.

Vanhemmalle on tärkeää, että sijaishuollon työntekijät ovat tiiviisti yhteydessä ja raportoivat lapsen elämään liittyvistä asioista vanhemmalle hyvinkin tarkkaan, koska varsinkin nuoruusikäiset lapset hyvin helposti jättävät asioita kertomatta vanhemmalle. Jotta vanhempi voi kokea olevansa osallinen lapsensa elämään, on hänen tärkeää olla tietoinen lapsen arjen asioista, kuten koulunkäynnistä ja arjen sujumisesta. Tiivis yhteydenpito sijaishuollosta kotiin päin mahdollistaa vanhemmalle lapsen arjessa mukana olon, vaikka lapsi ei asukaan kotona. Henkilökohtainen yhteydenpito molempiin vanhempiin on tärkeää, vaikka vanhemmat asuisivat samassa osoitteessa.

Yhteyttä pidetään myös kirjallisesti kuukausittain vanhemmalle lähetettävällä kuukausikoosteella, missä tuodaan esiin kaikki lapsen elämän osa-alueet, koska niiden

merkitys on tärkeä tiedon kulussa. Koosteet on kuitenkin tärkeä kirjoittaa tarkasti ja joka kuukausi tuoda esiin juuri sen kuukauden tärkeät asiat. Joissakin tilanteissa vanhemmat ovat kokeneet, että asioita on kopioitu edellisestä kuukaudesta ja koosteet ovat toistaneet itseään. Vanhemman antaessa siitä palautetta, on asia korjattu, eikä kopiointia ole enää ilmennyt. Koosteeseen kirjoitettavien asioiden on tärkeä olla johdonmukaisia, koska ristiriitaisuudet jäävät helposti painamaan mieltä.

Mää puutuin silloin vähän yli vuos sitte, ku joka, se oli niinku kopioitu se paperi, joka kuukausi samat jutut siinä. Ja siinä tuli vain esille vain poikien negatiivisia asioita. Mää sanoin, että voisitteko te kirjottaa vähän toisellailla, että joskus niinkö positiivistakin, että niitä ois niinkö kiva lukea. Niin kyllä siinä rupes tuleen positiivistakin. Tuntu, että etittiin vaan niitä negatiivisia puolia. Että millon on pijetty tiimi ja kenenkä kans on kukakin riidelly ja et tota niin..

Yhteydenpidon tiheyden merkitys korostuu silloin, kun vanhempi ei ole käynyt uudessa sijaishuoltopaikassa ja lapsi on sijoitettu kauas kotoa tai lapsen oirehdinta on haastavaa ja siihen on jouduttu puuttumaan fyysisen rajoittamisen keinoin. Vanhempien tiedottamisessa on sijaishuoltoyksiköiden kesken eroavaisuuksia liittyen lapsen kanssa olleisiin vaikeisiin tilanteisiin. Toisista yksiköistä vanhemmalle on tiedotettu ajantasaisesti esimerkiksi samana päivänä, mutta toisista yksiköistä tiedottaminen on voinut siirtyä seuraavaan viikkoon tavanomaisen yhteydenpidon yhteyteen. Ajantasainen soittaminen ja asioista keskustelu vähentää vanhemman huolta ja se on koettu tärkeäksi. Kun kiinnipidoista ja vaikeista asioista soitetaan vain kerran viikossa, on se tuonut vanhemmalle epäilyksiä. Vanhemmalle on tärkeää, että kerrotaan ajantasaisesti se, että lapsesta pidetään huolta, vaikka hän haastaa työntekijöitä aggressiivisella käyttäytymisellä. Lasta kunnioittava ja huoltapitävä kohtaaminen tulee antaa vanhemmalle tiedoksi, vaikka vanhempaan on yhteys ainoastaan puhelimen välityksellä. Yhteydenpidossa on tärkeää, että se ei ole ongelmakeskeistä, vaikka lapsen arjessa olisi paljon vaikeita tilanteita.

Yhteydenpidossa ja tiedonsaannissa tärkeäksi nousi myös sijaishuoltopaikan työntekijöiden tarve tiedon saantiin lapsen elämään liittyvistä, huomioon otettavista asioista ja toimintatavoista silloin, kun perheen sisällä on erityisiä ristiriitoja huoltajuudessa. Tällöin haasteena voivat olla vanhempien väliset ristiriidat, koska molemmat vanhemmat ovat lapsen näkökulmasta tasavertaisia ja yhteyttä on tärkeää tukea. Sijaishuollossa riippumattoman tiedon puute voi varsinkin alussa hankaloittaa

oikeiden ja lapsen edunmukaisten toimintatapojen löytymistä ja sitä kautta myös lapsen edun toteutumista.

Johdonmukaisuus toimintatavoissa ja yhteisesti sovitusta toimintatavoista kiinnittäminen herättävät luottamusta. Poikkeavuudet toimintatavoissa taas luovat vanhemmalle epäluottamusta. Tämän vuoksi yhden työntekijän varassa oleva työskentely vanhempien kanssa ei ole riittävää, koska työntekijän sairastuessa, työtä ei tee kukaan ja vanhempi jää yksin. Haastateltujen vanhempien kokemuksista esiin tuli myös se, että vanhemmat kokevat saavansa tietoa ja että heitä kohtaan ollaan rehellisiä, kun pidetään koko ajan tilanteen tasalla. Vanhemman oman elämäntilanteen ollessa tasainen ja kyky omaan elämäntilanteeseen vahva, on vanhemman helpompi tällöin ottaa tietoa vastaan useammalta ja usein vaihtuvaltakkin työntekijältä. Kun vanhempi ei tarvitse itselleen kovin paljon tukea, on lapsen saama tuki ja huolenpito riittävää vanhemman luottamuksen syntymiselle.

Haastattemieni vanhempien kokemuksissa tuli selkeästi esille, että vanhemmalle tarjottavat tukimuodot lapsen sijaishuoltoon sijoituksen aikana ovat puutteelliset. Heille ei useinkaan ole olemassa nimettyä henkilöä, jonka kanssa käsitellä sijoitukseen liittyviä tunteita. Hyvin usein myös vanhempien kuulumisten kysyminen on jäänyt tekemättä. Tämä aiheuttaa vanhemmalle kokemuksen yksin jäämisestä lapsen sijaishuollon aikana. Lapsen sijoituksesta kodin ulkopuolelle aiheutuneet syyllisyyden ja häpeän tunteet vaativat käsittelyä, jotta vanhempi voi kokea olevansa arvokas lapsen sijoittamisesta huolimatta. Vanhemman alkoholin käytöstä tulee vanhempien kokemuksissa esiin kokemus ennakoasenteista vanhempaa kohtaan. Tämä nostaa esiin tunteen siitä, että vanhempi nähdään vain alkoholistina, eikä ihmisessä nähdä muuta olevankaan. Nämä tunteet ennako-oletuksista saavat vanhemman epäilemään sitä, onko oman toiminnan muuttamisella merkitystä, koska on tullut kokemus, että vanhempaa ei uskota.

Vanhemman selviytymistä ja osallisuutta lapsen sijaishuollon aikaiseen toimintaan tukee mahdollisuus keskustella asioista heti sijoittamisen jälkeen. Lapsen sijoitus on vanhemmalle kriisi, johon ihminen tarvitsee tukea samoin kuin mihin tahansa kriisitilanteeseen elämässä. Vanhemmalle voi selviytymiskeinona olla tarve tehdä asioille jotakin, mutta viranomaisilta siihen saatu tuki on kuitenkin ollut vähäistä. Nimetyt työntekijät kanssa vanhempi on voinut käsitellä sijoitukseen liittyneitä tunteita ja selvittää sijaishuollon aikana tulleita epäselvyyksiä ja ristiriitoja. Ihmiselle on tärkeää

ainakin yrittää luoda elämässä tapahtuville asioille järkevä selitys, mikä näkyy jo pienten lasten tavassa käsitellä vaikeita asioita, joita ei itse täysin ymmärrä (Winter 2010, 192), eikä tämä tarve häviä aikuisenakaan. Sijaishuollon toiminta ei kuitenkaan automaattisesti ota huomioon vanhemman tunteiden käsittelyä ja aikuissosiaalityö taas ei ota huomioon lasta osana aikuisen elämää. Vanhemmalle lapsen sijoituksesta aiheutuneiden tunteiden käsittelyä on yksinkertaisimmillaan tieto siitä kuinka lapsen kanssa asioita on käsitelty. Vanhemmalla on luonnollisesti huoli lapsesta, kun joutuu kuvittelemaan itsensä tilanteeseen, jossa joutuu yhtäkkiä aivan uuteen ja vieraaseen paikkaan. Ja jos lapsen kanssa asioita ei käsitellä sijaishuoltoon siirtymisen jälkeen, ovat lapselle jäävät käsittelemättömät tunteet (vrt. Winter 2010, 192) myös osa vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta, mikä taas lisää vanhemman huolta lapsesta. Vanhempi siis tarvitsee omien tunteidensa käsittelyyn tukea, mutta myös lapsen tunteiden käsittelyä, jotta huoli lapsesta ei kasva liian suureksi.

Vanhemman elämässä olleet traumaattiset kokemukset lisäävät huolta lasten puolesta. Tämän vuoksi sijaishuollon aikaiselta toiminnalta vaaditaan paljon vanhemman kanssa tehtävää työtä, jotta vanhempi voi luottaa sijaishuoltopaikkaan. Asioiden sanoittaminen ja mahdollisuus keskusteluun päätöksentekijän kanssa vaikuttaa kuulluksi tulemiseen, koska silloin on mahdollisuus tunteiden käsittelyyn. Vanhemman aikaisemmat elämäkokemukset vaikuttavat siihen kuinka paljon vanhempi tarvitsee kuuntelua, ymmärrystä ja asioista keskustelua. Jos vanhemmalla ei ole aikaisempia hankalia kokemuksia sijaishuollosta tai muista palveluista, on vanhemman luottamus jo lähtökohtaisesti parempi. Oman elämäntilanteen merkitys tuen tarpeessa ja sen vaikutuksessa omaan osallisuuden kokemukseen. Vanhemman oman henkisen tasapainon merkitys on suuri myös osallisuuden kokemuksen syntymisessä. Oma elämäntilantaa pitää yllä myös osallisuuden kokemusta, kun itselle ei tarvitse niin paljon tukea. Kun vanhemman oma jaksaminen on hauras, tarvitsee hän paljon myös itselle vahvistusta lapsen sijoituksen aikana.

Vanhemman mahdollisuus keskusteluihin sijaishuollon henkilökunnan kanssa sekä kokemus siitä, ettei hänen tarinaansa mitätöidä ja siitä, että työntekijällä on aikaa kuunnella, antaa se vanhemmalle mahdollisuuden korjaaviin kokemuksiin ja kuulluksi tulemiseen. Lapsen elämässä olevien vaikeiden tilanteiden kuten karkaamisten tai kiinnipitojen kohdalla on tärkeää, että vanhempi voi kokea sijaishuoltopaikan pystyvän auttamaan lasta ja tämän tilanteesta otetaan sijaishuoltopaikassa vastuu.

Sijaishuoltopaikalla on tärkeä tehtävä vanhemman huolen hälventämisessä. Tiedon saaminen ja keskustelut antavat mahdollisuuden omien tunteiden käsittelyyn, jotka liittyvät lapsen tilanteeseen. Samalla tiedon saanti vähentää vanhemman huolta lapsen asioista ja pärjäämisestä sijaishuollossa. Työntekijä voi työskentelynsä kautta mahdollistaa työskentelyn onnistumisen (Hietämäki 2015, 166).

8 Pohdinta

Tämä tutkimus on yhteiskuntatieteellinen, sosiaalitieteen alaan kuuluva tutkimus, jonka tarkoituksena on ollut selvittää vanhempien kokemuksia osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana. Osallisuus on hyvin ajankohtainen aihe kaikessa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa sekä uudistetussa lainsäädännössä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014) ja siitä on tehty viime aikoina myös väitöstutkimuksia (Laitila 2010; Kivistö 2014). Vanhempien näkökulmasta liittyen heidän lasten palveluihin on alettu myös olla kiinnostuneita tutkimuksellisesti (Pitkänen 2011; Vuorenmaa 2016). Mutta vanhempien kokemuksia ja osallisuutta ei juurikaan ole tutkittu sijaishuollon palveluissa, vaikka vanhemmat ovat lähtökohtaisesti lapsensa tärkeimmät aikuiset silloinkin, kun lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle.

Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten vanhempien haastatteluista koostuneen aineiston analyysin tuloksena syntyi kolme pääteemaa, jotka esittelen kolmen pääluvun mukaisesti. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusorientaatio toimi hyvin tutkimuksen toteutuksen viitekehyksenä. Tutkimuksen herkkä ja yksityinen luonne vaati sensitiivisyyttä tutkimuksen toteutuksessa aineiston keräämisestä tutkimustulosten aukikirjoitukseen ja pohdintaan saakka. Jokaisen subjektiivinen kokemus on tärkeä ja huomionarvoinen tutkimuksen tulosten kannalta ja niiden esiin tuominen on vaatinut erityistä harkintaa ja tutkimuseettistä pohdintaa. Vanhempien esille tuomien kokemusten tulkinnallisen ymmärryksen avulla olen aukikirjoittanut tutkimuksen tulokset kuvailemalla vanhempien kokemusta osallisuudestaan lapsen sijaishuollon aikana.

Ensimmäinen tulosluku käsitteli sijaishuoltoon sijoitetun lapsen vanhemman osattomuutta omaan elämään ennen lapsen sijoitusta. Tässä luvussa toin osattomuuden teeman esille erityisesti vaikutusmahdollisuuksien puuttumisena, yksinjäämisen kokemuksena ja lopuksi omaan ja lasten tilanteeseen havahtumisen aikoina ja paikkoja. Toinen tulosluku käsitteli sijaishuollon tehtävää toimia vanhemman kasvatuskumppanina ja velvollisuutta toteuttaa lapsen tarvetta kasvatukseen. Tämä tulosluku koostui vanhempien kokemuksista yhteistyöstä lasten kasvatuksessa sijaishuollon työntekijöiden kanssa, sijaishuollon tehtävästä vastata lapsen tarpeisiin ja lopuksi vanhempien kokemuksista heidän kanssaan toteutetusta työskentelystä sekä

lapsen ja vanhemman välisistä tapaamisista sijaishuollon aikana. Kolmas ja viimeinen tulosluku käsitteli vanhemman kuulluksi tulemisen kokemuksen rakentumista. Tulkintani mukaan kuulluksi tulemisen kokemuksen mahdollistamisessa on työntekijällä suuri merkitys, mistä rakentui tämän pääluvun ensimmäinen alaluku. Toinen alaluku käsitteli tiedonsaantia edellytyksenä vanhemman tunteiden käsittelylle, minkä olen vanhempien kokemuksissa tulkinnut tärkeänä osana kuulluksi tulemisen kokemuksen rakentumista.

Lasten vaikeudet kuormittavat ja haastavat vanhemman jaksamista. Tämän tutkimuksen tulosten pohjalta on nähtävissä tarve kuntien tarjoamille ennaltaehkäiseville palveluille ja vahvemmalle arjen tuelle silloin, kun lapsilla on rajattomuutta ja vanhemmat eivät kykene niihin vastaamaan. Tarvitaan yhteisiä sopimuksia sääntöihin, joihin vanhemmat voivat saada apua ja tukea perheen ulkopuolisilta aikuisilta kuten lastensuojelussa työskenteleviltä perhetyöntekijöiltä. Perhetyön tuki näkyi haastattelemieni vanhempien kokemuksissa. Mutta koulu ja päiväkotiki yhteistyökumppanina jäivät mielestäni näkymättömäksi ennen lapsen sijoitusta kodin ulkopuolelle. Lapselle asetettuihin sääntöihin ja sopimuksiin esimerkiksi käyttäytymisestä tai koulunkäynnistä on tärkeää saada mukaan myös lapsen päiväkotiki koulu, jotta kaikki lapsen elämässä olevat aikuiset toimisivat samojen, yhteisesti sovittujen sääntöjen mukaan.

Oulussa järjestettiin 18.2.2016 Pohjois-Suomen aluehallintoviraston ja Oulun yliopistollisen sairaalan yhteistyönä Sujuva yhteistyö –seminaari, missä päivän teemana oli terveydenhuollon ja sosiaalihuollon rajapinnat lasten ja nuorten tarpeisiin vastaamisessa (kts. <https://www.avi.fi/web/avi/tapahtumat-ja-koulutukset>.) Tämä on tärkeä avaus myös tulevaa sote –uudistusta ajatellen, mutta päivän luennoitsijatkin toivat esiin päivässä olleen puutteen, koska varhaiskasvatuksen ja koulujen edustajat puuttuivat päivästä kokonaan. Kuitenkin on tärkeää, että yhteisistä toimintamalleista aletaan keskustella, koska kaikki toimijat toimivat samojen lasten ja nuorten kanssa pyrkimyksenään tarjota tukea ja apua perheiden arjen toimintakyvyn säilymiseksi. Lasten hyvinvointi ja tasapainoisiksi aikuisiksi kasvamisen tukeminen on ensisijaisesti vanhempien tehtävä, mutta silti on tärkeää, että kaikki lapsen kanssa toimivat tahot ja aikuiset tekisivät yhteistyötä lapsen terveen kasvun ja kehityksen tukena. Lasten ja perheiden hyvinvoinnin turvaaminen on edellytys sosiaalisesti kestäväälle kehitykselle, jolloin tämän päivän lapsilla on edellytykset kasvaa tulevaisuuden aikuisiksi, jotka pitävät huolta tulevaisuuden yhteiskunnasta. (aiheesta myös sivulla

<https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/tavoitteet/sosiaalisesti-kestava-kehitys>. Ennaltaehkäisevästä lastensuojelutyöstä ei puhuta turhaan, mutta puheet pitää vielä saada käännettyä teoiksi.

Ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle lastensuojelulaitokseen on perheen kanssa yleensä työskennelty jo pitkään lastensuojelun avohuollon menetelmin. Tällöin suunnitelmia, tavoitteita ja keinoja on kirjattu ja niiden eteen ovat työskennelleet omalta osaltaan niin työntekijät, vanhemmat kuin lapsetkin. Lapsen sijaishuoltoon sijoittamisen jälkeen suunnitelmien, tavoitteiden ja keinojen kirjaaminen tapahtuu lapsen tarpeista käsin ja lapsi on niissä keskiössä. Lapsen suunnitelmiin vanhemmat liittyvät vahvasti ja ovat osa näitä suunnitelmia, mutta ilman vanhemman omaa tavoitteiden ja keinojen asettamista, työskentely koko perheen huomioiva työskentely jää vajavaiseksi. Jotta ymmärrys voitaisiin rakentaa kokonaiseksi, tulisi vanhemman saamat tuen muodot, palvelut ja niihin liittyvät tavoitteet kirjata omaksi suunnitelmakseen ja ottaa se osaksi lapsen asiakassuunnitelmaa. Näin kaikki perheenjäsenet tulisivat mukaanotetuksi ja kunnioitetuiksi osallisiksi perheen kanssa työskenneltäessä. Tällainen työskentely merkitsee asiakkaana olevien lasten ja vanhempien sekä heidän kanssaan työskentelevien työntekijöiden jaettua toimijuutta, jolloin asiakassuhteessa aina läsnäoleva valta on mahdollisimman tasaisesti jakautunut kaikille toimijoille. Jaettu toimijuus tukee asiakkaan ja työntekijöiden välistä yhteistyötä ja dialogisuutta, missä kaikki työskentelyyn osallistuvat pohtivat työskentelylle asetettuja tavoitteita ja sen merkitystä asiakkaiden elämässä. (vrt. Väyrynen 2012, 280.)

Lasten sijaishuoltoon sijoittaminen on tabu, joka joidenkin ihmisten mielessä leimaa vanhemmat ja lapsen. Tämä aiheuttaa salailua ja pitää yllä asian ympärillä olevaa hiljaisuuden kulttuuria. Ne vanhemmat, jotka uskaltavat puhumaan tilanteesta, saavat paremmin tukea lähipiiriltä, mutta ne jotka eivät uskaltavu leimautumisen pelossa jakamaan asiaa kenenkään kanssa, jäävät helposti yksin. Sijaishuollon aikaisen työskentelyn tehtävä on pitää yllä toivoa sekä lapsen että vanhemman tulevaisuuteen liittyen. Toivon ylläpitäminen antaa mahdollisuuden uskoa huomiseen ja jaksaa vaikeidenkin tilanteiden keskellä.

Sijaishuollon aikana vanhemmuuteen saatu tuki on tullut lapsen sijoituksesta ja siitä, että lapsen tarpeisiin on kyetty vastaamaan. Kuitenkin osalla vanhemmista on vahva kokemus siitä, että vanhemmalle itselleen ei tukea ole kyetty sijaishuollon aikana

antamaan. Työskentely vanhempien kanssa ja vanhempien vanhemmuuteen liittyvissä asioissa vanhemmat kokevat joissakin kohdin yhdentekevänä. Toisaalta perhe on saanut paljon tukea sijoituksesta ja vanhemman vanhemmuuteen on voitu vaikuttaa ja antaa tukea lapsen kanssa tehtävän työn kautta. Kuitenkin vanhemman itsensä ja hänen ongelmiansa ja haasteidensa kanssa työskentely on vielä puutteellista. Ei uskalleta puhua niistä asioista, joissa vanhemmuudessa on ongelmia. Asioista puhuminen niiden oikeilla nimillä voi olla ammattihenkilöillekin vaikeaa. Onko pelko vanhemman loukkaamisesta ja sen kautta yhteistyön vaikeutumisesta este asioiden sanoittamiselle? Sijoituksen johtuessa vanhemmuuden haasteista, on sijoitukseen liittyvät tekijät jätetty vanhempien kokemuksen mukaan hyvin vähälle käsittelylle lapsen asioiden vastaavien työntekijöiden kanssa, vaikka juuri nämä asiat ovat tärkeitä lapsen mahdollisen kotiutumisen kannalta. Koetaanko esimerkiksi alkoholiin liittyvät asiat sijaishuollon työntekijöissä vaikeiksi vai ajatellaanko, että niitä asioita vanhempien kanssa käsittelee joku muu taho ja työntekijä?

Vanhemman mielenterveydelliset ongelmat näkyvät sijaishuollon työssä ja näiden vanhempien kanssa voi olla haasteita luottamuksen syntymisessä. Työntekijät niin sijaishuollon toimintayksiköissä kuin sosiaalitoimistoissakin ovat vastuussa yhteistyösuhteen rakentamisesta, vaikka vanhemmatkin luonnollisesti suhteeseen vaikuttavat. Aineistostani on nähtävissä, että vanhemmille ei kovin laajasti sanoteta asioita tai tehtyjen päätösten taustoja ja syitä, mikä aiheuttaa vanhemmassa lisää epäluottamusta. Vanhemman mielenterveysongelma ei saa olla syy siihen, ettei asioista keskustella. Mitä epäluuloisempi vanhempi on, sitä perustellummin ja enemmän hänen kanssaan täytyy keskustella luottamuksellisen suhteen syntymiseksi. On tärkeää, että samat tutut työntekijät soittavat, jotta ei tule tietokatkoksia ja sitä kautta epäluuloisuutta tai epäluottamusta työntekijöitä kohtaan.

Suora puhe työntekijöiden ja vanhempien kesken on puutteellista tai se tehdään epäsuorasti lasten asioiden hoitamisen ja käsittelyn kautta. Työskentely vanhempien kanssa vaatii sijaishuollon työssä vielä kehittämistä ja uskallusta ottaa puheeksi kaikkein vaikeimmat ja herkimmätkin asiat. Ne ovat vanhemmillekin vaikeita ja ehkä häpeällisiäkin asioita, joista on vaikea puhua. Mutta niiden puheeksi ottaminen voi laukaista tilanteen ja antaa mahdollisuuden asioiden käsittelylle aivan uudella tasolla. Tätä kautta myös luottamus vanhemman ja työntekijöiden välillä kasvaa, kun vanhemman ei tarvitse salata työskentelysuhteessa mitään. Väyrynen (2012, 279) tuo

esille, että työskentelyssä läsnä oleva positiivinen asenne ilmapiiri välittyy ihmisen kokemukseen itsestään ja korostaa hänen voimavarojaan. Asiakkaan on tärkeää työskentelysuhteessa nähdä itsensä muunakin kuin ongelmana, mikä voi parhaimmillaan sysätä käyntiin uudenlaisten tavoitteiden ja päämäärien tavoittelun. Vaikka puhutaan ja käsitellään vaikeita ja vanhemmille häpeällisiäkin asioita, kuulluksi ja kohdatuksi tuleminen työskentelysuhteessa edistää muutosta ja vanhempien kokemusta itsestään. Hyvän vuorovaikutuksen rakentaminen luottamuksellisen suhteen avulla edistää työskentelyn onnistumista. Asiakasta arvostava kohtaaminen ja kuuleminen edistää siis selvästi työskentelyn tuloksellisuutta, mikä on sekä asiakkaan että yhteiskunnan kannalta tärkeää. Inhimillisen kärsimyksen väheneminen vähentää palveluiden tarvetta ja tätä kautta myös yhteiskunnalle aiheutuvia kuluja.

Sosiaalityöntekijän asema sijaishuollon aikana on vanhemman kokemuksissa tärkeä. Työskentely sosiaalityöntekijän kanssa lapsen ja perheen asioissa painottuu lapsen sijaishuollon aikana asiakassuunnitelmanneuvotteluihin. Tämä on koettu vanhempien näkökulmasta joissakin tilanteissa riittämättömänä. Vanhempien toive sosiaalityöntekijältä saatavaan tiiviimpään tukeen liittyy tulkintani mukaan päätöksentekijän asemaan, mikä on vanhempien näkökulmasta todella tärkeä. Vanhempien osallisuuden toteutumiseksi on tärkeää, että sosiaalityöntekijä päätöksentekijänä tapaa sijaishuoltoon sijoitetun lapsen vanhempia säännöllisesti ja koordinoi sijaishuollon aikana vanhempien kanssa tehtävää työtä. Työntekijän sitoutuminen ja rinnalla kulkeminen on vanhemman osallisuuden toteutumisen kannalta erityisen ratkaisevassa asemassa ja siihen on mielestäni tärkeää panostaa. Tutkimusaineistot kertovat paitsi tutkittavasta aiheesta, myös niistä instituutioista ja organisaatioista, joista ne tulevat, mikä tulee esille myös tämän tutkimuksen aineistossa ja tuloksissa. Aineistossa on nähtävissä eroja lastensuojelulaitosten toimintakäytännöissä, mutta myös ongelmia lastensuojelun sosiaalityön organisaatioissa. Työntekijöiden vaihtuminen on paikkakunnista riippuen ajoittain runsasta, mikä näkyy lapsen sijaishuoltoon sijoituksen aikaisessa työskentelyssä vanhempien kanssa.

Sosiaalityön ja sijaishuollon työntekijöiden vaihtuminen on aina haaste asiakassuhteelle. Usein vaihtuvat työntekijät eivät pysty sitoutumaan vanhempien ja lasten kanssa työskentelyyn pitkäjänteisesti. Työ sijaishuollon toimintakentällä on työntekijöille työtä, mistä he pääsevät pois työajan päätyttyä, mutta vanhemmalle ja perheelle se on elämä,

mihin työntekijöiden vaihtumisella on suuri merkitys. Sekä sosiaalityön että sijaishuollon työn organisointi ja johtaminen voi olla ratkaisevan tärkeässä asemassa työn vaikuttavuudelle. Työntekijöiden vaihtuvuus voi pahimmillaan pitkittää sijoituksia, koska asiakkaan asia ei ole kenenkään vastuulla. Silloin työskentely ei ole tavoitteellista tai työskentely tavoitteiden eteen on katkonaista, eikä perheeseen liittyvä tieto ole kenelläkään täysin hallinnassa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulisi koordinoida myös vanhempien asioita ajaakseen lapsen asiaa. Perheen auttamisessa mukana olevien tahojen tulee tehdä tämän vuoksi tiiviimpää yhteistyötä, jotta perheen avun tarpeet osattaisiin tunnistaa kunnolla ja jokainen pystyisi kohdentamaan tukitoimensa oikein. Sekä vanhempien että sijaishuoltoon sijoitettujen lasten osallisuuden vahvistamiseksi tulevaisuudessa on tärkeää tutkia kunnan sosiaalityössä työskentelevien ja sijaishuollon organisaatioiden työntekijöiden työtyytyväisyyteen ja työssä pysymiseen vaikuttavia tekijöitä. Näistä tutkimuksista saatavan tiedon kautta voidaan kehittää organisaatorakenteita ja työkäytäntöjä työntekijöiden työssä jaksamista ja työssä viihtymistä tukeviksi, mikä taas tukee asiakkaiden osallisuutta palveluiden aikana.

Vanhempien osallistuminen lapsen asioissa järjestettyihin neuvotteluihin ja yhteistyöpalavereihin sekä vanhemman ja lapsen säännölliset tapaamiset antavat näyttöä viranomaisille, jonka perusteella arvioidaan lapsen mahdollisuutta palata takaisin kotiin vanhemman luo. Mitä sitoutuneempi vanhempi on lapsen asioiden hoitoon lapsen sijaishuollon aikana, sitä suurempi mahdollisuus lapsen kotiin paluuseen on. (Leathers 2002, 609.) Vanhempien sitoutuneisuuteen voidaan vaikuttaa antamalla vanhemmalle tietoa lapsen elämästä sijaishuoltopaikassa ja ottamalla hänet mukaan sijaishuollon toimintaan ja lapsen kasvatukseen sijaishuollon aikana. Vanhemman osallisuuden tukeminen tukee myös lapsen paluuta takaisin kotiin ja sijoituksen mahdollista päättymistä. Kun tuen kohdentaminen suoraan vanhemmalle on puutteellista, jäävät vanhempien asiat lapsen sijaishuollon aikana käsittelemättä. Vanhempien mahdollisten syyllisyyden tunteiden käsittely on tärkeää ja vanhemmalle voimaannuttavaa, mikä taas tukee vanhemman kykyä vastata lapsen tarpeisiin. Vanhemmuuden tukeminen ja vanhemman tunteiden käsittely on erittäin tärkeää lapsen asioiden hoitamisen ja hänen sijoitukseen liittyvien tunteiden käsittelyn lisäksi. Vanhempia tulee kuulla ja ottaa enemmän huomioon sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä, mikä tuottaa lopulta työhön vaikuttavuutta ja inhimillisyys työskentelyssä lisääntyy.

Lähteet:

- Alasuutari, P. 2011: Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino. Tampere.
- Alpert, Lily T. 2005: Research Review: Parents' service experience – a missing element in research on foster care case outcomes. *Child and Family Social Work* 10 (4), 361–366.
- Bardy, M. 2002: Mistä vanhemmuus tehdään? Teoksessa: Kolbe, L. & Järvinen, K. Onks ketään kotona? Kasvatuksen suuntaa etsimässä. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, 35–52.
- Eirola, E. 2003: Lapsiperheiden elämänhallintavalmiudet. Perheohjauksen arviointi. Väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteen 102.
- Eskola, J. 2007: 6-8? (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Viinamäki, L. & Saari, E. (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. 32–46.
- Eskola, J. 2010: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihevaiheelta. Teoksessa Aaltonen, J. & Valli, R. (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Juva.
- Haight, Wendy L., Kagle, Jill Doner & Black, James E. 2003: Understanding and Supportin Parent-Child Relationships during Foster Care Visits: Attachment Theory and Research. *Social Work* 48 (2), 195–207.
- Hedin, L., Höjer, I. & Brunnberg, E. 2011: Why one goes to school: what school means to young people entering foster care. *Child and family social work* 2010, 16, s. 43–51.
- Heinonen, K. 2013: Monikkoperheen elämismaailma varuillaan olosta vanhemmuuden vahvistumiseen. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus. Itä-Suomen yliopisto. Kopijyvä Oy. Kuopio.
- Hietamäki, J. 2015: Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1996: Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Hänninen, J. 2004: Sosiaalityön miehet ja huoltapitävä valta. Teoksessa: Kuronen, M., Granfelt, R., Nyqwist, L. & Petrelius, P. (toim.): Sukupuoli ja sosiaalityö. Ws Bookwell Oy. Juva.
- Hurtig, J. 2003: Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Judèn-Tupakka, S. 2008: Askelia fenomenologiseen analyysiin. Teoksessa Syrjäläinen, E., Eronen, A. & Värri, V.-M. (toim.): Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.
- Juhila, K. 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

- Kalland, M. 2001: Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa: Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Tummavuoren kirjapaino Oy. Vantaa, 198–233.
- Karila, K. 2006: Kasvatuskumppanuus vuorovaikutussuhteena. Teoksessa Karila, K., Alasuutari, M., Hännikäinen, M., Nummenmaa, A. R. & Rasku-Puttonen, H. (toim.): Kasvatusvuorovaikutus. Gummerus Kirjapaino Oy. Vaajakoski.
- Kemp, S. P., Marcenko, M. O., Hoagwood, K. & Vesneski, W. 2009: Engaging Parents in Child Welfare Services: Bridging Family Needs and Child Welfare Mandates. *Child Welfare*, 88 (1), 101–126.
- Kivistö, M. 2014: Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 283. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Krok, S. 2009: Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. *Acta Universitatis Tampereensis* 1437. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.
- Kujala, V. 2003: Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Sininauhaliitto. Helsinki.
- Kukkola, J. 2014: Millaisin ehdoin kokemus voi olla tutkimuskohteena mahdollinen? Mielenfilosofisia lähtökohta-aitoja kokemuksen tutkimukselle. Teoksessa Koivisto, K., Kukkola, J., Lomama, T. & Sandelin, P. (toim.): Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden. Hansaprint Oy. Vantaa.
- Kuula, A. 2006: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Jolanki, O. & Karhunen, S. 2010: Renki vai isäntä? Analyysiohjelmat laadullisessa tutkimuksessa. Teoksessa: Ruusuvoori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere.
- Laakso, R. 2009: Arjen rutiinit ja yllätykset –etnografia lastenkotityössä. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.
- Laine, T. 2010: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltonen, J. & Valli, R. (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Juva.
- Laitila, M. 2010: Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa. Itä-Suomen yliopisto. Kopijyvä Oy. Kuopio.
- Laitinen, M. 2004: Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Vastapaino. Tampere.
- Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatusta. Valtakunnallinen valvontaohjelma 2012–2014. Valvontaohjelmia 4:2012. Valvira.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
- Lastensuojelulaki 417/2007.
- Leathers, S. J. 2002: Parental Visiting and Family Reunification: Could Inclusive Practice Make a Difference. *Child Welfare* 2002 (81), 4, 595–616.

- Lee, R. M. 1993: *Doing Research on Sensitive Topics*. Sage. London.
- Liimakka, S. 2012: Kokemus, kieli ja kokemuksen mieli – metodologisia pohdintoja. Teoksessa Kiviniemi, L., Koivisto, K., Latomaa, T., Merilehto, M., Sandelin, P. & Suorsa, T. (toim.): *Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija*. Juvenes Print. Tampere.
- Linnakangas, R., Seppälä, U.-M., Suikkanen, A. & Lehtoranta, P. 2013. *Monitoimijuus lapsen perhekuntoutuksessa*. Teoksessa Laitinen, M. & Niskala, A. (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Hansaprint Oy. Vantaa.
- Martin, M. 2012: *Vaikeavammaisen lääkinnällisen kuntoutuksen yksilöllinen vaikuttavuus. Nuorten kokemuksia kuntoutuksen tarvevastaavuudestaan*. Teoksessa Pohjola, A., Kemppainen, T. & Väisänen, S. (toim.): *Sosiaalityön vaikuttavuus*. Juvenes Print. Tampere. 201–242.
- Miettinen, T. 2010: *Fenomenologia ja sosiaalisen todellisuuden rakentuminen*. Teoksessa Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. (toim.): *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Hakapaino. Helsinki.
- Moilanen, P. & Rähä, P. 2010: *Merkitysrakenteiden tulkita*. Teoksessa Aaltonen, J. & Valli, R. (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus. Juva.
- Munro, E. 2002: *Effective Child Protection*. Sage Publications Ltd. Lontoo.
- Muukkonen, T. 2009: *Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus*. Teoksessa Bardy, M. (toim.): *Lastensuojelun ytimissä*. Yliopistopaino Oy. Helsinki.
- Niiniluoto, I. 2002: *Tieteen tunnuspiirteet*. Teoksessa Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. (toim.): *Tutkijan eettiset valinnat*. Tammer-Paino. Tampere.
- Niskanen, S. 2009: *Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio*. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.): *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Juvenes Print. Tampere.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A.-L. 2013: *Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa*. Teoksessa Laitinen, M. & Niskala, A. (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Hansaprint Oy. Vantaa.
- Pietarinen, J. & Launis, V. 2002: *Etiikan luonne ja alueet*. Teoksessa Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. (toim.): *Tutkijan eettiset valinnat*. Tammer-Paino. Tampere.
- Pitkänen, M. 2011: *Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa*. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26, 2011.
- Perttula, J. 1995: *Kokemus psykologisena tutkimuskohteena: johdatus fenomenologiseen psykologiaan*. Suomen fenomenologinen instituutti. Tampere.
- Perttula, J. 2012: *Mikä tekee kokemuksen tutkimisesta fenomenologista? – fenomenologisen ajatteluni kehityspolkuja*. Teoksessa Kiviniemi, L., Koivisto, K., Latomaa, T., Merilehto, M., Sandelin, P. & Suorsa, T. (toim.): *Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija*. Juvenes Print. Tampere.

- Raatikainen, E. 2015: Lujita luottamusta. Asiakassuhteen rakentaminen sosiaali- ja terveysalalla. Bookwell Oy. Juva.
- Rantalaiho, U.-M. 2006: Kun ei tule kuulluksi – lapsiperheiden vanhempien kokemuksia arjesta ja avun tarpeista. Teoksessa: Hokkanen, L. & Sauvola, M. Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Oulun kaupungin painatuskeskus. Oulu.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere.
- Redding, R.E., Carrie Fried, M.A. ja Britner, P.A. 2000: Predictors of Placement Outcomes in Treatment Foster Care: Implications for Foster Parent Selection and Service Delivery. *Journal of Child and Family Studies* 9 (4), 425–447.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- Thomas, N. 2002: Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation. The Policy Press. Bristol.
- Tuovila, P. 2008: Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, J. (toim.): Menetyksistä mahdollisuuksiin. PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Virtanen, J. 2006: Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Metsämuuronen, J. (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä
- Vuorenmaa, M. 2016: Äitien ja isien osallisuus perheessä ja lasten palveluissa sekä osallisuuden yhteydessä olevat tekijät. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere.
- Väisänen, L., Niemelä, M. & Suua, P. 2009: Sanat työssä. Vuorovaikutus ammattitaitona. Kirjapaja. Helsinki.
- Väyrynen, S. 2012: Muutosta edistävät tekijät päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Asiakkaan kokemuksia intensiivisen avokuntoutuksen vaikuttavuudesta. Teoksessa Pohjola, A., Kemppainen, T. & Väyrynen, S. (toim.): Sosiaalityön vaikuttavuus. Juvenes Print. Tampere. 271–300.
- Winter, K. 2010: The perspective of young children in care about their circumstances and implications for social work practice. *Child and family social work* 2010, 15, s. 186–195.

Internet –lähteet

- Child Welfare Information Gateway 2011. Family Reunification: What Evidence Shows. http://www.childwelfare.gov/pubs/issue_brief/family_reunification/. Viitattu 3.3.2014.
- <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/13b733cb-468c-4d2d-bd3e-1d921e572cd2.aspx>. Viitattu 26.3.2014
- <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/tavoitteet/sosiaalisesti-kestava-kehitys>. Viitattu 28.2.2016
- <https://www.avi.fi/web/avi/tapahtumat-ja-koulutukset> . Viitattu 28.2.2016

Hyvä tutkimukseen osallistuva vanhempi

Liite 1

Olen sosiaalityön opiskelija Lapin yliopistosta. Teen opintoihini liittyvää opinnäytetyötä aiheena vanhempien osallisuuden kokemus lapsen sijaishuollon aikana. Työskentelen *****:n lastensuojelupalveluissa ja koen mielekkäänä liittää opinnäytetyöni osaksi omaa työtäni.

Olen kiitollinen, että olet ilmoittanut halukkuutesi osallistua haastatteluun, jolla kerään aineistoa opinnäytetyötäni varten. Haastattelu on hyvin avoin, teemoihin perustuva keskustelu, joka arviolta kestää tunnista kahteen. Haastattelussa käsitellään aikaa, kun lapsesi on tai on ollut sijoitettuna *****n lastensuojeluyksikköön. Haastatteluissa painotan juuri sinun kokemusta siitä, kuinka koet voivasi/voineesi osallistua lastensuojeluyksikön toimintaan sekä lastasi koskevien asioiden käsittelyyn ja päätöksen tekoon sijoituksen aikana. Tämän tiedon avulla pyrimme kehittämään lastensuojeluyksiköiden toimintaa ja palveluita asiakaslähtöisemmiksi ja teidän osallisuuttanne tukevaksi. Haastattelut nauhoitetaan.

Haastatteluissa esille tulleet asiat raportoidaan opinnäytetyössä niin, ettei yksittäisiä haastateltavia tai haastatteluissa mainittuja henkilöitä voi tunnistaa. Haastattelujen salassapito turvataan niin, ettei nauhoitettuja haastatteluja käsittele allekirjoittaneen lisäksi kukaan muu henkilö. Äänimateriaalin puhtaaksikirjoittamisvaiheessa nimi eikä yhteystietoja kirjata ylös, vaan merkitsen ne ainoastaan tunnistemerkein. Kaikki nimet muutetaan tällöin peitenimiksi. Haastattelumateriaali hävitetään tutkimus valmistuttua. Jos sinulla on haastatteluun tai tutkimukseen liittyen jotain kysyttävää, ole minuun rohkeasti yhteydessä. Opinnäytetyötäni Lapin yliopistolla ohjaa YTT, professori Petri Kinnunen. Häneen voit myös olla halutessasi yhteydessä opinnäytetyöhöni liittyen, joko puhelimitse (poistettu) tai sähköpostilla petri.kinnunen@ulapland.fi.

Ystävällisesti,

Maija Kiljander

gsm. (poistettu)

email. (poistettu)

Teema 1. Vanhemman sitoutumisen tukeminen*Alateemat/tukikysymykset:*

Viranomaistoiminnan päätöksen tekoon osallistuminen
Sijaishuoltoon tutustuminen ja toimintaan osallistuminen
Vanhemmuus sijaishuollon aikana

Teema 2. Vanhemman ja lapsen välisen suhteen tukeminen*Alateemat/tukikysymykset:*

Tapaamisten suunnittelu ja säännöllisyys, kontrolli
Tunnesuhteen tukeminen
Tapaamisten merkitys vanhemmalle / lapselle
Tapaamisiin saatu tuki
Vanhemman ja työntekijän yhteistyö

Teema 3. Vanhempien vanhemmuuden tukeminen*Alateemat/tukikysymykset:*

Sijaishuoltoon sijoittamisen aiheuttamien tunteiden käsittely
Työskentely vanhempien kanssa
Vanhemman oikeudet ja velvollisuudet
Vanhemmuuden merkitys
Vertaistuki